Dokumenti obrane u sudskom procesu protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca
(M. Štambuk-Škalić), Fontes (Zagreb) 2, str. 45-312

6.17. *Spisi o nadbiskupovom pomaganju slovenskih izbjeglica.*

6.17.1. *Okružnica Biskupskih konferencija upućena 19. studenog 1941. hrvatskim biskupima u kojoj se nalaže pomaganje i ublažavanje bijede brojnim slovenskim izbjeglicama u Hrvatskoj.*

Preuzvišenom gospodinu u ______________________________

U smislu zaključka sjednice Biskupske Konferencije dne 19. studenog ove godine na kojem se raspravljalo o bijednom stanju slovenskih doseljenika, obraćam se na Vašu Preuzvišenost u sljedećoj stvari:

Danas se nalaze slovenski iseljenici u većem ili manjem broju na teritoriju gotovo svih hrvatskih biskupija. Svi su izgubili svoju imovinu, te se nalaze u velikoj bijedi i potištenosti. Molim Vas da izdate svojim svećenicima poziv i upute, da postupaju prema slovenskim vjernicima na području svojih župa na isti očinski način, kao i prema svojim vlastitim župljanima. Neka se zanimaju za njihovu sudbinu, neka ih tješe u strahovitim nevoljama, što ih taru. Neka nastoje, da dođu do prehrane, odjeće i zarade, neka zainteresiraju za njihove potrebe mjesne dobrotvorne institucije, neka im budu u svemu, kao alter Christus, koji "pertransiit benefaciendo" i govori "Misere super turbam".

Shodno će također biti, da od vremena do vremena pošaljete ovoga ili onoga slovenskog svećenika u mjesta, u kojima se u Vašoj dijecezi nalaze doseljenici, da bi ispitao njihovo stanje, te o tome, dogovorno s Vašom Preuzvišenosti izvješćivao "Odbor za slovenske doseljenike" u Zagrebu, Jurišićeva ul. 2/1 koji bi dalje poduzimao daljnje korake za pomoć i ublaženje bijede.

U Zagrebu, 19. studenoga 1941.

Iz Biskupskih Konferencija

6.17.2. *Dopis ljubljanskog Pokrajinskog odbora Slovenaca od 25. lipnja 1941. u kojem zahvaljuju nadbiskupu Stepincu za pomoć i potporu.*

Preuzvišeni!

Blagovolili ste sprejeti zastopnike našega pokrajinskega odbora, gospoda Colnarja Alojzija, ki Vam je poročal o položaju naših rojakov-brezdomovcev in odelu naše organizacije, da se jim olajša bedno stanje. Izvolili ste tudi nakloniti potporo v ta namen.

Potpisani pokrajinski odbor Vam, preuzvišeni Gospod nadškof, najiskrenije zahvaljuje za Vaše globoko sočutje in toplo zanimanje, ki ste ga doslej

podporo, ki smo jo prijeli iz Vaših rok. Hkratu Vas pokrajinski odbor udano prosi, ohranite našim rojakom še na dalje svojo blago naklonjenost.

Primite, Preuzvišeni gospod nadškof, najiskrenejše izraze našega globokoga spoštovanja.

V Ljubljani 25. junija 1941.

Tajnik
(potpis nečitak)

Predsednik
(potpis nečitak)

6.17.3. *Pismo nadstojnika Logora useljenih Slovenaca u Banja Luci upućeno nadbiskupu Stepincu 26. rujna 1943., kojim ga mole za ponovnu pomoć.*

Preuzvišeni nadbiskup g. Alojzije Stepinac

Odpustite nam, ker Vas ponovno nadlegujemo. V velikih stiskah smo, in v tej sili se z globoko hvaležnostjo spomnimo našega velikega dobrotnika Preuzvišenega g. Nadbiskupa. Dobili smo v zimi denarno pomoč od Vas in društva Karitas, potom g. Patra Kamila, ki je izjavil: "Kadarkoli se znajdete v hudi krizi, obratite se na nas."

V našem logorju useljenih Slovencev v Banja Luki so ostali še večinoma starci, starke, matere in otroci, čigar sinovi in očetje so odšli v Hrvatsko vojsko. Slabi so in onemogli, pomoči prosijo vsaj za mali priboljšek k dnevni hrani, da si olajšajo vsaj za nekaj časa svoje revno, trpljenje polno i življenje. Ni prijetno prosjačiti, težka je ta pot, toda beda uči prositi. Reveži so brez vseh sredstev, brez obleke, brez odeje, perila imajo samo za skrajno silo in to v tej neznosni draginji. Edino in vajvečje zaupanje, vero v gotovo pomoč imajo naši ljudje v duhovnike. Slovenci ne bomo pozabili nikdar, da so bili duhovniki, prvi, ki so nam prinesli podpore; vstopili so v naše domove kakor Duh Velikega Boga v času ko se nas je izogibal ves svet. Le duhovniki so, ki poznajo pravo usmiljenje, znajo blažiti gorje, deliti pomoč, tolažiti obupance in jim vlivati novo moć v življenje. Zato smo tudi uverjeni, da ne bo ta prošnja zaman in naj si bo podpora v kakoršni koli obliki.

Zahvaljujemo se že naprej s trdnim zaupanjem v Vaše plemenite srce

Z velepoštovanjem

Nadstojnik:
(potpis nečitak)

6.17.4. *Dopis kojim odbornici Ureda za useljene Slovence u Banja Luci 21. listopada 1943. zahvaljuju nadbiskupu Stepincu za upućenu im pomoć.*

Prevzvišeni! Ni besed, s katerimi bi se Vam Slovenci zmogli primerno zahvaliti, kajti Vaša dobrota ne pozna mej.

Sprejeli smo z velikim veseljem in največjo hvaležnostjo poslanih 50.000 Kn. Dobili smo pomoč ravno v trenutku, ko smo bili tako zaskrbljeni za prehrano in brez vsakega beliča. Sam Veliki Bog Vas je navdihnil. Zajokal bi človek na glas, srce nam zastaja od sreče, ko Vas Prevzvišeni vidimo v duhu kako prihajate k nam kakor Božji poslanec s pozdravom: Mir vam bodi! Vidimo Vas, kako nas ljubeče blagosljavljate, nam brišete solze trpkosti, nam donašate kruh, za katerega molimo vsaki dan. Da, režete nam kruh siromakom in sam ljubi Jezus bo Vam Prevzvišeni odrezal največji in najlepši del, del ki bo večen in se bo množil po vsak rodovih. Ponovno moramo povdarjati duhovniki in vedno samo duhovniki so naša prva in vedna opora in pomoč. Mnogi od naših, ki so bili nekdaj veliki nasprotniki Sv. Cerkve, so danes popolnoma drugega mnenja, saj je vzgledov in dokazov več ko dovolj, prepričali so se, spregledali so, se prebudili.

Kako se bo uporabil denar:

Za 20.000 Kn smo nakupili živeža, za drugih 20.000 Kn smo naročili živež, 10.000 Kn pa bomo razdelili najpotrebnejšim v našem domu, onim; ki so nesposobni za delo in ne dobe pomoči od nikoder. V srce se zasmilijo človeku ti mirni, dobri ljudje, veselje ne bi bilo popolno, ako ne bi osrečili in obdarovali te revčke. Tako voljno in Bogu vdano prenašajo vso siromašnost in vse težave. Ni nedelje, da ne bi obiskali Crkve in bili navzoči pri službi Božji. Od 7 ure do 11 ure zjutraj v nedeljah vlada tišina, vse je prazno, samo službujući vstanejo doma. Drugače nam poteka čas enolično, živimo v vednih upih na skorajšen mir.

Kakor hitro bo denar potrošen, Vam pošljemo natančen obračun in na željo tudi vse račune in obenem polo z lastnoročnimi podpisi obdarovancev. Do tedaj pa se celokupan logor opetovano najprisrčneje zahvaljuje za to veliko pomoč in kliče enoglasno: Bog povrni tisočkrat!

Z velepoštovanjem vedno hvaležni logorčani.

Odborniki:
Zadnik Ivan
Kogoj Leopold
Gašperin Ivan

Nadstojnik ureda za useljene Slovence
Zamj. u.
dr. Čuš

6.17.5. *Pismena izjava Drage Oberžana iz Maribora. o osnivanju Karitasovog fonda za pomoć slovenskim izbjeglicama.*

Za vrijeme okupacije Slovenije mnogobrojni Slovenci, pa i čitave slovenske obitelji bile su od Nijemaca protjerane iz Slovenije, ili su pak morali pobjeći iz Slovenije, zbog terora koji je tamo vladao. Njihovo stanje bilo je vrlo teško. Razmišljao sam, kako da im se pomogne.

Poznavajući g. Ciko Milostislava, pomoćnika ministra u miru, kao vrlo čestitog i poštenog čovjeka-rodoljuba, te velikog protivnika Nijemaca i ustaškog režima, predložio sam mu, da bi on kao tajnik središnjeg odbora Karitasa preuzeo na sebe brigu za pomoć slovenskim izbjeglicama, što je g. Ciko najpripravnije prihvatio. Odmah smo osnovali tajni fond. Za ovaj fond, osim nas dvojice, znao je još jedino nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac. Iz ovog fonda je razdijeljeno na ime pripomoći slovenskim izbjeglicama iznos od Kn 5.700 čime je njima mnogo potpomognuto.

Za istinitost ove moje izjave snosim punu zakonsku odgovornost.

Zagreb-Maribor, dne 20. rujna 1945.

Smrt fašizmu-Sloboda narodu!

Drago Oberžan (v. r.)
Maribor, Jerovškova 61.

HDA, OP POLITEO, str. 87-91

6.18. *Isprave o intervencijama i zauzimanju nadbiskupa Stepinca za župnika Franju Rihara i slovenske svećenike zatočene u Jasenovcu.*

6.18.1. *Dva dopisa nadbiskupa Stepinca ministru Andriji Artukoviću 1942. godine kojima traži svećenike Franju Rihara i Sigismunda Majchrzaka.*

Gospodine Ministre![61]

Dvojica svećenika zagrebačke nadbiskupije: Franjo Rihar, župnik iz Gornje Stubice i Sigismund Majchrzak, župnik iz Žakanja već su skoro dva mjeseca u zatvoru, a Franjo Rihar navodno je već u logoru u Jasenovcu. Nikakovu službenu obavijest o njihovu zatvaranju kao niti o disciplinskom

[61] Ovaj je dopis upravljen Andriji Artukoviću, ministru unutarnjih poslova u razdoblju 15. travnja 1941. do 10. listopada 1942. Artuković je od listopada 1942. do 29. travnja 1943. bio ministar pravosuđa i bogoštovlja, a zatim do 10. listopada 1943. ponovo ministar unutarnjih poslova.

postupku protiv ovih svećenika kroz čitavo ovo vrijeme nisam dobio. I prije su svećenici bili pozivani na sud i protiv njih su bile podizane optužbe, gotovo uvijek radi njihovog hrvatskog osjećanja i rada, ali je svaki puta o tome bila obaviještena duhovna vlast. Nakon uzpostave Nezavisne Države Hrvatske bio sam obaviješten samo o smrtnoj osudi kanonika dr. Lončara. Inače nikada, makar su već tri župnika odvedena u zatvor.

Obojica gore spomenutih svećenika vrlo su dobrog svećeničkog života i vladanja, pa ih je narod, gdjegod su službovali, poštivao i bio im privržen, izuzev one, koji su u njima gledali strance, a ne svećenike. Prvi je naime Slovenac, a drugi Poljak, ali su obojica inkardinirani u nadbiskupiju zagrebačku i djeluju u njoj već više godina. Nisu dakle nadošli izbjeglice, već su obojica davno prije htjeli raditi u hrvatskom narodu. Njihovu odsutnost narod teško osjeća, a meni je radi velike nestašice svećenika gotovo nemoguće na njihova mjesta postaviti druge.

Ja sam lično uvjeren, da nisu zaslužili ovako tešku kaznu, i da ovakove mjere samo škode ugledu državne vlasti. Moglo se upozoriti crkvenu vlast i zatražiti, da ih opomene, pa ako trebe i kazni crkvenom kaznom prije nego se odvedu u svjetovni zatvor ili logor kao obični zločinci. Kad se ruši autoritet svećenika, nužno pada i autoritet države. Baš toga radi traži crkveno pravo, da se prestupci svećenika kažnjavaju pred crkvenim forumom.

Ako je g. Rihar odveden u logor, kao što se govori, uvjeren sam, da se neće više vratiti, jer bi prije morao u sanatorij nego u logor radi slabog zdravlja. Od smrti jednog inače vrijednog svećenika neće država imati ni koristi ni blagoslova Božjega.

Strpljivo sam čekao i šutio već godinu dana, ali moram reći, da me ovakav postupak spram svećenika duboko boli.[62]

Ja Vas molim uljudno, gospodine Ministre, da naložite, neka mi se dade točna obavijest i navedu dokazi za njihovu obtužbu, na koliko su osuđeni i gdje se nalaze.

Izvolite, gospodine Ministre, i ovom zgodom primiti moje duboko poštovanje.

Zagreb, 1. lipnja 1942.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

NADBISKUPSKI DUHOVNI STOL U ZAGREBU
Broj 159/Pr.

---

[62] Original ovog dopisa zaprimljen je u MUP NDH 6. lipnja 1942. pod br. 4287 a sada se nalazi u sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 783-784. Na ovom mjestu slijedi rečenica koja je ispuštena u prijepisu "Crkva katolička imade također vlast i dužnost, da svoje službenike kazni, ako su se ogriješili o zakonitu svjetovnu vlast."

Predmet: Rihar Franjo, župnik interniran u Jasenovcu, da li je još na životu?

Gospodine Ministre![63]

U travnju ove godine pritvoren je i interniran u Jasenovcu župnik Franjo Rihar iz Gornje Stubice. Mi smo uvjereni, da je nevin osuđen. Međutim kako god bilo, ova duhovna oblast imade pravo, da zatraži obavijest, da li je pomenuti župnik još na životu ili nije, da znade u slučaju ako je još živ, odrediti glede župe i njegove imovine, a u slučaju da nije živ, da svećenici izvrše svoju dužnost, što imadu učiniti za svakoga umrlog svećenika.

Stoga mi je čast umoliti Vas, gospodine ministre, da u svojstvu našega resornog ministra zatražite informacije o pomenutom župniku od nadležnih faktora i dostavite ih ovoj duhovnoj oblasti.

Izvolite, gospodine ministre, primiti ovom zgodom moje iskreno poštovanje.

U Zagrebu, dne 2. XI. 1942.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

6.18.2. *Odgovor ministra Artukovića 17. studenoga 1942. o zatočenom župniku Riharu.*

Broj V. t. 930-1942

Predmet: Franjo Rihar, župnik iz Gornje Stubice interniran

Nadbiskupskom duhovnom stolu[64]

Savezno s cijenjenom zamolnicom od 2. XI. 1942. broj 159 Pr. u gore navedenom predmetu priobćuje se, da je Rihar Franjo, rkt. vjere, rođen 8. IV. 1909. u Dubravi, svećenik, zavičajan u Gornjoj Stubici, gdje je i bio župnikom, upućen odlukom ovoga ureda I. od 20. IV. 1942. broj 26417/1942-II., a na priedlog zaštitnog redarstva za grad Zagreb i Veliku župu Prigorje od 19. V. 1942. broj 7002/1942 na prisilan boravak u sabirni logor u Jasenovac, na vrijeme od tri godine tj. od 18. IV. 1942. do 18. IV. 1945. radi toga, što nije kao župnik u Gornjoj Stubici na dan proslave osnutka Nezavisne Države Hrvatske tj. 10. IV. 1942. služio svečanu svetu misu, iako je narod u povorkama sa zastavama došao i to od njega tražio. Nadalje nije

---

[63] Dopis je upravljen A. Artukoviću koji je od studenog 1942. ministar pravosuđa i bogoštovlja.

[64] Original dopisa nalazi se u sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 787.

htio otpjevati niti psalam Tebe Boga hvalimo navodeći, da to nigdje u crkvenim knjigama nije propisano.

Toliko vam do znanja i ravnanja - napomenom da ovaki predmet po naravi svojoj ne spada u Ministarstvo unutarnjih poslova.

Za Dom Spremni!

Ministar pravosuđa i bogoštovlja
dr. Andrija Artuković

HDA, OP POLITEO, str. 92-94

6.18.3. *Dopis nadbiskupa Stepinca broj 43/Pr, upućen 24. veljače 1943. poglavniku Paveliću, u kojem osuđuje postojanje logora Jasenovac.*

Poglavniče!

Sa velikim bolom u duši obraćam se na Vas, kao predstavnika Nezavisne Države Hrvatske.

Ja se već mjesecima trudim, da doznam sudbinu svojih sedam svećenika, koji su odvedeni u Jasenovac. Sve je do sada bilo uzalud. Sada je međutim stigao službeni upit hrvatskog konzula iz Ljubljane preko ministarstva vanjskih poslova za župnika Gornje Stubice Franju Rihara, da se izvjesti, da li je živ, jer ga sestra potražuje.

Iz svega moram zaključiti, da su svi poubijani. Reći će se, da su bili protudržavno raspoloženi. Zašto nisu izvedeni pred sud? Ako nije dosta redovni, zašto nijesu izvedeni pred prijeki sud ili barem pred pokretni prijeki sud?

Ovo je sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitavi Jasenovac za Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Poglavniče! Što se mene kao svećenika i biskupa tiče, ja velim sa Kristom na križu - Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine!

Ali čitava javnost, a napose rodbina ubijenih traži zadovoljštinu, otštetu, izvođenje krvnika pred sud. Oni su najveća nesreća Hrvatske!

Vjerujte Poglavniče, da me nije vodio ni trunak mržnje, nego ljubav k istini i sreći hrvatskog naroda!

U Zagrebu, dne 24. II. 1943.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 95[65]

---

[65] Veći dio spisa u predmetu Rihar Franje prikupljen je među dokazima optužbe u sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 785-797, međutim originala ovog važnog nadbiskupovog pisma nema.

6.19. *Nadbiskupovi dopisi tijekom 1944. godine u kojima moli i zauzima se za brojne zatočene i osuđene.*

6.19.1. *Molba nadbiskupa Stepinca upućena 25. siječnja 1944. upravitelju redarstva Zagreba, Josipu Vragoviću, kako bi se sedam zatočenika pravoslavne vjere pustilo na slobodu.*

Gospodine Upravitelju!

Čast mi je obratiti se na Vas u sliedećoj stvari: Dne 22. I. 1944. g. došao je jedan transport zatočenika - Hrvata iz Italije, među kojima se nalazilo i ovih sedam (7) pravoslavaca:

1. Janković Svetozar
2. Mutavdžić Lazo
3. Borivoje Vučetić
4. Vekić Petar
5. Kukurić Risto
6. Dokić Filip i
7. Marković Mirko

Svi su ovi uhapšeni čim su prešli njemačku granicu i stupili na hrvatski teritorij. Prije polaska iz Italije svima njima je bilo zagarantirano sa strane naše delegacije, koja sada boravi u Italiji, da im se ne će ništa dogoditi. Međutim istu večer uhapšeni su i sada se nalaze na redarstvenoj oblasti za grad Zagreb.

Prema informacijama, koje sam dobio, gospodine upravitelju, svi su ovi nedužno odvedeni i protiv njih ne predstoji nikakova obtužba, nego jedino su radi toga uhapšeni, jer su pravoslavne vjere.

Ovaj čin uhapšenja mogao bi loše djelovati i na one, koji se nalaze u Italiji i ako saznadu za ovaj slučaj jamačno će se ustručavati napuštati svoje dosadašnje boravište i vraćati se u Hrvatsku.

Stoga molim, gospodine upravitelju, da gore spomenute pustite na slobodu ili ako je to nemoguće, neka ih se dodieli na rad tvrtki:

"Braća Carnelutti" građevinsko poduzeće, Vukotinovićeva ul. 7, koje će ih uputiti poslije toga na rad u Ptuj.

Primite, gospodine ravnatelju, moje poštovanje.

Zagreb, dne 25. siečnja 1944.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 96

6.19.2. *Molbe nadbiskupa Stepinca upućene poglavniku Paveliću (8. kolovoza 1944.) i zapovjedniku grada Zagreba Adolfu Sabljaku (9. kolovoza), u kojima se zalaže za pomilovanje 54 hrvatskih časnika, dočasnika i vojnika, te službena zabilješka o tome nadbiskupovog tajnika Stjepana Lackovića.*

Poglavniče!

Neka mi bude dopušteno obratiti se na Vas Poglavniče u stvari pomilovanja 54 hrvatskih časnika, dočasnika i vojnika koji bi imali biti ovih dana radi čina iz čl. 98. t. 1. i 2. kaznenog Zakonika suđeni po ratnom sudu na najtežu kaznu smrti.

Poglavniče, ako su optuženi objektivno i pogriješili, ipak njihova subjektivna nakana ublažuje u mnogočem njihovu krivnju. Prema dobivenim vijestima, da su oni bili vođeni ipak nekom ljubavlju prema svome narodu. Ako se ta ljubav prevede s krivoga na pravi put, bit će od koristi na hrvatski narod i njegovu državu.

Poglavniče, ja Vas u ime hrvatske javnosti i kršćanskog milosrđa molim, da spasite Hrvatskoj 54 života, koje Vaše pomilovanje i daljnji nadzor za to određenih vlasti mogu privesti na pravi put i učiniti koristnima za naš toliko iskušavani narod.

Poglavniče! Uvjeren sam, da istinski naši narodni i državni probitci ne traže glave optuženih, i da baš oni rade protiv tih probitaka, koji od Vas kao državnog Poglavara traže za tolike ljude kaznu smrti. Hrvatska ne smije umirati, ona mora živjeti. Taj naravni zakon oplemenjen je hrvatskim duhom: ne ću smrti griješnika, nego da se obrati i živi, govori Gospodin.

Kada čita čovjek pismo iz zatvora na smrt osuđenih, nad kojima je osuda izvršena, onda mora duboko žaliti, da takovi ljudi ne služe Hrvatskoj. One, koji su još na životu, Vi možete, Poglavniče, svojim pomilovanjem učiniti korisnima Hrvatskoj. Promjena naime kazne smrti u drugu koju kaznu utjecati će bez sumnje kako na optužene tako i na njihove obitelji, koje bi njihovom smrću ostale bez hranitelja, da svoje živote stave u pravu službu naroda i države.

Poglavniče, izvolite primiti i ovom prilikom izraz moga iskrenog i dubokog štovanja.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

Gospodine generale!

Čast mi je obratiti se na Vas sa slijedećom molbom: Obavješten sam, da će ovih dana biti izrečena osuda nad 54 hrvatskih časnika, dočasnika i vojnika, koji su se ogriješili o čl. 98. t. 1. i 2. Kaznenog Zakona, te nekima od njih prijeti najteža kazna smrti.

Gospodine generale u ime hrvatske javnosti, koja s najvećim zanimanjem prati ovaj sudbeni postupak, te u ime kršćanskog milosrđa, obraćam se na Vas kao zapovjednika grada, koji imade konačnu riječ u donošenju osuda, da svojim uplivom i odlukom spriječite donošenje najtežih osuda na smrt. Optuženi su pogriješili doduše, no okolnosti njihovih čina ublažuju težinu njihove krivnje. Pomilovanjem i promjenom kazne smrti u drugu kaznu može se te ljude dovesti na pravi put, pa će biti od koristi našemu toliko ispaćenom narodu i njegovoj državi. Njihove obitelji, koje bi njihovom smrću ostale bez hranitelja, zatim brojni znanci i rođaci zahvalno će primiti pomilovanje te prionuti uz rad za narod i državu, ako su prije radili protivno. Gospodin Bog govori, da neće smrti griješnika, već da se ovaj obrati i da živi. Kako tek ljudi moraju imati strahopočitanje pred ljudskim životom! Ako je čovjek skrenuo s pravoga puta valja učiniti sve da ga se privede na pravi put a ne uništiti ga. To je naravni zakon života oplemenjen kršćanskim gledanjem na svijet i život. Hrvatska mora živjeti a ne umirati.

Uz izraz dubokog štovanja

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

54 častnika, dočastnika i vojnika

11. VIII. 1944. izrečena osuda: 14(11) osuđenih na smrt.

1. Nadbiskup zagrebački dr. A. Stepinac i papinski delegat opat Ramiro J. Marcone zatražili posjet kod Poglavnika dne 12. VIII., koji međutim taj dan nije bio omogućen.
2. Dne 14. VIII. 1944. u 12,30 sati nadbiskup zagrebački i papinski delegat posjetili Poglavnika, predali pojedinačne molbe i zamolili pomilovanje za sve osuđenike.
3. Dne 16. VIII. 1944. u 12 sati i 45 minuta nadbiskup zagrebački i papinski delegat posjetili Poglavnika, te su ponovno molili za pomilovanje čitave skupine.
4. Nakon što je molba za pomilovanje odbijena preuzvišeni nadbiskup zagrebački pisao Poglavniku i njemačkom generalu[66] dne 21. VIII. 1944.
5. Ujutro dne 22. VIII. 1944. 10. optuženih i osuđenih odvedeno u Maksimir na strijeljanje.

Stjepan Lacković

HDA, OP POLITEO, str. 98-99

---

[66] Edmund Gleise von Horstenau.

6.19.3. *Molba nadbiskupa Stepinca upućena 28. listopada 1944. generalu Mirku Greguriću, zapovjedniku grada Zagreba, kako bi utjecao na ublažavanje smrtne kazne na koju je osuđeno osam hrvatskih vojnika.*

Gospodine Generale!

Jučer sam saznao da su po vojnom ratnom sudu osuđena na smrt osmorica pripadnika hrvatskih oružanih snaga radi navodnih veza sa odmetnicima. Nisam u mogućnosti, gospodine generale, ulaziti u tok samoga sudbenoga procesa i stvarnu krivnju osuđenika, ali Vas molim jedino zato, da uznastojite uzeti u obzir sve olakoćujuće okolnosti i prilike u kojima se nalazimo, te svojom odlukom promjenite i ublažite smrtnu osudu u doživotnu tamnicu.

Ne tvrdim, da su nekrivi. Uvjeren sam, da će blaža kazna vrlo povoljno utjecati, kako na obitelji osuđenika, tako i na širu javnost. Osuđenici se kaju, za svoje čine i nadati se da će nakon donošenja blaže kazne biti zahvalni i lojalni građani hrvatske države.

Nadam se, da ćete sa svoje strane, gospodine generale, učiniti sve, da se spomenutim osuđenicima smrtna kazna zamijeni, kojom drugom blažom.

Primite, gospodine generale, ovom prilikom moje duboko poštovanje.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 97

6.20. *Molbe i intervencije nadbiskupa Stepinca za zatočene hrvatske građane.*

6.20.1. *Bilješka nadbiskupovog tajnika o intervenciji za dr. Branka Guščića 1943. godine.*

Preuzvišeni gospodin nadbiskup intervenirao kod Ministra pravosuđa i bogoštovlja g. dr. A. Artukovića dne 11. III. 1943. za dr. Branka Guščića, koji je bio predveden pred prijeki sud. Navodno proces obustavljen.

(Dr. Guščić oslobođen. Sada u Njemačkoj.)

Stjepan Lacković

HDA, OP POLITEO, str. 107

Dokumenti obrane u sudskom procesu protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca
(M. Štambuk-Škalić), Fontes (Zagreb) 2, str. 45-312

6.20.2. *Dopis nadbiskupovog tajnika Stjepana Lackovića broj 149/T-1944 upravljen Političkom odsjeku Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost kojim se moli za pomilovanje Branke Nemet i bilješka o tom slučaju.*

U prilogu časti se ovo Nadbiskupsko tajništvo dostaviti u priepisu molbu za pomilovanje Branke Nemet, koju je njezina majka gđa Vera Nemet upravila na Poglavnika.

Molba se u ime preuzvišenog gosp. nadbiskupa zagrebačkoga toplo preporuča, budući postoje svi izgledi za trajni popravak kažnjenice i budući je već i pretrpjela neku kaznu za svoju krivnju, u koliko joj je dokazana.

U Zagrebu, dne 10. lipnja 1944.

Stjepan Lacković
Nadbiskupski tajnik

HDA, OP POLITEO, str. 368

Nemet Branka.

Upućena u logor na 3 godine tj. od 19. IV. 1944. do 19. IV. 1947.

Još kao sveučilištarka ljevičarski raspoložena i kao takova glasovala je za sve ljevičarske listine.

Po osnutku NDH brat joj radi komunizma biva upućen u logor. Zaručnik imenovane Židov ing. Goldstein bio je također u logoru. To sve još više čini imenovanu neraspoloženu prema NDH. Godine 1941. počinje davati Nadi Heklstein narodnu pomoć, a kasnije Zdenki Munk (u bjegstvu). Godine 1941. imenovana je pristupila odboru AFŽ. Došla je naime u vezu sa Šteficom Ivančić (uhićena) koja ju je organizirala. U tome istom odboru bila je organizirana i komunistkinja dr. Ana Roth-Deutsch i Eva Burić (uhićena). Navedene su sa predmetnom održavale komunističke sastanke, sabirale narodnu pomoć i širile komunistički tisak. Okrivljena je sabirala narodnu pomoć od Zlate Senđerđi, Ljerke Pezer. Okrivljena je napokon u društvu Eve Burić vodila nadzor nad skladištem sanitetskog tvoriva koje je bilo namienjeno partizanima.

- Činovnica I. Hrvatske štedionice, stara 27 god.
- Uhićena 19. IV. 1944.
- 31. V. 1944. u Staroj Gradiški
- 17. VII. 1944. u Jasenovcu
- moli za odpust iz logora

Ponovno molbu preporučio Glavnom ravnateljstvu za javni red i sigurnost, pročelniku Štitiću

Zagreb 16. IX. 1944. Stjepan Lacković,

HDA, OP POLITEO, str. 379

6.20.3. *Dopis Nadbiskupskog duhovnog stola broj 180/Pr od 24. lipnja 1944. kojim se upućuje molba Zvonka Kavurića ravnatelju Odjela za javnu sigurnost RAVSIGUR-a Milutinu Jurčiću i negativan odgovor Glavnog ravnateljstva broj 38136-B/I-3 od 7. kolovoza 1944.*

Gospodine glavni ravnatelju!

U prilogu dostavljam Vam molbu g. Ivana Pandžića upravljenu preuzvišenom g. nadbiskupu zagrebačkome u svrhu zauzimanja za ing. Zvonka Kavurića koji je pred neko vrieme uhićen radi komunističke djelatnosti.

Molim Vas, gospodine glavni ravnatelju, da ovaj slučaj uzmete što prije u naročito ispitivanje, jer je moguće, da čovjek, o kojemu predlože ovako dobre izjave, nije možda toliko kriv, koliko ga se tereti. Imade više naših javnih radnika, koji imenovanoga preporučuju i jamče za nj.

Uz izraz štovanja

biskup, generalni vikar[67]

HDA, OP POLITEO, str. 100

Nadbiskupski duhovni stol

Na upit naslova od 24. lipnja 1944. br. 180/Pr. L. 1944. povodom molbe Ivana Pandžića saobćuje se da je ing. Kavurić Zvonimir bio uhićen radi komunističke djelatnosti.

Provedenom istragom dokazano mu je da je bio član MNOO (Mjesnog narodno oslobodilačkog odbora) a u vrieme uhićenja sekretar toga odbora. Uhićen je na samom sastanku. Njegov protudržavni rad je u cjelosti dokazan, pa je Redarstvena oblast za grad Zagreb primila nalog ovog Glavnog

---

[67] Dr. Josip Lach.

ravnateljstva, da se protiv ing. Kavurića kao i drugova po zakonu postupi, to jest da ga se preda sudu.[68]

Za Dom Spremni!

Nadstojnik odsjeka:
Paver

HDA, OP POLITEO, str. 375

6.20.4. *Dopis Mladena Lorkovića, ministra unutarnjih poslova, od 3. kolovoza 1944. o profesoru Grgi Gamulinu.*

Njegovoj Preuzvišenosti Alojziju Stepinac

Savezno sa Vašim cijenjenim dopisom od 18. srpnja t. g. slobodan sam javiti Vam, da mi u predmetu g. prof. Grge Gamulina na žalost nije moguće ništa učiniti. Današnje prilike ne dozvoljavaju njegovo puštanje na slobodu, jer je spomenuti bio član KP.

Izvolite, preuzvišenosti i ovom prilikom primiti izraze moga štovanja.

Za Poglavnika i Dom Spremni!

Mladen Lorković

HDA, OP POLITEO, str. 102

6.20.5. *Molba Andre Mohorovičića koja je preko nadbiskupskog tajništva predana Eriku Lisaku, glavnom ravnatelju za javni red i sigurnost.*

Gospodine Glavni Ravnatelju!

Dne 22. prosinca 1944. poslije podne u mom stanu u Zagrebu, Trg Kralja Tomislava br. 21 uhićen je po organima vojnog redarstva moj sin jedinac i jedino diete ing. Andrija Mohorovičić, asistent i honorarni nastavnik Tehničkog fakulteta u Zagrebu.

---

[68] Svećenik Josip Stanković, dušobrižnik osuđenih na smrt, u svojoj izjavi navodi "Negdje u jesen 1944. godine bilo je za odmazdu radi minirane pruge obješeno pet taoca ... Među njima je bio i ing. Kavurić. On je bio bolestan nalazio se u bolnici na Rebru, i koliko se sjećam trebao je biti operiran. Kako mi je rekao izvukli su ga iz bolnice i pored protesta liječnika dovezli na Savsku cestu i skupa s ostalom četvoricom odvezli u smrt. Prije smrti me je molio da zahvalim nadbiskupu dr. Stepincu, čuo je da je nadbiskup intervenirao i za njega, za zauzimanje." HDA, JTNRH, kut. 118.

Razloga, radi kojega je uhićen ne mogu se ni domisliti, ali jer čujem, da vojno redarstvo vrši uhićenja radi delikata političke naravi smatram, da je pod sumnjom nekog delikta uhićen i moj više spomenuti sin.

Ja kao otac njegov, koji poznam njegov duševni razvitak od poroda do sada, stojim s njime u stalnom i neprekidnom kontaktu pošto je isti neoženjen i živi samnom i mojom ženom, sa svojom majkom u istom stanu, slobodan sam, da sabrano i mirno razložim Vam, Gospodine Glavni Ravnatelju, nemogućnost, da bi moj sin bio u kakovoj vezi bilo kao simpatizer ili sljedbenik protudržavnih elemenata ili učinio bilo što djelatno ili propustom svjestno, što bi bilo ili moglo biti protiv probitaka hrvatskog naroda ili države.

Moj sin je naime uvjereni katolik i odrastao u izrazito hrvatskoj i katoličkoj obitelji i u krugu djelatnih i gorljivih katolika Hrvata. Njegov ujak dr. Avelin Ćepulić, vođa križara i poznati katolički radnik odnjihao ga je na svojim rukama i do svoje smrti bio mu je tako reći duhovnim otcem. Moja supruga, sestra Avelina Ćepulića, a majka tog mog sina odgojena je u katoličkom zavodu "Sacre Coeur" u Grazu kao i njezine sestrične, dok je bratić mu svršio škole kod Isusovaca. Dakle najbliža rodbina i okolina, u kojoj se stalno kretao moj sin i crpao svoj duhovni odgoj bila je iztaknuto katolička, a rad dr. Avelina Ćepulića kao djelatnost katoličkog duševnog radnika je notoran, pa ga ne trebam isticati.

Ja pozitivno znadem, da je i moj sin bio uvjereni katolik, dakle po naravi same stvari najžešći protivnik komunizma i komunističke ideologije, a time i partizanstva. To znadem iz razgovora s njime, iz izjava, koje je davao iz života, kojim je živio i kako je živio, što je sve potvrđivalo, da je samo u jednom pravcu opredjeljen, a to hrvatski i katolički pravac. A drugačije nije ni moglo biti, jer je sva obitelj i sva rodbina bila i jest podpuno katolički nastrojena.

Da je tome tako potvrđuju i svojom izjavom ovdje prečasna gospoda, koja poznaju našu obitelj i mog sina napose.

Napominjem povrh svega, da mi je sin ovoga ljeta pretrpio težku obostranu upalu pluća, da je boležljiv, a inače, da je karaktera mirna i povučena te nedruževna tako, da se niti oženio nije, pa nije pokazivao nikakova naročita interesa na političkim problemima ostajući narodnostno Hrvat odan hrvatskoj stvari. Sve te njegove karakterološke osebine pripisujem njegovoj vanrednoj kratkovidnosti uslied koje nije sposoban za nikakav napor izvan svojeg zvanja, koje mu iscrpljuje oči sasma, jer su mu slabe.

Smatram, Gospodine Glavni Ravnatelju, da je neka kobna zabuna ili podvala ili nesretni sticaj prilika doveo mog sina u taj položaj, da se sada nalazi u uzama u kaznioni u Savskoj cesti, pa Vas ovime molim, da žurno poduzmete korake i odredite, da se moj sin čim prije sasluša i tada pusti na

slobodu, a za njegovu ispravnost i u buduće jamčimo mi tj. ja i njegova majka svojim glavama.

Za Poglavnika i Dom Spremni!

Andre Mohorovičić, sudac u miru
Zagreb, Tomislavov trg br. 21/II.

Preuzvišeni gosp. nadbiskup pismeno preporučio.
Predao na ruke glavnog ravnatelja puk. Lisaka preuzvišeni biskup dr. Lach.
Zagreb 23. I. 1945.

Stjepan Lacković

HDA, OP POLITEO, str. 101

6.20.6. *Molbe nadbiskupa Stepinca za pomilovanje osuđenika na smrt (Jovanovića, Bonačića, Krunića, Ilića, Bukovca) upućene 30. ožujka 1945. generalu Sabljaku i 2. travnja 1945. poglavniku Paveliću.*

Gospodine generale![69]

Dopustite, da se obratim na Vas u stvari petorice vojnih osoba, koje su jučer, dne 29. o. mj. po vojnom ratnom sudu osuđeni na kaznu smrti: Jovanović, Bonačić, Krunić, Ilić, Bukovac.

Gospodine generale, ne ulazeći u težinu krivnje pojedinih osuđenika ipak smatram radi olakšavajućih okolnosti svakoga pojedinog slučaja te radi vanjskih okolnosti ublaženje kazne smrti mogućim, a po naše probitke, bilo unutar države bilo u vanjskom svijetu, korisnim.

Stoga Vas molim, gospodine generale, danas, na Veliki Petak, kada je Krist molio: Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine, i u oči Uskrsa blagdana života, da poduzmete sve, da se svoj petorici osuđenika ostavi život.

Prilažem molbu žena osuđenika, koje se obraćaju bilo na Poglavnika bilo na Vas i navode okolnosti u prilog pomilovanja osuđenih.

U nadi povoljnog rješenja zahvaljujem unaprijed i izražavam Vam, gospodine generale, i ovom prilikom duboko poštovanje.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 104

---

[69] Adolf Sabljak, zapovjednik grada Zagreba.

Poglavniče!

Slobodan sam obratiti se na Vas s molbom za pomilovanje petorice osuđenika - Jovanovića, Bonačića, Krunića, Ilića i Bukovca - koji su dne 29. ožujka o. g. po vojnom ratnom sudu osuđeni na kaznu smrti.

Molim Vas, Poglavniče, da se poslužite Vašom moći te pomilovanima promijenite najtežu kaznu smrti u drugu blažu. Uvjeren sam, da će Vaš čin pomilovanja baš prigodom predstojeće godišnjice osnutka naše Države najbolje djelovati.

Slobodan sam skrenuti Vašu pažnju, Poglavniče, naročito na okolnosti u slučaju Jovanović Velimira, koji se u skupini osuđenih smatra glavnim krivcem. On se kao bivši jugoslavenski časnik i pravoslavac oženio sa katolkinjom u katoličkoj Crkvi i dijete dao krstiti u katoličkoj vjeri, radi čega je bio od prijašnje države proganjan.

Jednako molim, Poglavniče, da pomilujete Luku Mustapića, zapovjednika oružničke postaje u Đakovu, koji je po vojnom sudu u Osijeku osuđen na smrt. On je za vrijeme bivše države uvijek zaštićivao Hrvate u Srbiji, a u našoj državi odano surađivao s našim i njemačkim vlastima. Prema obavijesti njegova molba za pomilovanje također Vam je već dostavljena.

Izvolite, Poglavniče, primiti izraze moga dubokog poštovanja

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 103

6.20.7. *Odgovor Poglavnikovog vojnog ureda broj 412/45-Taj od 14. travnja 1945. o pomilovanju gorenavedenih osuđenika.*

Na Vaše velecijenjeno pismo od 2. IV. 1945. upravljeno Poglavniku, a u stvari pomilovanja Jovanovića, Bonačića, Krunića, Ilića, i Bukovca, čast je ovom uredu odgovoriti, da je Poglavnik svojom milošću sve navedene pomilovao, zamijenivši im smrtne kazne doživotnom teškom tamnicom.

Glede pomilovanja Luke Mustapića, zatraženi su odmah spisi uz napomenu, da se smrtna kazna ne izvrši prije nego se da cio spis ovom uredu, radi prijedloga Poglavniku.

Za Poglavnika i Dom Spremni!

Glavar general-pukovnik
Perčević, (v. r.)

HDA, OP POLITEO, str. 105

6.20.8. *Promemoria nadbiskupskog tajništva o osuđeniku Tomici Hahnu.*

Pro memoria

Ukoliko bi se već gotova molba Tomice Hahna s uplivne strane lično predala odnosno osobno zagovorila, bilo bi uputno da se usmeno doda još ovo:

1. Izdržavanje po sudu odmjerene kazne težkog zatvora mora imati prednost ispred svake druge forme lišenja slobode, dakle i ispred određenog upućivanja u logor. Boravak u logoru je doduše lišenje slobode, ali nije nikakva kazna. On, načelno znači samo izolaciju od ostalih ljudi na slobodi, on je administrativna mjera prevencije. Dosljedno tome mora logor, kao slabija, tj. blaža vrst lišenja slobode, ustupiti pred kaznom zatvora, pogotovo ako je ovaj označen težkim zatvorom. Zato ima stavljanje u logor i vremenski uslijediti istom po ovršenju čitave dosuđene kazne od jedne godine težkog zatvora.

2. Daljnji argument za istu tezu ima biti poznato penitencijarno načelo, po kome se sve kazneno - pravne kazne izvršavaju tako, da je za osuđenika kazna najteža u početku, a prema kraju se oštrina kazne smanjuje. Tako težki kažnjenici najprije dolaze u samicu, onda u pooštreni zatvor, onda redom na rad s drugima, pa konačno na poljske radove.

Kad bi se Tomo Hahn, po izdržavanju prve polovice sudske kazne odpremio u logor, taj bi propis bio povređen, jer bi on poslije 2 godine logora, dakle internacije, koja nije kazna, morao opet vratiti na ovršenje težke tamnice.

3. Molim ponovno istaknuti u molbi već načelnu misao: jedini razlog s kojeg se za vrieme rata izricane kazne kadkada prekidaju tj. jednim dijelom ovršuju odmah, a ostatak se ovršuje poslije rata, jeste interes obrane zemlje, tj. želja vrhovne ovlasti da i vojni osuđenici, makar su osuđeni, aktivno što više doprinesu ukupnoj vojničkoj snazi domovine u ratu. Namjera zakonodavstva bila je u tome, da što veći broj za rat sposobnih mužkaraca može ići u vojsku i, po potrebi, doći na frontu, no nikako nije svrha odlaganja ovršenja kazne mogla biti želja da se pune logori.

4. Dao je jedino prije kapitulacije Italije neku "crvenu pomoć", a nakon toga uobće nije dao nikakovu pomoć. To davanje prije kapitulacije Italije bila je olakotna okolnost, da je smatran manjim krivcem. Prema tome bi mogla odpasti i čitava kazna, a ako ne to neka se barem ostane kod prvotno izrečene kazne.

HDA, OP POLITEO, str. 106

6.21. *Molbe povodom zauzimanja nadbiskupa Stepinca za razne osuđenike (R. Hauptfeld, V. Ubl, ing. Košutić, dr. Radoničić, dr. Gavrančić, dr. Tavčar, dr. Kadrnka, prof. Podhorski).*

6.21.1. *Nadbiskupova intervencija ministru unutarnjih poslova Mladenu Lorkoviću (upućena 18. travnja 1944.) za puštanje na slobodu dr. Rikarda Hauptfelda i odgovor iz Ureda ministra broj UMT 295/44 od 16. svibnja 1944.*

Gospodine ministre!

U prilogu čast mi je dostaviti Vam, gospodine ministre, dopis (izjavu) O. dr. Sibe Budrovića, starješine dominikanskog samostana u Zagrebu i upravitelja Dominikanske klasične gimnazije, s pravom javnosti u Zagrebu, u kojem se dopisu moli Nadbiskupski duhovni stol za žurno interveniranje za g. dr. Rikarda Hauptfelda, sveučilišnog docenta na medicinskom fakultetu u Zagrebu, koji je dne 30. ožujka o. g. uhapšen.

Iz priloženog dopisa (izjave) se vide navodni razlozi, radi kojih je uhapšen, a također i lično jamstvo sa odgovornošću O. dr. Sibe Budrovića, kojim svjedoči za njegovu vriednost i izpravnost.

Molim Vas, gospodine ministre, da biste u smislu priloženog dopisa poduzeli žurne mjere, da se istoga pusti na slobodu i na rad u njegovom liečničkom zvanju.

Primite, gospodine ministre, i ovom prilikom moje duboko poštovanje.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 109

Nj. Preuzvišenosti dr. Alojziju Stepincu nadbiskupu

Savezno sa Vašim cienjenim dopisom od 18. travnja o. g. u predmetu molbe Nadbiskupskog duhovnog stola za intervenciju za g. dr. Rikarda Hauptfelda, slobodni smo saobćiti Vam, da je gospodin ministar unutarnjih poslova izdao nalog Glavnom ravnateljstvu za javni red i sigurnost, da ga se najžurnije o gornjem obaviesti što je isto i učinjeno s time, da se dr. Hauptfeld nalazi u pritvoru na Savskoj cesti kao uhićenik Redarstva oružanih snaga, te da prema tome Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost kao ni Ministarstvo unutarnjih poslova nije mjerodavno rješavati po gornjem predmetu, nego je za to nadležno Ministarstvo oružanih snaga.

Za Dom Spremni!

Glavar ureda:
Savjetnik dr. Š. Mazzura

HDA, OP POLITEO, str. 108

6.21.2. *Molba nadbiskupa Stepinca upućena 5. lipnja 1944. državnom prabilježniku Andriji Artukoviću u vezi suđenja dr. Karlu Radoničiću.*

Gospodine prabilježniče!

Obraćam se na Vas, gospodine prabilježniče, u slijedećoj stvari:

Dr. Karlo Radoničić, sin pokojnog liječnika i sveučilišnog profesora dr. Radoničića, a nećak sveučilištnog profesora dr. Antuna Dabinovića, imao bi navodno ovih dana biti suđen i to po svoj prilici na smrt. Čitava se stvar nalazi u kompetenciji gospodina Rukavine. Kako je Vama, gospodine prabilježniče, gospodin dr. Karlo Radoničić poznat, to Vas molim da biste imali dobrotu i za čitavu se stvar zainteresirati.

Primite, gospodine prabilježniče, moje duboko poštovanje.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 110

6.21.3. *Nadbiskupova molba za pomilovanje Pavla Pavlina, Ivana Pindulića i dr. Kadrnke upućena ministru oružanih snaga Anti Vokiću 28. lipnja 1944.*

Gospodine ministre!

Saznao sam, gospodine ministre, da su ovih dana osuđeni po ratnom sudu na smrt strieljanjem, a nekima pak navodno prieti kazna smrti, i to ovi:

1. Pavao Pavlin, vodnik zdravstvenog sata, IV gorskog sdruga u Daruvaru i s njime također još ostala 18-torica iz istoga gorskog sdruga. Zatim
2. Ivan Pindulić, častnički namjestnik, da je davao neku "crvenu pomoć".
3. Dr. Kadrnka, radi davanja 4 puta za "crvenu pomoć" i to svaki puta po 500 Kuna.

Nisam u mogućnosti, gospodine ministre, pobliže izpitati njihovu stvarnu krivnju i njezinu težinu, ali Vas molim jedino za to, da sa svoje strane poradite kod mjerodavnih čimbenika, da im se izrečena smrtna kazna pretvori u koju drugu blažu kaznu i da ih se pomiluje. Uvjeren sam, da će ovu uviđavnost sa strane najviših hrvatskih vlasti znati i te kako cieniti i da će ih ovo razumievanje potaknuti da budu hrvatskoj domovini i hrvatskoj državi lojalni građani.

Nadam se, gospodine ministre, da ćete sa svoje strane učiniti sve, da ih se pomiluje.

Primite, gospodine ministre, i ovom prilikom moje duboko poštovanje.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 115

6.21.4. *Bilješka nadbiskupovog tajnika o molbi za zatvorenika Ivana Furlana 9. listopada 1944.*

Furlan Ivan, rođen 1902. godine iz Zagreba, Krčelićeva 28, činovnik kod Radničkog saveza.
Uhićen je dne 3. X. ove godine kao politički sumnjiv te se nalazi u zatvoru na Savskoj cesti.
Imenovani je otac (nezakoniti) četvero sitne djece, pa njihova majka moli, da se otca te djece ne bi kaznilo najtežom kaznom, jer bi time petero ljudi ostalo bez hranitelja.

Nadbiskupovo tajništvo u ime nadbiskupa zagrebačkoga preporuča molbu.
U Zagrebu, dne 9. X. 1944.

HDA, OP POLITEO, str. 116

6.21.5. *Nadbiskupova molba za oslobađanje dr. Milivoja Gavrančića, upućena 7. studenoga 1944. Andriji Artukoviću.*

Gospodine prabilježniče!

Nedavno je uhapšen po vojnom redarstvu Vama poznati dr. Milivoj Gavrančić, odvjetnik iz Zagreba. U vojsci je služio kao pričuvni častnik - sudac, međutim skoro godinu dana nije više u vojsci, nego se jedino bavi svojim odvjetničkim poslovima. Razlog njegovog uhapšenja nije poznat. Politikom se uobće nije bavio, niti je sudjelovao u bilo kakovim podhvatima, koji bi bili na štetu državnih interesa. Čini se, da je jedini razlog taj, što nosi ime "Gavrančić" i što je sin dr. Otona Gavrančića. Čujem, da mu prieti i logor. Dopukovnik Joso Rukavina navodno nema ništa protiv njega, nego jedino g. dr. Draženović, na kojega se vrlo mnogi žale radi prevelike strogosti.

Molim Vas, gospodine prabilježniče, da sa svoje strane poduzmete žurne korake, da se čitava ova stvar čim prije izpita i da se spomenutoga dr. Gavrančića, ako doista nije kriv, pusti na slobodu.

Primite, gospodine prabilježniče, i ovom prilikom moje duboko poštovanje.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 111

6.21.6. *Negativan odgovor Poglavnikovog vojnog ureda broj 1718/44-Taj od 7. veljače 1945. na nadbiskupovu intervenciju za Vladimira Ubla.*

Na Vaše velecienjeno pismo od 28. XII. 1944., a u gornjem predmetu, ovaj je ured dao odmah točno i savjesno izpitati cio slučaj uhićenja pričuvnog zastavnika dr. Vladimira Ubl.

Ustanovljeno je sa podpunom sigurnošću i to u prvom redu da je isti još kao sveučilištarac pripadao najgoroj protuhrvatskoj skupini sveučilištaraca u Zagrebu, ali radi toga nije niti uhićen niti se radi toga postupak vodi, nego radi toga što je počinio najteži kažnjivi čin što jedan častnik uobće može učiniti, a to je izdaja.

Surađivao je sa odmetnicima, imao svoje konspirativno ime, koje je radi sigurnosti čak i mijenjao, podnašao partizanima izvješća o stanju hrvatskih oružanih snaga, a napose o topničkoj vojarni u Černomercu.

Postupak vodi se protiv rečenoga podpuno u smislu zakonskih propisa, pa isti biti će bilo sudbenom osudom bilo odlukama upravnih oblasti jedino na temelju zakona kažnjen.

Ovom zgodom slobodan je ovaj ured Vašoj Preuzvišenosti reći, da su za Ubla intervenirali najviši predstavnici i Njemačke oružane snage, a to nije riedak slučaj, da se upravo za najveće izrode i komunističke zločince zauzimaju ljudi sa visokih položaja. Obratno za našu hrvatsku malu sirotinju i sitne ljude, kada počine kakav mali i neznatni čin nitko se ne nađe da kaže koju dobro rieč.

Za Poglavnika i Dom Spremni!

Glavar general-poručnik
Perčević

HDA, OP POLITEO, str. 112

6.21.7. *Pismo supruge dr. Alojzija Tavčara predano Glavnom ravnateljstvu za javni red i sigurnost 5. ožujka 1945.*

Glavnom Ravnateljstvu za Javni Red i Sigurnost

Dne 28. II. 1945. uhićen je moj suprug, dr. Alois Tavčar, redovni profesor Poljoprivrednog Fakulteta Hrvatskog Sveučilišta u Zagrebu po nalogu ovog Ravnateljstva radi protudržavne djelatnosti.

Moj je suprug pozvan od fundatora Poljoprivrednog Fakulteta u Zagrebu još godine 1922. da preuzme katedru i zavod za Bilinogojstvo i genetiku, te ovu službu vrši otada neprekidno kroz 23 godine. Uz predavnja iz dva predmeta i istraživačkog rada ljeti na ogromnom zavodskom pokušalištu, zimi u laboratorijima, moj je suprug surađivao u svim velikim stručnim časopisima, stranim i domaćim, u kojima je dosada bilo objelodanjeno preko 50 znanstvenih radova. U tom je vremenu izišlo i nekoliko udžbenika za studente, te bezbroj napisa za praktične agronome i seljake. Jednogodišnji dopust proveo je za usavršavanje u svojoj struci u Americi, te je tamo kao i na brojnim međunarodnim stručnim kongresima, na koje je bio pozivan, uvijek dolično zastupao Hrvatsko Sveučilište u Zagrebu.

Okupljen tako od jutra do mraka svojim preraznim poslovima nije imao smisla za ništa, što je bilo izvan toga, a to je među ostalim i svako političko djelovanje. Nikada nije bio član ni jedne političke grupe ni akcije, te mu je svako političko djelovanje bilo daleko i strano.

Potpuno sam stoga sigurna, da je njegovo uhićenje neki dan moglo uslijediti samo zabunom ili klevetom, te jedino molim, da ga se čim prije presluša i njegova stvar uzme u pretres, da bi se tako čim prije oslobodio i mogao nastaviti radove na pokusnim poljima, koji radovi upravo prispijevaju u ovo doba godine i čiji se kontinuitet obzirom na ogroman i višegodišnji značaj tih radova i kultura ne smije prekinuti.

Napominjem od tih radova samo jedan, naročito hitan; povjeren mu od Ministarstva Seljačkog Gospodarstva: jarovizaciju vagonskih količina pšenice za proljetnu sjetvu, rad, o čijem uspjehu ovisi ovogodišnji uzgoj i prirod pšenice u državi. Taj je posao njegovim uhićenjem prekinut i neće se moći bez njega svršiti, jer je on u državi jedini stručnjak, pa će time nastati ogromna i neocjenjiva šteta narodu i državi.

Slobodna sam stoga ponovno zamoliti, da bi se odmah poduzelo sve, da se slučaj moga supruga pravedno ispita, da radi zabune ili klevete moj suprug nepravedno ne leži u zatvoru, već da bude vraćen svome radu, koji je kroz cijeli svoj život posvetio nesebično nauci i studentima.

Dragica Tavčarova (v. r.)

Gornju molbu toplo preporučam, budući da se radi o jednom stručnjaku, te nije poznato, kako doznajem, da se o što ogriešio.

U Zagrebu, dne 5. ožujka 1945.

biskup i generalni vikar[70]

Gosp. pukovnik Rukavina Joso odgovorio:

Tavčar je surađivao s drom Klinčićem, koji je organizirao pomoć Slovenaca u Zagrebu namienjenu partizanima.

Kako je njegova krivnja međutim lagše naravi, a jedini je stručnjak za jaresiranje pšenice, to će biti u najskorije vrieme pušten na slobodu.

Zgb. 5. III. 1945.

Stjepan Lacković

HDA, OP POLITEO, str. 113-114

6.21.8. *Pismo nadbiskupa Stepinca, upućeno Andriji Artukoviću 9. studenog 1942, u kojem se zalaže za ing. Košutića, i bilješka o profesoru Podhorskom.*[71]

Gospodine ministre!

Supruga ing. Košutića, koji je zatočen u Lepoglavi obratila se na me, da se zauzmem za njezinoga supruga, koji je u teškom zdravstvenom stanju. Ona sama teško boluje.

Stoga sam slobodan zamoliti Vas, da učinite, što je moguće, da se gosp. ing. Košutić barem spremi u koju zagrebačku bolnicu, jer bi strašno djelovalo na narodne mase, da se potajno sazna, kako je s njime.

Izvolite, gospodine ministre primiti moje duboko poštovanje.

U Zagrebu, dne 9. XI. 1942.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

Ing. prof. dr. Rikard Podhorsky, kemičar na tehničkom fakultetu, otac troje djece, nalazi se u zatvoru na Savskoj cesti. Njegova supruga moli, da bude što prije preslušan i pušten na slobodu. Stan: Žerjavićeva 13/I.

Kod Štitića-bojnika i dr. Cvitanovića-pukovnika

---

[70] Dr. Josip Lach.

[71] Ove dvije isprave također su predane sudu. Kako njihov prijepis nije sačuvan u fondu Politeo donosimo ih prema sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 1168-1169.

6.22. *Isprave protiv tzv. rasnih zakona.*

6.22.1. *Dopisi nadbiskupa Stepinca upućeni ministru unutarnjih poslova Andriji Artukoviću 23. travnja 1941. - broj 103/BK o prelaznicima iz židovske u rimokatoličku vjeru i 22. svibnja 1945. - broj 117/BK protiv odredbi o nošenju židovskog znaka.*

Gospodine Ministre,

Povodom najavljenog donošenja protužidovskih zakona čast mi je upozoriti Vas na slijedeće:

Imade dobrih katolika koji su židovske rase i koji su iz uvjerenja konvertirali iz židovskog vjerozakona. Neki su od njih npr. konvertirali već prije nekoliko decenija; imade među njima i takovih koji su se istaknuli kao dobri hrvatski nacionalisti. Smatram da bi bilo potrebno da se kod donošenja potrebnih zakona uzme u obzir na takove konvertite.

Izvolite primiti, Gospodine Ministre, izraze mog iskrenog poštovanja.

Nadbiskup
Predsjednik biskupskih konferencija

Gospodine Ministre,[72]

Dne 23. travnja o. g. pod br. 103/BK imao sam čast obratiti se na Vas predstavkom kojom sam molio da se kod donošenja protužidovskih zakona uzme obzira na one pripadnike židovske rase koji su prešli na kršćanstvo. Međutim su proglašeni zakoni od 30. travnja koji se ništa ne obaziru na vjersku pripadnost. Tada nam je bilo rečeno da su radi razloga neovisnih o nama ti zakoni morali biti proglašeni u ovoj formi, ali da primjena njihova u praksi neće biti tako okrutna. No uza sve to mi vidimo da gotovo svaki dan dolaze sve strože i strože odredbe koje pogađaju jednako i krive i nedužne. Današnje su novine donijele odredbu da svi Židovi, bez obzira na starost i spol, te na vjeru kojoj pripadaju, moraju nositi židovski znak. Tih mjera ima već toliko, da poznavaoci prilika vele, da ni u samoj Njemačkoj nisu rasni zakoni provedeni bili takovom strogošću i takovom brzinom.

Razumije se samo po sebi da će svatko odobriti nastojanje, da u jednoj narodnoj Državi vladaju sinovi toga naroda i da se uklone svi štetni utjecaji

---

[72] Original ovog pisma ne nalazi se u fondu MUP NDH jer je trebao poslužiti u dokaznom materijalu optužnice Pavelić-Artuković 1951. Tada je učinjen prijepis kod Kotarskog suda Zagreb I te je taj prijepis ostao uz optužnicu., iako su oba pisma izostavljena prema uputi Ministarstva inozemnih poslova FNRJ jer bi "...ovako izdvojeni, stanovište crkve prikazali u povoljnijem svetlu nego što ona objektivno zaslužuje". HDA, JTNRH, Optužnica Pavelić-Artuković, kut 118.

koji rastaču narodni organizam. Svatko će sigurno odobriti nastojanje da privreda bude u narodnim rukama, da se ne dopusti gomilanje kapitala kod nenarodnog i protunarodnog elementa, te da strani elementi ne odlučuju o Državi i narodu. Ali da se pripadnicima drugih narodnosti ili drugih rasa oduzme svaka mogućnost egzistencije i da se na njih udara žig sramote, to je već pitanje čovječnosti i pitanje morala. A moralni zakoni vrijede ne samo za život pojedinca nego i za državnu upravu. Današnje društveno uređenje i opći moralni pojmovi koji vladaju ne udaraju žig sramote ni na robijaše koji su pušteni iz tamnice na koju su bili suđeni radi ubojstva, jer se želi da i takovi opet budu korisni članovi ljudske zajednice. Nisu obilježeni vidljivim znakom ni konkubinarci, ni poznati preljubnici, pa ni same javne bludnice. Pa kad se to ne čini s onima koji su svojom ličnom krivnjom zavrijedili da ljudsko društvo od njih zazire, zašto da se to čini s onima koji su bez svoje krivnje članovi druge rase? Tu bi trebalo ipak voditi računa da će se, osobito kod omladine koja je još u godinama razvoja i koja je tim mjerama pogođena, u velikoj mjeri razvijati i instinkt osvete i tzv. "Minderwertigketiskomplex", a te će stvari porazno djelovati na njihovu duševnu formaciju. Imamo li mi pravo na takav atentat na čovjekovu ličnost?

U vezi s izloženim molim Vas, Gospodine Ministre da izdate shodne naloge da se židovski i ostali slični zakoni (mjere protiv Srba i dr.) provode tako, da se u svakom čovjeku poštuje ličnost i čovječje dostojanstvo. Odredba o nošenju židovskog znaka uopće se ne bi trebala provesti. Da se pokriju troškovi koje je vlast imala kod nabave tih znakova, moglo bi se tražiti da ih dotični nabave, ali da se nošenje znakova suspendira. Neka se krivci i izrabljivači naroda privedu zasluženoj kazni. Tome se nitko pametan neće protiviti. Ali neka ne bude neodgovorna masa sudac i izvršitelj kazne.

Posebice Vas molim, Gospodine Ministre, da imate obzira prema pokrštenim članovima židovske rase. Mnogi od njih pokršteni su davno prije progona Židova, dakle u vrijeme kad je krštenje za njih, s materijalne strane, značio jedan minus. Mnogi su se od njih već sasvim asimilirali i za koje nitko nije ni znao da su Židovi. Ima i takovih koji su se istaknuli u narodnom i ustaškom pokretu. Ja sâm lično poznam nekolicinu koji su oduševljeni i praktični katolici. Kako će oni moći sada vršiti svoje vjerske dužnosti? Zar će sa žutom trakom oko ruke dolaziti na sv. Misu i pristupati sv. Pričesti? U ovom ću slučaju ja sâm biti prisiljen da Židove katoličke vjere upozorim da ne nose te znakove, da ne bude smetnje i senzacije u crkvi.

Upozoravam na još jednu činjenicu. Znam pozitivno da Sveta Stolica ne gleda dobrim okom na takove mjere. Da li je zgodno da sada, kad je sv. Otac

tako lijepo primio našeg Poglavnika i našu delegaciju i kad se poduzimaju koraci za priznanje naše Države sa strane Svete Stolice, stvaramo atmosferu nepovjerenja i disharmonije?

Nadam se, Gospodine Ministre, da nećete zamjeriti moju otvorenu biskupsku riječ.

Primite, Gospodine Ministre, i ovom prigodom izraze mog iskrenog poštovanja.

Nadbiskup
Predsjednik biskupskih konferencija

HDA, OP POLITEO, str. 117-119

6.22.2. *Rezolucija Biskupskih konferencija 18. studenog 1941. o Židovima katolicima.*

Rezolucija o Židovima - katolicima.

Hrvatski Katolički Episkopat na plenarnoj sjednici Biskupskih konferencija od 18. studenoga o. g. donio je ovaj zaključak:

S razloga, što je Episkopatu poznat velik broj slučajeva, da su i oni Židovi, koji su sami ili njihovi očevi već davno prešli sa židovstva na katoličku vjeru, te se svojim životom posve asimilirali hrvatskom narodu, ipak bili smatrani kao Židovi, koji nisu učinili ovoga vjerozakonskoga prijelaza, pak su jednako lišeni svoje osobne slobode i osim toga im je zaplijenjen imetak, to Hrvatski Katolički Episkopat zaključuje, da se Poglavniku Nezavisne Države Hrvatske upravi ova molba:

Židovi, ili potomci Židova, koji se nakon vjerskog prijelaza u katoličku Crkvu uopće Židovima više ne drže, nego sudjeluju u svim hrvatskim i vjerskim i rodoljubnim akcijama, neka se zaštiti njihova osobna i građanska sloboda i neka im se povrati njihova imovina u posjed i vlasništvo.

Nadalje se zaključuje, da Državne oblasti ne stavljaju zapreka katoličkim svećenicima, koji bi željeli po svojoj dušobrižničkoj dužnosti bivše Židove a sadanje katolike posjetiti u internacijama i logorima radi duhovnih potreba.

Stepinac (v. r.)
predsjednik B. K.[73]

HDA, OP POLITEO, str. 123

---

[73] Original u sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 863.

6.23. *Dopisi nadbiskupa Stepinca kojima se zauzima za Židove i prosvjeduje protiv njihovih progona, otvoreno aludirajući na povlaštene članove državnog vodstva kojima su žene također Židovke.*

6.23.1. *Nadbiskupov prosvjed upućen 7. ožujka 1942. ministru unutarnjih poslova Andriji Artukoviću o postupcima prema Židovima.*

Gospodine Ministre

U zadnje vrijeme pronose se ponovni glasovi o masovnom hvatanju Židova i njihovom vođenju u logore. Ukoliko nešto pretstoji, slobodan sam zamoliti Vas, gospodine Ministre, da Vašom vlasti spriječite svako nepravedno postupanje protiv građana, kojima se individualno ne može ništa kažnjivo predbaciti.

Držim, da nam ne može služiti na čast, ako nam se kaže, da smo najradikalnije, tj. najokrutnije riješili židovsko pitanje. Rješavanje toga pitanja smije značiti jedino kažnjavanje nepravda, koje su Židovi počinili, no ne može dati pravo, da se individualno nevine ljude progoni.

U Nadi da ćete, gospodine ministre, spriječiti kršenje od strane neodgovornih elemenata ne samo kršćanskog zakona ljubavi prema svakom bližnjemu, nego i najosnovnijeg naravnog zakona čovječnosti, bilježim se s odličnim štovanjem

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 120

6.23.2. *Pismo nadbiskupa Stepinca 6. ožujka 1943. upućeno poglavniku Paveliću o nerazrješivosti braka bez obzira na rasnu pripadnost supružnika.*

Poglavniče

Neka mi bude dopušteno obratit se na Vas u slijedećoj stvari: U Zagrebu, kao i u provinciji nastala je prava panika radi najavljenog popisivanja svih nearijevaca. Sa zebnjom se očekuje, što će iza toga slijediti. Mnogi se boje, da će i zakoniti supruzi biti razdvojeni, premda su im brakovi valjano sklopljeni u katoličkoj Crkvi.

Poglavniče, ako su u pitanju brakovi valjano sklopljeni u Katoličkoj Crkvi, to ovime kao predstavnik katoličke Crkve dižem glas i odlučno otklanjam miješanje državne vlasti u pitanje takovih brakova, koji su nerazrješivi, bez

obzira na rasnu pripadnost bračnih drugova. Prema tome nijedna državna vlast nema pravo te brakove razvoditi. Ako se pak posluži fizičkom silom, onda država ne čini ništa drugo nego obično nasilje, koje ne može uroditi dobrim plodom.

Međutim, poznato je da i na višim vrhovima državne uprave imade takovih brakova, koji su zaštićeni. Protiv logike je i pravednosti, da su jedni zaštićeni, a drugi prepušteni na milost i nemilost različitih odredaba, koje nemaju temelja ni u zdravom razumu, niti su u skladu s istinskim državnim i narodnim interesima. Ako već nijeme životinje brane svoje mlade i ne daju se silom odijeliti, tko će razumu vjerovati, da će hiljade ljudi iz mješovitih brakova moći mirno gledati, gdje se silom razaraju njihove obitelji i djeca prepuštaju nesigurnoj sudbini. Zar se baš time ne stvaraju toliko razvikani partizani? Zar se baš takovim postupkom punim nepravdama ne tjeraju ljudi silom među partizane, kao što je to slučaj s mnogim Hrvatom, koji nije mogao podnositi više nepravda jedne strane okupatorske sile?

Jednako Vas, kao predstavnik katoličke Crkve ponovno molim, da zaštitite najosnovnije životno pravo onih podanika Nezavisne Države Hrvatske, koji su vrijeme od njezinog opstanka postali članovima katoličke Crkve, bilo pokrštenjem bilo prijelazom sa pravoslavlja, a kojima se ne može dokazati nikakav lični zločin protiv probitaka hrvatskog naroda i države.

Molim za tim u ime čovječnosti, koju je naš narod uvijek visoko cijenio, da ne dopustite, Poglavniče, da i od ostalih podanika naše države itko nepravedno trpi. U sabirnim logorima imade mnogo njih, koji su nevini, ili koji nijesu zaslužili tako tešku kaznu.

Ja sam uvjeren, Poglavniče, da ovakove nepravedne mjere i kazne ne potječu od Vas, već od neodgovornih elemenata, koje je vodila lična strast i pohlepa.

Ako je pak po strani miješanje koje strane vlasti u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti. Katolička naime Crkva ne poznaje nikakova straha pred ikojom zemaljskom silom, ako se radi o obrani najosnovnijih prava čovjeka.

Nitko više od katoličke Crkve u našoj domovini ne želi sreću i napredak našega naroda i naše mlade države. Ta sreća pak i napredak ovisi o poštivanju naravnog i pozitivnog zakona Božjega sa strane nosioca državne vlasti i podanika, za koje se poštivanje mora brinuti katolička Crkva. Kako ona nema fizičku već jedino moralnu silu to će ona i buduće tu svoju moralnu silu neustrašivo upotrebljavati, da brani prava čovjeka i time bitno doprinese sreći i napretku našega naroda.

Poglavniče! U Italiji imade više desetaka tisuća naših nevinih ljudi iz Gorskog kotara, Primorja i Dalmacije, zatočenih po logorima, većim dijelom

žena i djece. Glad, bolesti, patnje svake vrsti prouzrokuju vrlo velik pomor među tim nesretnicima. Ozbiljno se bojati, da se takovim postupkom ide za istrebljenjem pučanstva iz onog dijela naše domovine. Kada je nedavno uz izaslanike državnih i humanitarnih hrvatskih ustanova i moj izaslanik prisustovao jednoj sjedinici na talijanskom ministarstvu vanjskih poslova u Rimu u svrhu oslobođenja i pomaganja tih naših nesretnika, tada je od talijanske strane pala riječ: Što se vi pačate u naš postupak s tim ljudima, kako ste vi postupali u Hrvatskoj!

Poglavniče! Ne dopustite, da se neodgovorni i nepozvani elementi ogrešuju o istinsko dobro našega naroda. Kršenje naravnog zakona u ime naroda i države osvećuje se na samom narodu i na državi: u zemlji se stvara ogorčenje, koje teži za osvetom, dok vanjski neprijatelj napada etičku našu vrijednost.

Izvolite primiti, Poglavniče, iskrene izraze moga dubokog poštovanja.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački[74]

HDA, OP POLITEO, str. 356

6.23.3. *Posredovanje nadbiskupa Stepinca 8. svibnja 1943. kako bi Židovska bogoštovna općina u Zagrebu dobila dozvolu rada.*

Gospodine Ministre![75]

Slobodan sam dostaviti Vam u prilogu molbu židovske bogoštovne općine u Zagrebu, kojom ista traži slobodu rada za dobro onih, koji su još ostali na slobodi. Sama narav stvari, kako se vidi iz priloga, pravednu molbu preporučuje.

Molim Vas, gospodine Ministre, da toj molbi izađete u susret, da osobama, koje su jedine preostale od obćine i upućene u njezino poslovanje, dadete dozvolu rada na naznačenim područjima djelovanja obćine, a u koliko je koja od navedenih osoba u zatvoru, da dadete nalog, da se pusti na slobodu.

---

[74] Na kopiji u arhivu Nadbiskupskog duhovnog stola Stjepan Lacković je zabilježio "Predao u Županstvo pri Poglavniku, Zagreb 6. ožujka 1943." Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 800-801. Arhivski fond Županstvo pri Poglavniku nalazi se u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu.

[75] Andrija Artuković, ministar unutarnjih poslova NDH.

Zahvaljujući Vam, gospodine Ministre, za sve, što ste učinili i što ćete učiniti, da spasite naravno-etički i kršćanski karakter našega naroda, izražavam Vam i ovom prilikom moje duboko poštovanje.

dr. Alojzije Stepinac
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 121

6.24. *Isprave o zauzimanju nadbiskupa za Srbe.*

6.24.1. *Pismo nadbiskupa Stepinca upućeno 2. srpnja 1942. kardinalu Montiniju o dr. Rajku Gjermanoviću i dr. Viktoru Ružiću.*

Eccelenza Reverendissima

Mi sia permesso rivolgermi all'Eccellenza Vostra Rev. ma pre due Casu:

1. Dott. Rajko Gjermanović si trova nelle cerceri giudiziarie Regina Coeli a Roma. Lo hanno assicurato della sua liberazione, ma e tuttora chiuso. Mi si dice, che si vorrebbe un intervento dell'autorita e carita insieme. Voglia Eccellenza Vostra prendere a cuore il caso.

2. Dott. Vittore Ružić,[76] gia ministro jugoslavo e vicebano di Croazia, e stato incarcerato dalle autorita italiane nella citta di Sušak. Il motivo della sua incarcerazione a quanto mi si dice sarrebbe della tromozione ginnasiale del suo figlio. Sta in carcere insieme con questo suo figlio. Come ministro era sempre molto amichevole verso la Chiesa e percio du decorato della Santa Sede S. E. Mons. Felici lo conose bene. Ringraziando el' E. V. Renna per tutto che fara in due casi colgo ben volentieri l'occasione e mi professo dell' E. V. R. affimo nell signore.

Arciescovo di Zagabria

1. Dr. Ružić pušten na slobodu po zauzimanju preuzvišenog g. nadbiskupa kod talijanskog poslanika[77] u Zagrebu.
2. Za g. dr. Gjermanovića interesirao se tajnik preuzvišenog g. nadbiskupa u Rimu u "carceri giudiziarie".

Stjepan Lacković[78]

---

[76] O zatvaranju dr. Ružića vidi Lj. Boban, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943*, Globus-Zagreb 1985, str. 459-468.

[77] Raffaele Casertano.

[78] Kopija ovog pisma ne nalazi se u fondu Politeo. donosimo ju prema kopiji u sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 1176.

6.24.2. *Pismo Marije Milosavljević kojim zahvaljuje nadbiskupu za pomoć. Zabilješka tajnika Stjepana Lackovića.*

Svi sretni i zadovoljni, što ste nam spasili našu milu majčicu mi smo vam neizmjerno zahvalni i molimo se dragome Bogu, da vas za Vaša dobra djela nagradi Božjim blagoslovom, jer smo bili u Vas uvjereni da će te se zauzeti za nas.

Mi nemamo riječi kako da Vam se zahvalimo. Sada smo svi sretni i zadovoljni u krugu svoje majčice i molimo se dragome Bogu.

Vi ste nas kao naš vrhovni pastir spasili u najtežim časovima iz bijede i nevolje i uneli blagostanje u našu kućicu i zato Vaša preuzvišenosti primite naše pozdrave.

Hvaljen Isus i Marija!

Majka Marija djeca Josip, Milivoj,
Bosiljko, Smiljica i Branko (v. r.)

Preuzvišeni lično bio kod Poglavnika i molio da se majka siromašne djece oslobodi.

Tajnik preuzv. g. nadbiskupa bio dvaput u kući, dok im je majka bila u zatvoru. Podijelio im novčanu pomoć od Kn. 1000, kad je majka došla iz zatvora, dobila je 500 Kn.

Stjepan Lacković[79]

Milosavljević Marija, žena pravoslavca koji je u prevratu pobjegao u Srbiju, ostala je sama s petero djece. Krivo obtužena bila je odvedena na Sudbeni stol u Zagrebu. Petero djece obratilo se na preuzvišenog gosp. nadbiskupa, da bi se zauzeo za njihovu majku. Preuzvišeni je stvar iznio Poglavniku, koji je odmah naložio, da se stvar ispita i optužena pusti u familiju.

Dne 18. XI. 1942. javilo je Ministarstvo pravosuđa, da će M.M. biti za koji dan puštena kući.

Djeca su dobila od preuzvišenog gosp. nadbiskupa Kn 500, od Karitasa Kn 1.000.

HDA, OP POLITEO, str. 122

---

[79] Original u pismohrani Nadbiskupskog duhovnog stola br. 41/1942.

6.25. *Dopis nadbiskupa Stepinca od 6. veljače 1943. talijanskom poslaniku Raffaelu Casertanu, u kojem prosvjeduje protiv nasilja talijanskih vojnika.*

Zagabria, addi 6 febraio 1943.

Eccellenza,

Mi sento obligato come pastore dell arcidiocesi di Zagarbia, a rovolgere a Voi, come rapresentante del Regno d Italia, la piu energica protesta contre l inaudito atteggiamento delle trupe italiano verso la povera popolazione delle mie parochie Krašić, Vivodina e Vrhovac nelle quali alcuni villaggi sono distrutti dalle fiamme e sacheggiati. Il danno materiale necessario lo consegnero a Vostra Eccellenza.

Tutto cio e fatto sotto il pretesto que la popolazione e partigiana. Credo, Eccellenzadi poter affermare que io cognosco il mio luogo natale meglio dei comandanti delle truppe italiane. Se vi sono nei detti villaggi nascosti i partigiani non e colpevole l inorme popolazione, perche io so, che nei detti villaggi non v erano e non vi sono communisti, ma si sono intrusi dalle altre localita, certo anche dell teritorio italiano dal Ex-Slovenia e dell Litorale. Molti nella desperazione della simili metodi e non per via del communismo.

La mia popolazione hapaura che anche il resto dei villaggi sara bruciato dalle trupe italiane, se ritornano i partigiani. Saro infinita mentedolente, se in questo caso dovro publicamente protestare contro questi metodi delle truppe organizate, que prima di tutto dovrebberro prendere accordo con le autorita croate, quando hanno l intenzione di fare simili operazioni nell nostro territorio.

Spero che Eccellenza Vostra mi perdonere queste parole, perche come pastore sono obligato ad aver cura dalle anime affidatemiagli dolori, quali sono anche i miei.

Voglia Eccelenza gradire i sensi della mia piu distinta osservazione.

Arcivescovo di Zagabria.

HDA, OP POLITEO, str. 123

6.26. *Izjava župnika Žužeka od 10. studenog 1943. o nadbiskupovom spasavanju Srpkinja u Petrinji.*[80]

[80] Ne nalazi se u fondu Politeo.

6.27. Pismo nadbiskupa Stepinca upućeno poglavniku Paveliću 8. veljače 1942. u kojem protestira protiv postupaka Talijana i Nijemaca.[81]

6.28. Zauzimanje nadbiskupa Stepinca za Židove.

6.28.1. Molba četrdesetosam žena iz Osijeka od 14. svibnja 1942. i brzojav 20. kolovoza upućen nadbiskupu Stepincu kako bi se zauzeo za njihove muževe Židove, te odgovor Nadbiskupskog duhovnog stola broj 149/Taj od 21. kolovoza 1942.

Podpisane žene rkt. vjere, čiji su muževi Židovi po rasi, ali rkt. vjere slobodne smo podastrieti Vašoj Preuzvišenosti[82] primjerak molbe, koju smo podnieli Njegovoj Preuzvišenosti Poglavniku Nezavisne Države Hrvatske i Visokom Predsjedništvu Hrvatskog Državnog Sabora u Zagrebu sa usrdnom zamolbom, da bi Preuzvišenost Vaša istu na najvišem mjestu dobrohodno na uvaženje preporučili.

Poznavajući Vašu Preuzvišenost, kao crkvenog dostojanstvenika, koji se vazda zauzeo za pravednu stvar, pouzdano se nadamo, da ćete i ovom zgodom uočiv naše teško stanje, izaći nama nesretnicima u susret.

Ostajemo uvjek zahvalni.

U Osieku, dne 14. svibnja 1942.

Milka Rausnitz rođ. Veselinović
Josipa Görög rođ. Pernar
Vuka Hečko rođ. Kovjanić
Teresija Kohn rođ. Lukačević
Ana Kohn rođ. Mum
Marija Kohn rođ. Valter
Slava Ungar rođ. Galović
Emilija Zimmermann rođ. Sitar
Mica Švarc rođ. Mić
Anna Ungar rođ. Schweizer
Olga Mismer rođ. Sremčević
Viktoria Glück rođ. Zappe
Slavica Salamon rođ. Glas
Leopoldina Scheiber rođ. Hartl
Marija Glesinger rođ. Kapaunig
Antonija Schlesinger rođ. Miklenić
Eva Zeldiner rođ. Soukop
Anica Spingarn rođ. Nefedova

---

[81] Politeo navodi da 8. veljače 1942. nadbiskup Stepinac protestira protiv postupaka Talijana i Nijemaca, međutim pismo takvog sadržaja ne nalazi se u fondu Politeo. Pismo s tim nadnevkom u kojem traži da svećenici ne sudjeluju u političkom životu države nalazi se pod br. 6.3.

[82] Zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu.

Poljak Mira rođ. Scmidt
Julijana Bauer rođ. Dotlić
Štefica Eisenstädter rođ. Maracki
Marija Schiffer rođ. De Gregori
Thilde Lang rođ. Hugo
Marija Uhlman rođ. Šalk
Marija Friedmann rođ. Acham
Ljubica Perles rođ. Decker
Marija Ehrenfreund rođ. Bayer
Anita Goldstain rođ. Stivi
Spitzer Erna rođ. Hentz
Zorislava Reich rođ. Magjer
Jelisaveta Lichtenthal rođ. Fath
Anica Weiss rođ. Perović
Marija Lichtenthal rođ. Ift
Franciska Leitner rođ. Petelin
Julka Rechnitzer rođ. Venos
Mira Bosković rođ. Sandukčić
Lederer Marija rođ. Šager
Slezinger Katica rođ. Henč
Löwy Štefica rođ. Paradeiser
Anica Grinberger rođ. Petelin
Katarina Klein rođ. Goll
Herman Staža rođ. Strelac
Štefica Sabo rođ. Halter
Ana Dirnbach rođ. Pleterski
Ela Beutel rođ. Treml
Zora Kraus rođ. Miketar
Herma Herman rođ. Endlicher
Tereza Pollak rođ. Dijaković

Istinitost gornjih navoda potvrđuje i preporuča molbu:
Rimokatolički župski ured u Osijeku II.

dne 18. svibnja 1942.

Šeper (v. r.)
župnik

246 Osijek 1 1651 - 46 - 20 - 15/10

Podpisane žene arijke ali nearijskih bračnih drugova

naši su bračni drugovi noćas odvedeni i zatočeni naš dom i naša bračna sreća je razorena molimo vašu milost i hitnu pomoć u ime svih nesretnika

Terezija Pollak rođena Dijaković

Primljeno 20. VIII. 1942. u 19 sati

Intervenirao dvaput kod Ravnteljstva za javni red i sigurnost: 20. VIII. 1942. u 17 sati i 19. 30 sati

Odgovoreno: Nije potrebna više intervencija, stvar će biti odmah riješena u smislu Poglavnikova obećanja, da će mješoviti brakovi biti zaštićeni.

Stjepan Lacković
Nadbiskupski tajnik

Prečasni Dekanatski ured Osijek II.

Ovom Nadbiskupskom tajništvu čast je Prečasni naslov obavijestiti o slijedećem:

Jučer, dne 20. VIII. t. g. primio je Preuzvišeni zagrebački Ordinarij brzojav od gospođe Terezije Pollak rođ. Dijaković, u kojem žene arijke traže zaštitu uslijed odvedenja bračnih drugova nearijaca. Preuzvišeni je već prije poduzeo sve, da se barem mješoviti brakovi štede, što je bilo u punoj mjeri obećano. Odmah nakon primitka rečenog brzojava poduzeti su ponovno koraci, da se u smislu obećanja mješovitih brakova i ovi osiečki poštede. Odgovoreno je da će se stvar odmah izviditi, da će elementi, koji rade protiv zakona i na svoju ruku biti pozvani na odgovornost.

Umoljava se prema tome Prečasni Naslov, da gornje saopći ostalim osiječkim župnim uredima i o tome obavijesti pogođene stranke.

Stjepan Lacković
Nadbiskupski tajnik

HDA, OP POLITEO, str. 128-129

6.28.2. *Molba biskupskog apostolskog administratora dr. Antuna Akšamovića i osječkih župnika, upućena Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu 1. rujna 1942. da se zaštite židovske žene koje su u braku s rimokatolicima.*

Dekanatski ured u Osijeku primio je dopis prečasnog Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu br. 149/Taj. 1942. slijedećeg sadržaja:

"Prečasni dekanatski ured!

Ovom nadbiskupskom tajništvu čast je prečasni naslov obavijestiti o slijedećem:

Jučer, dne 20. VIII. o. g. primio je Preuzvišeni Gospodin nadbiskup brzojav od gđe. Terezije Pollak rođ. Dijaković, u kojem žene - arijke traže zaštitu uslijed odvedenja bračnih drugova - nearijaca.

Preuzvišeni Gospodin nadbiskup je već prije poduzeo sve, da se barem mješoviti brakovi poštede, što je bilo u punoj mjeri obećano. Odmah nakon primitka rečenog brzojava poduzeo je Preuzvišeni Gospodin nadbiskup ponovno korake da se u smislu obećanja o mješovitim brakovima i ovi Osječki poštede. Odgovoreno je, da će se stvar smjesta izviditi te da će elementi, koji rade protiv zakona i na svoju ruku biti pozvani na odgovornost.

Umoljava se prema tome prečasni naslov da gornje saopći osječkim župnim uredima i da o tom obavijesti sve pogođene stranke.

U Zagrebu, 21. VIII. 1942.

Nadbiskupski tajnik:
Lacković"

Tim povodom podpisani predstavnici triju rimokatoličkih župskih ureda izriču toplu zahvalnost Svevišnjem koji je Svojim blagoslovom okrunio blagotvorna nastojanja Preuzvišenoga Gosp. nadbiskupa, te ugroženim bračnicima vratio mir.

Dirljive su brojne izjave zahvalnosti onih, koji su bili događajima prošlih dana posredno ili neposredno pogođeni.

Pred njima su stajale strašne alternative, da se podvrgnu na njih stavljenim zahtjevima i svoje nearijske katoličke bračne drugove napuste, te time naruše jedan od temeljnih stupova sv. vjere - sv. Sakrament braka, i prekrše pred Bogom i ljudima danu prisegu vjernosti svom bračnom drugu, ili da i oni sami dijele istu sudbinu, koja je mogla pogoditi te bračne drugove.

Dobrom katoliku, Hrvatu i časnom čovjeku je jasno, da mora u takvom slučaju izabrati uski i trnoviti put, koji ga vodi u oskudicu i nevolju, pa možda i u samu smrt, jer takav čovjek neće svoje udobnosti radi izgubiti dušu i pogaziti prisegu, a svoga najboljeg i najbližeg druga ostaviti bespomoćnog u nevolji.

Do danas nisu poznati slučajevi da bi koji arijski bračni drug izabrao ili bio sklon izabrati protivnu soluciju.

Žene arijke katolkinje već su jednom prigodom podnijele Preuzvišenom Gosp. nadbiskupu jednu molbu, da se njihovi bračni drugovi po zemaljskim zakonima ne diraju.

Sada pako obratili su se dekanatskom uredu i muževi katolici Hrvati sa molbom, da se njihovi katolički brakovi obzirom na nedavne događaje, uzmu u zaštitu, navodeći, da su po samim zemaljskim zakonima a naročito po građanskom zakoniku njihove katolički vjenčane nearijske žene, dobile ne samo ime i podsudnost, već i zavičajnost i državljanstvo svojih muževa.

Kako se je baš dešavalo, da su žene arijevaca katolika i Hrvata bile u opasnosti, a time i takovi brakovi, naročito u slučajevima gdje nema djece ili su ta djeca navršila 12 godina života, to mole, da se putem Preuzvišenog Gosp. nadbiskupa ishodi definitivna odluka zemaljskih vlasti, kojom će njihovim župama biti osigurana građanska punopravnost a brakovima nepovredivost.

Župski uredi u Osijeku rado su prihvatili ovu inicijativu te su slobodni izražene im molbe ovim putem podastrijeti Preuzvišenom Gosp. nadbiskupu sa svojom preporukom, moleći se Svemogućem Ravnatelju ljudskih usuda, da obilnim i uspješnim plodovima blagoslovi takova njegova nastojanja.

U nadi, da će takovim definitivnim riješenjem biti za uvijek skinuto s dnevnog reda ovo pitanje, preporučamo interesente i sebe molitvama Preuzvišenog Gosp. nadbiskupa.

Najponizniji: Josip Šeper (v. r.)
župnik Osijeka I.

Roberto Bezetszky (v. r.)
župnik Osieka II. i dekan
Mijo Lajoš, kapelan
za župnika Osiek III.

Biskupski ordinarijat u Đakovu
Broj: 41/1942. Prs.

Preuzvišeni gospodin

Dr. Alojzije Stepinac nadbiskup zagrebački i hrvatski metropolita

Prednju molbu osječkih župnika najtoplije preporučam Vašoj Preuzvišenosti s molbom za intervenciju.

Đakovo, 1. rujna 1942.

dr. Antun Akšamović, (v. r.)
biskupski apostolski administrator

Prijepis pisma poslan g. Ministru unutarnjih poslova.

Stjepan Lacković

HDA, OP POLITEO, str. 124-125

6.28.3. *Pismom ministru unutarnjih poslova, nadbiskup Stepinac se pridružuje molbi Židovske bogoštovne općine u Zagrebu da se izda odobrenje za preseljenje 30 židovske djece u Tursku.*

Gospodinu
Ministru unutarnjih poslova
Nezavisne države Hrvatske
Zagreb

Na molbu Židovske bogoštovne općine u Zagrebu od 13. travnja 1942., koju sam lično odnio gospodinu Ministru unutarnjih poslova odobrio je gospodin Ministar svojim rješenjem broj 2550-I-A-1942 od 15. travnja 1942. preseljenje 50 židovske djece u Tursku.

Na osnovu ovoga odobrenja iselilo je 11 djece, dobivši putni list prema rješenju Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost broj 10888 od 28. siječnja 1943., u veljači o.g. u Tursku.

Sad je zamolila Židovska bogoštovna općina u Zagrebu da se povrh neiskorišćenih 38 odobrenja izda daljnje za tridesetoro djece s pratnjom.

Kako se radi najvećim dijelom o siročadi i djeci, čiji se hranitelji nalaze najvećim dijelom u zatočeničkim logorima, priključujem se molbi Židovske bogoštovne općine da odobri izlaz iz Nezavisne Države Hrvatske za spomenutu djecu i njihove pratioce, ...[83]

HDA, OP POLITEO, str. 120

6.29. *Popis više od tristo progonjenih osoba za koje je intervenirao nadbiskup Stepinac bez obzira na vjeroispovijest, narodnost ili političku opredijeljenost.*[84]

6.30. *Izjava provincijala Modesta Martinčića broj 1119/1945 upućena Predsjedništvu Biskupskih konferencija 30. studenog 1945.*[85] *o njegovom razgovoru s ruskim piscem Iljom Erenburgom.*

Na poziv prečasnog Naslova od 20. XI. 1945. br. 142/BK, da potpisani franjevački provincijal o. Modesto Martinčić pismeno podnese preč. Naslovu točan tok razgovora s ruskim novinarom g. Iljom Erenburgom, izvješćujem ovo:

Dne 25. listopada 1945. nešto prije četiri sata poslije podne najavio mi je brat vratar, da će mi u četiri sata poslije podne doći u posjet g. Ilja Erenburg, to da je malo čas prije telefonski javio dr. Pallua, tajnik Komisije za vjerske poslove kod Predsjedništva Federalne Vlade Hrvatske.

Kad sam se nešto poslije četvrt na pet vratio u Provincijalat iz čekaone, gdje sam s jednom strankom razgovarao, našao sam tamo g. Ilju Erenburga i njegova pratioca druga Tkalca u razgovoru s o. Leanderom dr. Dedušem, koga sam bio zamolio da dočeka g. Ilju Erenburga i ostane s njime u razgovoru, dok svršim posao sa strankom.

Na pitanje g. I.E. da li bi mu mogao štogod kazati o razlozima zategnutih odnosa između Crkve i Države, odgovorio sam otprilike ovako: "U pitanjima odnosa između Crkve i Države nisam kompetentan davati nikakve izjave, jer to spada jedino na biskupe, posebno pak na preuzv. g. nadbiskupa dr. A. Stepinca, kao predsjednika Biskupskih konferencija. Sve kad bih i bio kompetentan o tim odnosima javno govoriti, ne bih mogao, jer nisam upućen, što se sve poduzimalo s jedne i druge strane, da se tzv. modus vivendi Katoličke Crkve u Jugoslaviji riješi sporazumno i uredi na prijateljski način.

---

83 Na ovoj kopiji nedostaju datum i potpis pošiljaoca.

84 Navedeni popis ne nalazi se u fondu Politeo, priložen je sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 1189-1198.

85 Arhiv Biskupskih konferencija br. 142/BK-1945.

Zatim je slijedio razgovor o Pastirskom pismu, izdanom nakon održanih biskupskih konferencija u Zagrebu u rujnu 1945. Upitao me: "Da li ste pročitali Pastirsko pismo"' Odgovorio sam: "Nisam, jer sam one sedmice, kad je pismo razaslano svećenstvu bio bolestan i otsutan iz Zagreba i jer sam kasnije za njegov sadržaj saznao iz razgovora s braćom i drugim svećenicima. Želio sam ga pažljivo pročitati, ali mi to do danas uslijed navale poslova još nije uspjelo."

Nezadovoljan mojim odgovorom ponovio je g. I.E. postavljeno pitanje aludirajući na političko značenje Pastirskoga pisma. Odgovorio sam da je moje uvjerenje da preuzv. g. nadbiskup nije sazvao biskupe na konferenciju zato da odrede svoj stav i stav vjernika prema predstojećim izborima, nego zato da prema želji samog maršala Tita nađu kakvu takvu mogućnost za prijateljski modus vivendi između Crkve i Države. Držim da biskupi svojim Pastirskim pismom nisu namjeravali agitirati niti za koju političku stranku, nego otvoreno iznijeti, što je na putu, da se stvore dobri odnosi između Crkve i Države.

Dok sam razmišljao što da na tu primjedbu odgovorim, upitao je: "Zašto nisu biskupi za NDH izdali slično pismo i javno osudili zlodjela ustaša, koja su bila u očitoj protivnosti s načelima Katoličke Crkve?" Odgovorio sam, da je za vrijeme NDH bilo nemoguće zajedničko pismo, jer se biskupi nisu mogli sastati na konferencije. Okupatori su hermetički zatvorili zaposjednuta područja bivše Jugoslavije i nijesu dopuštali ni crkvenim dostojanstvenicima, da iz jednog područja prelaze na drugo, pa ni u poslu sasvim vjerskih i crkvenih potreba.

Naglasio sam, da je našoj javnosti dobro poznato kako je zagrebački nadbiskup ne samo kao zagrebački nadbiskup nego i kao predstavnik Katoličke Crkve u NDH i cijelog episkopata u bivšoj Jugoslaviji u više navrata javno i jasno u svojim govorima osudio zablude i zlodjela, kako Nijemaca, tako i Ustaša te time kao i čestim pismenim i usmenim predstavkama i molbama na Poglavnika i druge ustaške prvake navukao na sebe mržnju i bijes ustaša. Nato sam ustao i polazeći prema ormaru u kojem je smješten provincijalni arhiv nastavio: "Držanje g. nadbiskupa za vrijeme NDH dosta je dobro prikazano u onoj predstavci, koju su predstavnici klera predali maršalu Titu u obranu preuzv. g. nadbiskupa, kad ih je prigodom svog drugog boravka u Zagrebu pozvao na konferenciju, pa jer imam kopiju te predstavke, slobodan sam, da Vam tu kopiju ustupim." Kopiju predstavke pruženu g. I. Erenburgu, zahvatio je drug Tkalec i stavio je u svoj džep.

Modesto Martinčić (v.r.)
Franjevački Provincijal[86]

---

[86] Kopija ove izjave ne nalazi se u fondu Politeo. Donosimo je prema kopiji u Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 1201-1202.

6.31. *Odlomak iz govora predsjednika vlade Hrvatske Vladimira Bakarića, održanog u Narodnoj skupštini 24. ožujka 1946., u kojem je izjavio da se visoki predstavnici klera nisu angažirali za Nijemce i ustaše sve do početka 1945.*

Prigodom pretresa budžeta u Narodnoj skupštini izjavio je predsjednik narodne vlade Hrvatske dr. Vladimir Bakarić o ekonomskom i političkom stanju u Hrvatskoj slijedeće dana 24. ožujka 1946, a citirano je u Vijesniku br. 286:

"Moram ovdje govoriti i o izvjesnim ustaškim ostatcima kod nas. Moram govoriti i razjasniti i one događaje, koji su bili u vezi s katoličkom Crkvom kod nas. Ja činjenice ne ću mnogo izlagati, htio bih samo, da Vam kažem ono, što je najosnovnije.

Još u toku same okupacije, tj. u toku rata, konstatiralo se da je veliki broj katoličkog klera angažiran na strani Nijemaca, tj. na strani ustaša. Visoki i službeni funkcioneri toga su se čuvali do u posljednje vrijeme. Početkom 1945. godine konferencija biskupa izdala je jednu poslanicu, jedno pastirsko pismo, kojom se zalagala za opstanak "nezavisne države Hrvatske", tj. za jednu reakcionarnu tvorevinu stvorenu od Nijemaca."

HDA, OP POLITEO, str. 131

6.32. *Odlomak iz članka objavljenog u Vjesniku 11. siječnja 1946. u kojem je ispravno navedena izjava nadbiskupa Stepinca o dolasku Erika Lisaka u Nadbiskupski dvor. U prilogu okružnica broj 8976 od 17. prosinca 1945.*

Nadbiskup Stepinac priznaje 1. da su sve osobe (dakle i ustaške) dolazile u dvor i bile primane očinski, 2. on priznaje, da je Erih Lisak dolazio u nadbiskupski dvor, ali kaže, da mu nije poznato, da li je tamo prenoćio jednu noć (ili više), 3. on ne opovrgava činjenicu, da je Kaptol bio žarište i kanal koji je od ustaša iz inozemstva vodio u zemlju, ali da to nije bilo s njegovim znanjem i odobrenjem, 4. da povezanost s ustašama karakterizira nadbiskup kao građansku pristojnost. Na koncu unatoč svih priznanja koja je u pismu učinio i koja proizlaze za svakog onog tko to pismo pažljivo pročita, kaže da je njemu i njegovim suradnicima "koji snose pondus et estus diei u vinogradu Gospodnjem" savjest čista i mirna.

Da je Kaptol bio žarište i punkt gdje su očinski bili primani ustaški zlikovci pokazuje i ovo pismo gosp. Stepinca. On sam piše: "Mi smo pak primali sve osobe očinski, kako to odgovara našem crkvenom položaju. Ako je tko u

posljednje vrijeme ušao pod krivim imenom u naš dvor, mi nismo sveznajući, da poznajemo sva moguća sakrivanja i da nosimo odgovornost za one, koji zlorabe našu kršćansku ljubav." Drugim riječima crkveni položaj Kaptola sastoji se u tome, da prima očinski u svoje dvore i ljude pod krivim imenima iz čisto kršćanske ljubavi, ali da ne snosi odgovornost za ta svoje djela. Kolika velikodušnost dati utočište čovjeku "koga nitko ne poznaje" (iako g. Stepinac vrlo dobro pozna g. Lisaka) iz čiste kršćanske samilosti. Kako je velika ta "samilost" zagrebačkog Kaptola koja se doduše ne pokazuje prema hrvatskim seljacima, koji traže kaptolsku zemlju, govori činjenica da su primali ustaškog zločinca Lisaka i Krena ubojicu kapetana Globočnika. Upravo kao da su biskupski dvori hotel u koji se ljudi slobodno navraćaju i gostuju.

"Potpuno svjesni onoga što kažemo, nastavlja Stepinac, izjavljujemo, da nam je bilo nepoznato sve što se dogodilo sa zastavom "križara" u našem dvoru. Isto tako nam nije poznato , da li je Erih Lisak jednom (ili više puta op. pisca članka) prenoćio u Nadbiskupskom dvoru. Ako se to dogodilo bilo je bez našeg znanja i odobrenja."

HDA, OP POLITEO, str. 136-137[87]

Broj: 8976/45.

Časna braćo svećenici!

U zagrebačkoj dnevnoj štampi izašla je 16. XII. o.g. izjava pretsjednika Narodne Vlade Hrvatske dra V. Bakarića "o ustaškoj djelatnosti u crkvenim ustanovama".

Radi istine i pravde osvrćemo se na navode iznesene u ovoj izjavi. Želim Vas svoje suradnike, koji snosite pondus et aestus diei u vinogradu Gospodnjem, obavjestiti o događajima, o kojima je riječ u izjavi pretsjednika g. Dra Bakarića.

1. Na sve pritužbe, koje su izravno ili neizravno upravljene na nas, možemo u cijelosti kazati: nemamo si što predbacivati. Savjest nam je čista i mirna pred Bogom, koji je najvjerniji svjedok i pravedni sudac sviju naših koraka. Savjest nam je čista i mirna i pred katolicima ove države, koji mirno i trijezno prosuđuju događaje. Savjest nam je konačno čista i mirna pred hrvatskim narodom, kome krvnim vezama voljom Božjom pripadamo, pa mu

[87] *Vjesnik*, 11. siječnja 1946, 6/1946 br. 224, str. 1-2, tekst je objavljen samo u drugom izdanju.

po svom položaju svom dušom služimo, bez obzira na razna politička gledanja i političke stranke.

2. Vama je, časna braćo svećenici, poznato naše stajalište prema djelovanju svećenika u politici. U Okružnicama od god. 1935-1938 zabranio sam u smislu jasnih odredaba Crkvenog Zakonika svima aktivnim svećenicima kandidirati na izborima bilo na čijoj listi. To sam stajalište zadržao godine 1943., naglasio ga u svojim propovijedima, držim ga se i danas te nemam razloga to stanovište mijenjati. Time sam htio ozakoniti svaku odgovornost Crkve od javnog političkog rada pojedinog svećenika. To vrijedi i za političko djelovanje svakoga pojedinoga svećenika i danas. Što koji od svećenika u političkom pravcu radi, zato snosi sam osobno i odgovornost. Dosljedno, ako je koji svećenik što učinio, što se kosi s postojećim zakonskim propisima snosi osobno posljedice svoga rada.

3. U nadbiskupski dvor od pamtivijeka unilaze mnoge osobe. Napose su u posljednje ove teške ratne godine posjećivale nadbiskupski dvor bezbrojne osobe najraznoličnijih struja, vjera i narodnosti kao što i političke pripadnosti. Mi smo pak primali sve osobe očinski, kako to odgovara našem crkvenom položaju. Ako je tko ušao u posljednje vrijeme pod krivim imenom u naš dvor, mi nismo sveznajući, da poznajemo sva moguća skrivanja i da nosimo odgovornost i za one, koji zlorabe našu kršćansku ljubav.

4. Potpuno svijesni onoga što kažemo izjavljujemo, da nam je bilo nepoznato sve što se dogodilo sa zastavom "križara" u našem dvoru. Isto tako nam nije poznato, da li je Erih Lisak jednom prenoćio u nadbiskupskom dvoru. Ako se to dogodilo bilo je bez našeg znanja i odobrenja. Najodlučnije pak odbijamo tvrdnje, da je E. Lisak imao ma kakovu vezu s Pastirskim pismom, što je apsurdno i pomisliti, i da je dolazio u nadbiskupski dvor u vrijeme kad su se održavale Biskupske konferencije. To su neosnovane tvrdnje. Isto je tako već jednom jasno rečeno, da kanonik kancelar N. Borić nije imao ni pojma, da je gimnazijalac Krena pucao na kapetana Globočnika, kada ga je, ne znajući za takav njegov čin, a nakon što je nađen u katedrali u besviesnom stanju, iz čiste kršćanske samilosti jednom primio pod svoj krov. To je kanonik N. Borić objasnio pretsjedniku dr. Bakariću u posebnom pismu i dokazao svoju nevinost.

Arhiv ministarstva vanjskih poslova bivše NDH bio je smješten u nadbiskupskom dvoru zbog ratnih pogibli, ali odavle je već davno preuzet od sadanjih vlasti. Koliko je nama poznato bivši ministar Alajbegović nije pohranio nikakove "kutije s kompletom govora Pavelića u nadbiskupskom dvoru".

Isto tako nije nam bilo poznato, da je u nadbiskupskom dvoru bio neke vrste punkta za sabiranje sanitetskog materijala za tzv. križare u šumi. Ne može dakle biti govora o kakovom žarištu, punktu ili kanalu, koji je od ustaša iz inozemstva vodio u zemlju, a nalazio se u neposrednoj našoj okolini, barem ne sa našim znanjem i odobrenjem. U ruci imam izjave svećenika zagrebačke nadbiskupije i drugih biskupija, koji odlučno poriču svoje navodne izjave protiv Pastirskog pisma, štampane u dnevnoj štampi. Svaka tvrdnja, da mi podržavamo bilo kakove političke veze bilo s kime, obična je kleveta.

Mi smo branili, branimo i branit ćemo, dok bude u nama daha i života, prava katoličke Crkve na potpuno slobodno vršenje njezine misije.

Nikakove druge obrane našega djelovanja ne mislimo navoditi, jer bi bilo potpuno bespredmetno.

5. Dnevna štampa donosi i fotografije s novogodišnjeg primanja god. 1945. Građanska pristojnost traži, da se izvrše čini, koji su takovim prilikama uobičajeni, a da oni nipošto ne znače odobravanje nečijeg političkog rada. Zato nas ta slika ostavlja mirne. Isto tako smo mirni gledom na čitavu poplavu karikatura, kojima su nas izvrgavale razne novine, časopisi i plakati. Iz objavljenih dokumenata[88] možete Vi, časna braćo svećenici, jasno prosuditi, kakav je bio naš odnos prema prijašnjim vlastodršcima. Značajno je, da smo tada, kao što i danas bili napadani, ponizivani, kad smo zastupali načela pravde i kršćanske ljubavi.

6. Gornja izjava dobro je došla prilika, da se radi rada nekih pojedinih svećenika stvori argmenat za oslabljenje Crkve i njezinih ustanova i da se je pokuša onesposobiti u obrani prava na slobodno vršenje njezine misije. K tomu treba pribrojiti brojne mjere materijalne naravi, koje sve idu za istim ciljem protiv Crkve. Međutim ni te materijalne mjere niti rugalice ni prijetnje niti fizički napadaji kao onaj u Zaprešiću, ne će nas slomiti u obrani Crkve i njezinih prava na vršenje vjerske misije.

Mi smo na nadležnom mjestu dostavili svoje zahtjeve, od kojih Crkva ne odstupa u sporazumu s državom, i na njih do danas nismo dobili konkretan odgovor. Crkva traži, da može vršiti svoju misiju i urediti svoj odnošaj s državnom vlašću kao slobodna predstavnica slobodne Crkve u slobodnoj državi.

Štogod u budućnost nadošlo, mi nemamo što nadodati u svoju obranu. Naša je obrana Bog, čista savjest, a svjedok uz sve vas časna braćo svećenici, i golemu

---

[88] Radi se o opsežnom tekstu "Dokumenti nedavne prošlosti" objavljivanom u nastavcima u *Službenom vjesniku zagrebačke nadbiskupije* br. 4, 5, 6, 8/1945, 1, 2-3, 4/1946.

većinu vjerskoga naroda te predstavništvo Sv. Stolice u Zagrebu. Sa strane Crkve ima Sv. Stolica posljednju riječ u nastalom sporu između Crkve i države.

A Vi, časna braćo svećenici ostanite potpuno mirni, držeći se uputa Crkve, njezinog Zakonika i Vašeg nadpastira i vršite svoju duhovnu vjersku misiju tako, da ne date povoda napadajima protiv Crkve.

U Zagrebu, dne 17. prosinca 1945.

† Alojzije
Nadbiskup zagrebački

HDA, OP POLITEO, str. 402

6.33. *Dopis Komisije za vjerske poslove Predsjedništva vlade, broj 44/1945 od 13. lipnja 1945., kojim se odgovara na promemoriju Nadbiskupskog duhovnog stola broj 58/Prs o preuzimanju arhive Ministarstva vanjskih poslova NDH.*

U vezi promemorije od 6. o.m. br. 58/Prs[89] čast je ovoj Komisiji saopćiti, da se u pogledu po Ministarstvu Vanjskih Poslova bivše NDH u podrumu Nadbiskupskog dvora pohranjenih dokumenata obratila na Komisiju za sakupljanje i očuvanje kulturno-umjetničkih spomenika, starina i umjetnina otuđenih u bivšoj NDH, Jezuitski trg 1 koja djeluje u okviru Ministarstva prosvjete Federalne Hrvatske.

Umoljava se glede drugih predmeta pohranjenih u Nadbiskupskom dvoru po trećim licima, izravno obavjestiti ukoliko se radi o umjetninama i starinama i bibliotečnom ili arhivarnom materijalu, izravno spomenutu Komisiju, a ukoliko se radi o drugim pokretninama, Zemaljsku upravu narodnih dobara federalne Hrvatske u Zagrebu.

Smrt fašizmu-Sloboda narodu!

Za Komisiju:
dr. Svetozar Ritig

HDA, OP POLITEO, str. 138

[89] Isprava pod br. 6.34.

6.34. *Promemorija Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu broj 58/Prs sastavljena 6. lipnja 1945. U promemoriji se navodi da je Nadbiskupski duhovni stol preuzeo arhivu Ministarstva vanjskih poslova NDH o čemu je nadbiskup obavijestio predsjednika vlade NRH.*

Promemoria

Ministarstvo Vanjskih Poslova Nezavisne Države Hrvatske, u brizi, da bi usljed bombardiranja ili eventualnog razaranja grada Zagreba, mogli stradati neki važni i već objelodanjeni dokumenti istoga ministarstva, pohranilo je nekoliko sanduka spomenutih dokumenata[90] u Nadbiskupski dvor, za koji su smatrali, da je vrlo jake građevne konstrukcije.

Dokumenti se nalaze u podrumskim prostorijama Nadbiskupskog dvora. [91]

Iz istih razloga i neki državni funkcioneri deponirali su nešto svojih privatnih stvari u Nadbiskupski dvor, za koje je izričito izjavljeno, da su njihovo privatno vlasništvo od prije 1941. god. Preuzvišeni gospodin nadbiskup je ovo primio na znanje i izjavio, da za gore spomenute stvari ne može dati potpunu garanciju.

O svemu ovome izvjestio je Preuzvišeni gospodin nadbiskup dne 4. lipnja 1945. predsjednika vlade Federalne Hrvatske dr. Vladimira Bakarića prigodom službene vizite.

---

[90] Prilikom preuzimanja 6. svibnja 1945. sastavljena je potvrda o primitku koju su zajednički potpisali nadbiskup Stepinac i ministar vanjskih poslova NDH Mehmed Alajbegović: "Potvrđuje se ovime primitak pismohrane Ministarstva vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske i to: 1. Jedne limom obložene škrinje pod oznakom "AB-I", zatvorene sa dvije brave; 2. Jedne drvene škrinje pod oznakom "AB-II", zatvorene sa dvije brave; 3. Tri drvene škrinje pod oznakom "RAV-I-III", zatvorene sa jednom bravom; 4. Jedne drvene škrinje pod oznakom "OL-1", zatvorene sa dvije brave; 5. Jedne drvene škrinje pod oznakom "OL-2", zatvorene sa jednom bravom; 6. Jedne drvene, limom obložene, škrinjice pod oznakom "RŽ", zatvorene sa jednom bravom. Za sve brave primljeni su ujedno i ključevi i to po jedan za svaku bravu." Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 933.

[91] U izjavi danoj 19. rujna 1946. bivši ministar Alajbegović opisuje: "Prema mojem današnjem sjećanju do pohrane arhive Ministarstva vanjskih poslova NDH na Kaptolu došlo je na slijedeći način. Službeni prijedlog ministarstva vanjskih poslova bio je da se arhiva pohrani u Hrvatski zemaljski arhiv. Dr. Pavelić je na to pokazao zanimanje, šta se nalazi u toj arhivi, na što je dobio sumaran prikaz. Prigodom stavljanja pitanja o sadržaju arhive izrazio je mišljenje, da bi se ista mogla i uništiti. Podpisani je bio protivnog mišljenja, ... Pitao sam ga ima li on možda neki drugi prijedlog, na što je on, razmislivši, rekao da bi bolje bilo tu arhivu smjestiti na Kaptolu, kad, eto, nema smisla istu uništiti, ... Razlog, zašto je dr. Pavelić odabrao Kaptol a ne Hrvatski zemaljski arhiv kao pohrambeno mjesto za tu arhivu, nije mi podpuno jasan, tek naslućujem da je moguće mislio da će na Kaptolu teže doći u treće ruke, nego bi u Hrvatskom zemaljskom arhivu, koji je otvoren javnosti. Ja sam na to otišao nadbiskupu dr. A. Stepincu i saopćio mu prednju želju. Nadbiskup je rekao da je i on pretrpan svojim spisima, ali da će potražiti mjesto i za te spise. Činilo mi se prema tome, da baš nije jako voljan za to, ali odbio nije." Sudski spis Vrhovnog suda NRH stup 6/1946, str. 936.

Gornja promemoria se uzdaje u svrhu konstatacije i evidencije.

U Zagrebu, dne 6. lipnja 1945.

Po nalogu Nadbiskupa
nadbiskupski tajnik:
Ivo Šalić (v.r.)

HDA, OP POLITEO, str. 139

6.35. *Pismena izjava nadbiskupa Stepinca u kojoj je dao prijedloge za sređenje odnosa između crkve i države.*[92]

6.36. *Izjava sastavljena 24. rujna 1946, povodom podizanja optužnice protiv nadbiskupa Stepinca, koju je potpisalo stopedeset svećenika i redovnika iz Zagreba. U izjavi otklanjaju ikakav nadbiskupov utjecaj na političku ili terorističku djelatnost i naglašavaju njegov isključivi poticaj za rad na vjerskom polju.*

Izjava

Povodom lišenja slobode preuzv. g. nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca i povodom raznih optužbi protiv njegove osobe mi potpisani zagrebački svećenici i redovnici

izjavljujemo:

1. Nikad nije preuzv. g. nadbiskup dr. Alojzije Stepinac nikome od nas davao nikakove ni pismene ni usmene direktive ili poticaja za bilo kakovu ilegalnu ili terorističku političku djelatnost, niti smo ikada nikakav povod za takovo djelovanje zapazili ili našli u njegovu radu.
2. Naprotiv ističemo, da je preuzv. g. nadbiskup trajno naglašavao svojim svećenicima, da se čuvaju svake političke djelatnosti i da u smislu crkvenih propisa ograniče svoj rad jedino na čisto vjersko područje. Kao dokaz tome navodimo okružnice: br. 1350 od 12. veljače 1935, br. 6348 od 10. kolovoza 1938, br. 1722 od 4. veljače 1942, br. 8614 od 24. rujna 1943, br. 6920 od 14. rujna 1944, br. 5027 od 6. srpnja 1945.[93]
3. Ako se je koji svećenik usprkos jasnih odredaba svoga nadbiskupa bavio kakovim ilegalnim radom, to on zato sam snosi podpunu odgovornost,

[92] Tekst izjave ne nalazi se u fondu Politeo.

[93] Nalaze se pod rednim br. 6.1.1, 6.1.2, 6.1.3, 6.1.4, 6.1.5 i 6.2.

te čini tešku nepravdu, kad odgovornost za svoju krivnju hoće prenijeti na svog crkvenog poglavara.

U Zagrebu, dne 24. rujna 1946.[94]

6.37. *Izjave dr. Vladimira Franolića i biskupa Lacha o dolasku Erika Lisaka kod nadbiskupa 24. listopada 1945. a ne u vrijeme održavanja Biskupskih konferencija 19. listopada.*[95]

6.38. *Izjava Ivana Kokota, župnika u sv. Klari predana 4. listopada 1946. dr. Ivi Politeu, u kojoj opisuje pomoć nadbiskupa Stepinca.*

Izjava

1. Kao zagrebački gimnazijski vjeroučitelj imao sam uvijek duboko uvjerenje, ničim pomućeno, da je optuženi preuzv. g. nadbiskup herojski i vjerno realizirao teško i komplicirano evanđeosko načelo "Dajte cezaru cezarovo i Bogu Božje". Taj mi se njegov mentalitet stvarno očitovao među ostalim u sljedećim činjenicama:

- Prigodom jedne ekshortacije zagrebačkim vjeroučiteljima g. 1942. u kapeli sjemeništa ožigosao je najprije pregnantno sve negativne pojave vremena i režima i stavio nam na srce da sve moguće poduzmemo svaki u svom djelokrugu na suzbijanju onakovih pojava.
- Prigodom ustaške zakletve na mojoj školi zatražio sam preko tajnika od nadbiskupa direktive u toj stvari, izloživši svoje mišljenje: bezuvjetno odbiti revolver i nož, mjesto traženog govora, pročitati iz moralke poglavlje o "kršćanskoj zakletvi" i naglasiti ona mjesta iz kojih će se jasno vidjeti da je to jedna prisilna formalnost, napustiti tada oltar i prepustiti da đaci polažu zakletvu pred školskim zapovjednikom, sam ne izgovarati tekst zakletve niti dići ruku. Tajništvo je obavijestilo školu da nadbiskup potvrđuje u cijelosti stanovište vjeroučitelja. Tako je i bilo.
- Rekao mi je doslovno: "Ustrajte, makar se sve srušilo na vas" kad sam mu za svoje pokriće pred školskim vlastima izložio svoje stanovište, gdje sam ustao na obranu učenika koje se htjelo isključiti iz škole radi

[94] Slijede potpisi svećenika i redovnika, Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 1208-1216.

[95] Ove izjave nisu dobavljene niti pročitane na sudu kako je tražio dr. Politeo. Sam nadbiskup Stepinac u saslušanju 19. rujna 1946. navodi: "Posve sam siguran da je slijedeći dan tj. dan kad je Petrović odnosno Lisak došao k meni bio ponedjeljak 24. IX. 1945. Taj dan više biskupa nije bilo u dvoru pošto su biskupske konferencije svršile već tri dana prije toga i eventualno se samo još koji biskup zadržao u dvoru. Izjava Šalića da je Lisak došao u dvor još u vrijeme trajanja biskupskih konferencija ne odgovara istini." Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 490.

bojkotiranja te zakletve i radi navodne komunističke orjentacije i djelatnosti. Tim sam se i branio u školi, ali sam ipak za to bio odmah premješten i 1943. otpušten iz državne službe.

2. Vrlo rado mi je dao jurisdikciju i dekret za svećenika Đurekovića potpredsjednika Fronte za kotar Veliku Goricu, koji me je preko kurira zamolio da mu ishodim dekret za "letećeg župnika" po turopoljskim župama gdje su bili partizani.
3. Meni je osobno odmah dao dekret za odlazak na župu na partizanski teritorij, kad sam ga zatražio u prosincu 1944. Pače mi je naredio posjetiti i pozdraviti msgr. Ritiga u Topuskom. Čuo sam da su se neki za taj moj dekret skandalizirali i da mu je dr. Cvitanović navodno osobno predbacio "da on blagosilje odlazak svećenika u partizane".
4. Preko svojega tajnika dr. Lackovića naredio mi je pismeno da spasim mrtvo tijelo obješenoga Mlinarića u Remetincu 1945, da ga dostojno sahranim na svojem župnom groblju, ukoliko to ne bi mogao uspjeti sa svima drugima. Uspio sam međutim dobiti sva tjelesa, kupio za sav svoj i crkveni novac sve lijesove koje sam mogao dobiti u Velikoj Gorici, osobno ih dovezao, preko noći stavio u crkvu i drugi dan uz pomoć naroda i bilježnika Martinovića dostojno ih sahranio te im uredio grobove.
5. Sklonio me kroz tri tjedna u svoj dvor, kad sam iza toga pobjegao iz župe od straha pred policijskim progonom, te naredio tajniku Šaliću da me čuva.
6. U vezi s tridesetoricom obješenih u Remetincu veljače 1945. poznato mi je, da je osobno predao poglavniku energičnu protestnu promemoriju u pratnji s papinim legatom proti postupka prema ovima prije i poslije njihove smrti. Napokon da je upravo na njegovom dobru u Brezovici s njegovim znanjem bila sklonuta osoba, radi koje je kao veze s partizanima tada bio uhapšen ljekarnik Mirko Šturman i obješen moj prijatelj, učitelj Miro Mrkša. I to su mu predbacivali preda mnom mnogi, a i sam mi je to osobno rekao, pročitavši mi jedan dio zapisnika iz preslušanja obješenog učitelja Mrkše.

Ivan Kokot
župnik sv. Klara[96]

---

[96] Kopija izjave ne nalazi se u fondu Politeo. Donosimo ju prema originalu u sudskom spisu Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 1216.

7.

7. listopada 1946.

Stenografski zapisnik sudske rasprave prilikom čitanja nekih isprava koje su predložili branitelji nadbiskupa Stepinca.

Nadalje u pogledu prijedloga obrane optuženoga dr. Stepinca odlučuje sud da se pročitaju slijedeća dokazala:

Okružnica nadbiskupa Stepinca iz 1943. i 1944. godine, okružnica svećenstvu od 6. VII. 1945, dopis Paveliću od 8. II. 1942, pasusi iz propovijedi u svibnju 1942. i siječnju 1943, pasusi iz propovijedi na papin dan 14. III. 1943, pasusi iz propovijedi od 25. X. 1943, pasusi iz propovijedi u Zagrebu 31. X. 1943, pasusi iz članka ministra ustaške vlade dr. Makanca od 7. XI. 1943, dopis državnog tajnika Vatikana kardinala Maglionea od 17. VI. 1943, potvrda Nadbiskupskog duhovnog stola od 3. X. 1946, nadalje: dopis nadbiskupa Stepinca Ministarstvu vanjskih poslova NDH 11. II. 1944, dopis generala Gleise Horstenau od 3. I. 1944. i 11. III. 1944, dopis Nadbiskupskog duhovnog stola od 11. IX. 1944, dopis župnika Petrekovića iz Hruševaca od 14. I. 1944, dopis nadbiskupa Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH od 1. VI. 1942. i 2. XI. 1942, te dopisi Paveliću od 24. II. 1943, dopis od 25. I. 1944. i 21. VIII. 1944, rezolucija biskupskih konferencija od 18. XI. 1941, dopis od 23. IV. 1941, dopis Nadbiskupije od 7. III. 1942. i 5. III. 1943, nadalje izvješće provincijala dr. Martinčića od 30. XI. 1945, pasusi iz govora predsjednika vlade od 23. II 1946, promemorija Stepinca od 6. VI. 1945, dopis kotarske oblasti iz Požege velikoj župi Livac-Zapolje od 8. II. 1942, izvadak iz okružnice od 11. VII. 1941, okružnica o primanju u katoličku crkvu od 2. III. 1942, dopis predsjedništva Biskupske konferencije 15. X. 1943, dopis dr. Ivi Guberini od 25. VI. 1943, dočim se svi ostali dokazi odbijaju kao neodlučni u samoj stvari.

...

Predsjednik:

- Čita se okružnica optuženog Stepinca od 24. IX. 1943.[97]
- Čita se okružnica od 14. IX. 1944.[98]
- Čita se okružnica od 6. VII. 1945.[99]
- Dopis Paveliću od 8. II. 1942.[100]

---

[97] Isprava br. 6.1.4.

[98] Isprava br. 6.1.5.

[99] Isprava br. 6.2.

[100] Isprava br. 6.3.

- Propovijed na procesiji Majke Božje Lurdske koncem maja 1942.[101]
- Iz propovijedi na Blagoslov Presvetog Trojstva u prvostolnoj crkvi u Zagrebu 1943.[102]
- Propovijed prilikom obljetnice krunisanja pape Pia XII. 1943.[103]
- Propovijed u katedrali 25. X. 1943.[104]

Predsjednik:

- Čita propovijed na završnoj procesiji 31. X. 1943.[105]
- Čita članak dr. Julija Makanca, ustaškog ministra, od 6. studenog 1943. objavljen u listu "Nova Hrvatska".[106]

Zatim sudija dr. Cerineo prevodi dopis sekretarijata Svete Stolice od 17. jula[107] 1943. "Primili smo na znanje sa velikim interesiranjem dokumente koja su mi poslana od strane Vaše uzvišenosti u pogledu djela koja ste obavili na korist Srba i Židova u Hrvatskoj. Zahvaljujući Vam srdačno molim da procjenite kako ste obavjestili Svetu Stolicu što se toga tiče, sa primjedbom, da ukoliko je moguće dostavite obavijest i u pogledu drugih biskupija Hrvatske."[108]

(...)

Predsjednik:

- Čita potvrdu Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu izdanu 3. studenoga 1944.[109]
- Čita dopis upućen dr. Mladenu Lorkoviću ministru unutrašnjih poslova od 11. II. 1944.[110]
- Čita dopis upućen njegovoj ekselenciji Edmundu Gleise von Horstenau;[111]
- Čita dopis župnika Petrekovića kancelariji Nadbiskupskog duhovnog stola od 14. januara 1944.[112] i odgovor Lackovića;
- Čita dopis ministru unutrašnjih poslova Andriji Artukoviću od 1. VI. 1942.[113]

---

101 *Propovijedi* str. 108-111.
102 *Propovijedi* str. 163-164.
103 *Propovijedi* str. 146-149.
104 Propovijed od 25. listopada 1942., *Propovijedi* str. 127-130.
105 *Propovijedi* str. 176-180
106 Isprava br. 6.9.
107 Lipnja.
108 Isprava br. 6.12.
109 Potvrda je izdana 3. listopada 1946. Usp. ispravu br. 6.13.
110 Isprava br. 6.15.2.
111 Isprava br. 6.15.1.
112 Treba pisati 1945. Usp. ispravu br. 6.16.
113 Isprava br. 6.18.1.

- Čita dopis ministru unutrašnjih poslova[114] Andriji Artukoviću od 2. XI. 1942.[115]
- Čita dopis poglavniku od 24. II. 1943.[116]
- Čita dopis poglavniku od 21. augusta 1944.[117]
- Čita rezoluciju hrvatskog katoličkog episkopata od 18. studenog 1941.[118]
- Čita dopis od 23. IV. 1941. dr. Andriji Artukoviću.[119]
- Čita dopis od 22. V. 1941. dr. Andriji Artukoviću.[120]
- Čita dopis od 7. III. 1942. dr. Andriji Artukoviću.[121]
- Čita dopis od 6. III. 1943. poglavniku.[122]
- Čita izvadak iz "Vjesnika" iz govora dr. V. Bakarića, predsjednika vlade NRH.[123]
- Promemoria Nadbiskupskog duhovnog stola od 6. VI. 1945.[124]
- Franjevački provincijal,[125] Zagreb, Kaptol 9 - razgovor s Iljom Erenburgom

(...)[126]

Predsjednik: Nastavlja s čitanjem daljih dokumenata obrane[127]

---

114 Tada je A. Artuković ministar pravosuda i bogoštovlja.

115 Postoje dva dopisa nadbiskupa Stepinca upravljena ministru Artukoviću 2. studenog 1942. Jedan donosimo kao ispravu br. 6.18.1. Kopija drugoga nalazi se u fondu Politeo, ali nije naveden u popisu dokumenata predanih sudu. Sadržaj je sljedeći:
"Gospodine ministre!
Ja sam već dvaput lično molio Poglavnika, da se svećeniku omogući pristup u logore, da može dati zadnju utjehu umirućima. Medutim makar je Poglavnik to obećao, mi ne znamo do danas, da li je svećeniku omogućen pristup u logore (Jasenovac, Gradiška, Lobor) dok sigurno znamo, da su umirući molili svećenika, da ih spremi za smrt ali im nije bio dozvoljen. Je li čudo, da se mnogi čestiti ljudi pitaju, koja je onda razlika izmedu jednog boljševičkog i našeg logora? I može li ustaški pokret računati na blagoslov neba, kad uskraćuje umirućim ono, što im do sada nije branila nijedna civilizirana država?
Ja se stoga, gospodine ministre, obraćam na Vas sa uljudnom molbom da kao naš resorni ministar poduzmete korake kod odnosnih faktora, da svećenik uvijek, kad ga bolesni ili umirući u logoru zatraže, može nesmetano obaviti svoju dužnost." HDA, Politeo, str. 351.

116 Isprava br. 6.18.3.

117 Nedostaje

118 Isprava br. 6.22.2.

119 Isprava br. 6.22.1.

120 Isto

121 Isprava br. 6.23.1.

122 Isprava br. 6.23.2.

123 Isprava 6.31.

124 Isprava 6.34.

125 Isprava br. 6.30.

126 Slijedi ispitivanje o. Martinčića u kojem on tvrdi da je bio uvjeren kako je Pastirsko pismo, premda ga nije pročitao, politički sugestivno djelovalo ali u razgovoru s novinarom to nije trebalo reći da se izbjegnu napadi na Nadbiskupa u novinama.

127 Sljedeći dokumenti su predloženi od branitelja Natka Katičića, usp. ispravu br. 5.

- Pročitan je dopis Kotarske oblasti u Požegi od 19. siječnja 1942. upućen na Veliku župu Livac-Zapolje
- te dopis Nadbiskupskog duhovnog stola Velikoj župi Zapolje od 21. I. 1942. o postupku prema pokrštenim pravoslavcima
- Okružnica o prijelazima u kojoj se traži da se prelaznicima daje vjeronaučna obuka[128]
- Okružnica o primanju u Katoličku Crkvu[129]
- Dopis od 15. X. 1943. predsjedništva Biskupskih konferencija, vojnom vikarijatu o zabrani polaganja zakletve pred bodežom i samokresom
- Dopis Ivanu Guberini kojim se stavlja pod suspenziju od svećeničke službe od 25. VI. 1943.[130]

Time je čitanje spisa dovršeno.

(...)[131]

Branilac dr. Politeo: Ja sam podnio sudu izvještaj svjedoka Ivana Kokota,[132] jer mu nije bilo moguće prije doći na raspravu, da ga se presluša kao svjedoka. Budući da je došao poslije podne, ja molim da ga se ispriča i predlažem, budući da se ima izjasniti po onim okolnostima, ako želite da ga ispitate. On je ovdje.

Predsjednik: To je na tu okolnost da li je dobio jurisdikciju ...

Branilac dr. Politeo: To je okolnost da je pokrivao partizane, da je dobio odobrenje od partizana itd.

Sud vijeća.

Predsjednik: Prijedlog obrane se odbija, budući da je prijedlog kasno podnesen i sud ne smatra potrebnim da presluša svjedoke obrane na slične okolnosti, koje su već dovoljno objašnjene, ali sud će prije donošenja presude uzeti u razmatranje izjavu župnika Kokota iz sv. Klare.

Dokazni postupak je time završen.

---

128 Okružnica br. 7726, HDA Politeo str. 318.

129 Broj 2865, Katolički list br. 10/1942.

130 Sadržaj dopisa br.101/Pr upućenog dr. Ivi Guberini je sljedeći:
"Vaše ponašanje i nastupi u ovo dvije godine i pol što boravite na teritoriju zagrebačke nadbiskupije a i drugdje, u protivnosti je sa svećeničkim pozivom i služi na sablazan vjernicima.
Stoga Vam sa današnjim danom pod prijetnjom suspenzije ipso facto incurrendae zabranjujem vršenje bilo kakove svećeničke službe na teritoriju zagrebačke nadbiskupije, uključiv i zabranu služenja svete mise.
Od ove će se odluke odstupiti eventualno onda, kad se opazi, da ste se uistinu popravili i kad pružite garancije, da se te sablazni ne će više ponoviti." HDA, Politeo, str. 361.

131 Rasprava je prekinuta i nastavljena u 17.35.

132 Isprava br. 6.38.

Molim druga javnog tužitelja da dade svoju konačnu riječ.

VRHOVNI SUD NRH stup 6/1946, str. 2947-2955

8.

8. listopada 1946.

Završna riječ branitelja dr. Ive Politea.

Vrhovni narodni sude![133]

Pred šestnaest godina, u vrijeme kada je fašizam bio na vrhuncu svoje moći i naša Rijeka pripadala još Italiji, uhapsila je talijanska policija na Rijeci jednog tamošnjeg mladog hrvatskog inžinjera zbog sumnje da je počinio neki politički delikt. Nakon uhapšenja bio je odveden u Rim, u poznati zatvor Regina coeli. Njegov stari otac, također riječki Hrvat, nemajući dulje vremena nikakovih vijesti o sudbini sina, obratio se meni zamolivši me, neka pođem u Rim i tamo se, koliko mi to kao stranome odvjetniku bude moguće, informiram o uhapšeniku i zauzmem za njega. I ja sam pošao. Kao stranac neupućen u mjesne prilike Rima, zamolio sam jednog tamošnjeg odvjetnika, neka mi bude pri ruci pa za taj konkretni slučaj neka stupi sa mnom u pravnu suradnju. Ali taj mi talijanski advokat odgovori: "Gospodine kolega, ja sam fašista i kao takav a po fašističkim načelima ne smijem da se zauzimam za nikoga tko je osumnjičen da se je ogriješio o državu ili fašističku vlast."

Tako je to bilo u tadanjoj Italiji - ali tako nije i ne smije biti u današnjoj Jugoslaviji. Kad se već dnevice služimo geslom "smrt fašizmu!", onda to znači smrt i svim fašističkim načelima, pa i onome, s kojim se spomenuti talijanski advokat ogradio protiv obrane političkog osumnjičenika. Međutim nama, demokratskim i slobodoumnim hrvatskim odvjetnicima, nije bilo ni potrebno da tek zadajemo smrt fašističkim načelima, jer ona za nas nikad nijesu bila ni živa, jer mi nikad nijesmo bili njima zaraženi. Mi smo već pri stupanju u odvjetnički stalež - a mnogi i prije toga - bili svijesni dužnosti, da se po mogućnosti odazovemo pozivu svakoga okrivljenika bez obzira na vrstu i težinu okrivljenja, jer smo znali i znamo, da bi, otklanjajući takav poziv, lišili ga potrebne pravne pomoći i izvrgli ga pogibelji, da bude ili nevino osuđen

---

[133] Ovaj tekst je dr. Politeo pročitao 8. listopada. Kratice poput Nadb., Nadb. St. napisali smo u punom obliku a sve potertane riječi ili na drugi način istaknute riječi zamijenili smo kurzivom.

ili, makar i kriv, prestrogo kažnjen, da, jednom riječju, postane žrtvom zabluda, od kojih nijedan javni tužilac i nijedan sudac nijesu sami po sebi nikad potpuno osigurani. Pomažući, dakle, svojom obranom okrivljenome, mi pomažemo ujedno i sudu, jer zajedno s njim tražimo materijalnu istinu, odgovarajući zakonski propis i ispravno pravno shvaćanje, što sve je potrebno za pravednu presudu. Mi ne smijemo uzmaknuti pred zahtjevima optužnice, ako smo stekli uvjerenje, da je ona sasvim ili djelomice na krivome putu.

Moj branjenik, nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, optužen je zbog krivičnih djela protiv naroda i države, dakle zbog političkih delikta. I za ovu obranu nastojat ću svim silama da bude osnovana samo na spomenutim načelima, naime na istini, zakonu i ispravnome pravnome shvaćanju odnosno pravednosti. Moram međutim priznati, da mi je ta obrana prilično teška. Ali njezina teškoća ne sastoji se u težini dokaznog materijala, nego ponajprije u punini autoriteta, s kojim se javni tužilac založio za sadašnju svoju optužnicu, a zatim u psihozi, koju su naši dnevnici a i ostali listovi stvorili kod jednoga dijela javnosti svojim ustrajnim pisanjem proti nadbiskupu, a da on nije imao mogućnosti da se u istim listovima i brani. Obranu mi je napokon otešćao sam moj branjenik, koji je shodno svojoj odluci bio izjavio da se neće braniti i da će zato šutjeti, ali je ipak upornim stavljanjem pitanja na njega došao protiv svoje volje u nuždu, da djelomice prekine šutnju i da na neka pitanja ipak odgovori. Ovo djelomično odgovaranje i djelomično uskraćivanje odgovora shvaćeno je kod nekih na njegovu štetu, kao da naime na neodgovorena pitanja nije bez štete po sebe mogao ni znao odgovoriti. Ovo shvaćanje, međutim, sasvim je pogrješno. Da je nadbiskup Stepinac mjesto šutnje na pojedina pitanja reagirao odgovorom, svaki od tih odgovora išao bi njemu u prilog, jer je istina njegova najbolja obrana.

A sada na stvar, na samu optužnicu!

Optužnica razdijelila je inkriminiranu djelatnost nadbiskupa Stepinca na tri vremenska razdoblja: na djelatnost za vrijeme okupacije, na djelatnost neposredno prije sloma tzv. NDH i, napokon, na djelatnost poslije Oslobođenja. Ova razdioba je sasvim ispravna, ali nije ispravno kad optužnica ne postavlja i daljnju razdiobu ili lučenje, razdiobu po osobama i teritoriju. Ona mjesto da dijeli i luči, ona naprotiv konfundira djelatnost nadbiskupa Stepinca s djelatnošću drugih osoba i na drugome teritoriju. Ovo konfundiranje djelatnosti nadbiskupa Stepinca s djelatnošću sasvim trećih osoba i s onim, što se radilo na području izvan njegove dieceze, izvan zagrebačke nadbiskupije, ovo pripisivanje odgovornosti i krivnje nadbiskupu Stepincu, za ono što su radile treće osobe i u drugim diecezama - to je temeljna pogriješka optužnice i ujedno općenito glavna obrana protiv znatnog dijela inkriminacija. Tijekom daljnjeg razlaganja govorit ću o tome pobliže.

Prije nego prijeđem na inkriminacije, koje se odnose na razdoblje okupacije, osvrnut ću se u najkraćim potezima na prošlost svoga branjenika, na njegovu djelatnost prije okupacije. Da vidimo, kakav je on ušao u okupaciju!

Za vrijeme prvoga svjetskoga rata uzet je nadbiskup Stepinac kao apsolvirani gimnazijalac u austrijsku vojsku i poslat na talijansku frontu, gdje je dopao zarobljeništva. Poput mnogih drugih hrvatskih zarobljenika prijavio se dobrovoljno za borbu protiv Austrougarske monarhije te je postao jugoslavenskim dobrovoljcem i kao takav pošao na Solunski front. Godine 1937. preuzima pokroviteljstvo nad Odborom za pomoć izbjeglicama, s kojim odborom pomaže moralno i materijalno antifašiste, koji su pred progonom Hitlera bježali iz svojih domovina, Češke, Poljske, Austrije itd. Za tu njegovu djelatnost, koja je trajala do okupacije i tijekom ove, doprinjet ću dokaze, a za sada spominjem samo primjerice tadašnjeg izbjeglicu a današnjeg austrijskog ministra pravde dr. Geröa. Godine 1938. glasuje nadbiskup Stepinac javno za dr. Mačeka, tadašnjeg nosioca liste cjelokupne jugoslavenske demokratske opozicije, ili, kako sam kaže, za hrvatski narod.

I eto s takvom prošlošću, s takvim stavom borca za oslobođenje od madžarsko-njemačkog jarma, za jugoslavensku zajednicu, za hrvatski narod i njegov suverenitet, za demokraciju, za antifašiste a protiv fašizma i nacizma - takav ulazi nadbiskup Stepinac u razdoblje okupacije! Može li se od takvog Stepinca očekivati, da će on u okupaciji iznevjeriti svoju prošlost i surađivati s okupatorom?

Ako hoćemo ispravno ocijeniti djelatnost nadbiskupa Stepinca za vrijeme okupacije, moramo prije svega biti na čistu o tome, što je okupacija i što tzv. NDH. Za potonju kazao je javni tužilac u svom jučerašnjem govoru, da NDH nije bila država. Slažem se s tim mišljenjem, ali se ne slažem s kriterijima, koje je javni tužilac naveo u prilog te svoje, a i moje, teze. On je rekao prije svega, da NDH nije bila država, jer nije bila nezavisna. Ali mi čitamo dnevice u našim novinama, da to svojstvo nezavisnosti manjka i Grčkoj, koja da je satelit Velike Britanije, ali eto Grčka kao priznata država sudjeluje na Mirovnoj konferenciji u Parizu. Kao drugi kriterij navađa javni tužilac krvavi režim NDH. Ali koliko čitamo o krvavome režimu u Španjolskoj pa ipak nitko njoj nije osporio svojstvo države! Napokon je javni tužilac prigovorio NDH, da je nastala pomoću drugih, naime Nijemaca i Talijana. Ovo potonje je točno, ali zar i stara Jugoslavija nije nastala pretežno pomoću drugih, prvenstveno pomoću Velike Britanije, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država, koje su oborile Austrougarsku monarhiju i oslobodile Srbiju? Na sličan način, pomoću drugih država, nastala je i Čehoslovačka republika, pa je li ikome palo na pamet zanijekati Jugoslaviji i Čehoslovačkoj karakter države? Ne, NDH nije bila država,

premda je bilo i takvih pravnika, koji su, primjenjujući na nju poznatu definiciju o državi, prema kojoj su kriteriji za državu, narod, teritorij i vlast, - dolazili do protivnog zaključka. Ne, NDH nije bila država, ali ne zbog razloga, koje je naveo javni tužilac, nego zato, jer su to područje države Jugoslavije vojnički zaposjeli Nijemci i Talijani, jer su ovi okupatori kroz čitavo vrijeme rata to područje držali stvarno okupiranim i preko tek formalne ustaške vlade kao svog eksponenta vršili faktičku svoju, okupatorsku volju i vlast.

Radi se, dakle, ne o državi NDH, nego o okupaciji stvarno vršenoj po okupatoru, neposredno i posredno nad dijelom područja države Jugoslavije nazvanim NDH.

Zato se valja pitati: kakvi pravni odnosi nastaju okupacijom između okupatora i stanovnika okupiranog područja?

Na to nam pitanje odgovaraju međunarodni pravni propisi Haaške konvencije iz godine 1907. i napose članovi 42-56 trećega odsjeka o vojničkoj vlasti na okupiranom neprijateljskom području. Po tim propisima sva zakonska vlast prelazi u ruke okupatora, koji je izrijekom dužan i ovlašten poduzeti sve mjere za održanje javnoga reda i javnoga života. Okupator je, doduše, dužan držati se zemaljskih zakona, ali samo onda, ako ga u tome ne spriječava kakva nužna, prinudna zapreka. On je ovlašten tražiti od stanovnika poslušnost uz iznimke i ograničenja navedena u samoj Konvenciji. Dosljedno tome stanovnici dužni su u tim granicama slušati ga. Dakako ta dužnost poslušnosti je samo pravna, pa ako tko neće da sluša, može i uskratiti pokornost, ali to čini na vlastitu odgovornost i pogibelj. I doista stotine tisuća Hrvata i Srba uskratile su poslušnost i pošle u šumu da se odanle oružjem u ruci bore protiv okupatora a za oslobođenje porobljene domovine. No zato su oni heroji, kojima odajemo čast i priznanje, ali svatko nije sposoban biti herojem, pa ako to nije bio, nije već tim samim postao izdajica ni kolaborator okupatora, a najmanje ratni zločinac. Uostalom mi ovdje samo ispitujemo priznate međunarodne pravne propise, koliko su oni ovlaštavali pa čak i silili i prema tome ispričavali optuženog nadbiskupa Stepinca da čini ono što je doista činio a što mu se sada inkriminira.

Istina je, što je u svom sinoćnjem govoru javni tužilac rekao, citirajući jednog pisca iz međunarodnog prava, da stanovnici okupiranog područja nijesu dužni okupatoru vjernost. Istina, njih se prema Haaškoj konvenciji ne može siliti da prisegnu okupatoru vjernost (član 45.: njem. tekst: Treueid leisten), ali razlika je između vjernosti i gore opisane poslušnosti.

U raznim političkim procesima nakon Oslobođenja mi branioci pokušali smo više puta pozivati se na Haašku konvenciju, da s tim međunarodnim pravnim propisom pravno opravdamo ne svaku, ali bar izvjesnu političku i privrednu suradnju s okupatorom. Sud je međutim svaki put takvu našu

obranu odbio uz obrazloženje, da se Nijemci nijesu prema nama držali Haaške konvencije, pa da je zato umjesna represalija da se i mi iste konvencije ne držimo. Ja bih razumio i potpuno odobrio takvo obrazloženje prema njima, Nijemcima, okupatorima, ali mi je sasvim nerazumljivim prema članovima našega naroda, prema tim žrtvama okupatora, prema onim Srbima i Hrvatima, koji su se držali ili bar bili voljni držati se Haaške konvencije. Odakle dolaze oni, da se na njima osvećuje to, što su drugi, okupator, Nijemci, kršili Haašku konvenciju? Odgovara li logici i pravici, da pojedini nekrivi članovi naših naroda plaćaju krivnju Nijemaca, okupatora? Ovamo, dakako, ne spadaju slučajevi onih osoba, koje su dobrovoljno, preko dužnosti iz Haaške konvencije, surađivale s okupatorom. Njihova je suradnja kažnjiva i one nemaju prava pozivati se na Haašku konvenciju.

Uza svu dosadašnju sudsku praksu ja se iz gornjih razloga i danas pozivam na Haašku konvenciju, i to tim više što su tijekom rata naši saveznici baš na temelju Haaške konvencije tražili od Nijemaca i Talijana, neka partizane, narodno-oslobodilačku vojsku, priznaju redovnom vojskom.

Osim Haaške konvencije kao međudržavnoga propisa postoji još jedan crkveni propis, koji saobraćaju nadbiskupa Stepinca s okupatorom odnosno tzv. ustaškom vladom kao okupatorovim eksponentom daje značenje sasvim različito od onoga, što mu ga pridaje optužnica. To je konstitucija "Sollicitudo Ecclesiarum" izdana po papi Grguru XVI. dne 5. VIII. 1931. Zbog teškog latinskog stila s kojim je Konstitucija pisana, ja je neću ovdje doslovce citirati, nego ću samo resumirati njezine misli, a radi kontrole mog resumea stavljam potpuni tekst Konstitucije sudu na raspolaganje. Ta konstitucija, dakle, veli, da se u revolucionarnim vremenima, u borbi za vlast ne smije priznanje faktičnog stanja i vlasti po predstavnicima Crkve smatrati i priznanjem prava niti se iz toga smije izvoditi da su prestala bilo čija prava. Ako zato, radi osiguranja duhovne i vječne sreće naroda, predstavnici Crkve stupe u vezu s osobama, koje faktično vrše vlast, onda se to smatra kao da je učinjeno pod uvjetom, da se time ne vrijeđaju nikakva prijašnja zakonita prava. Optuženi dr. Stepinac bio je dužan kao nadbiskup, kao najviši predstavnik Crkve, bar u svojoj diecezi, svoje ponašanje prema okupatoru uskladiti s tom za njega obvezatnom Konstitucijom.

No kad i ne bi bilo svih spomenutih pravnih propisa, ostala bi neospornom sama činjenica okupacije, koja sama već kao takva sadržaje silu, pritisak, i to silu ne kakvog god okupatora, nego baš onako bezobzirnog i neljudskog kakvi su bili Nijemci i njihovi sluge ustaše. Ovakva sila i pritisak isključuju dobrovoljnost kod onih, prema kojima se primjenjuju ili svakog časa prijete da budu primijenjeni, isključuju dakle onaj momenat, onaj uvjet, bez kojega po pravu svih kulturnih naroda nema kažnjivosti. Pod tim pritiskom i silom

radili su svi stanovnici okupiranog područja osim onih, koji su se sklonili u šumu. Pod tim pritiskom sudili su suci i donašali presude "U ime Nezavisne države Hrvatske", pod tim pritiskom rješavali su upravni činovnici upravne poslove, pod tim pritiskom obraćali se građani sudovima i upravnim vlastima, pod tim pritiskom plaćao se porez i odvijao se promet, pod tim pritiskom radili su radnici u rudnicima, industrijskim i obrtnim poduzećima itd. - i opet, ponavljam, uz izuzetak onih, koji su pošli u šumu. Svatko se ponašao tako kako su njegovo zvanje, stališ i položaj iziskivali - bar u onome sektoru svoje djelatnosti, koji je bio javan. Kad se, dakle, tim milijunima okupiranog naroda ne zamjera njihov postupak i odnos prema okupatoru, nelogično je i da se jedinome nadbiskupu Stepincu na njegovu k tome onako istaknutome položaju zamjera njegov saobraćaj s okupatorom, koji je saobraćaj on sveo na minimum, na toliko koliko je potrebno da što više otkloni veća zla od naroda i Crkve. (Smijeh u dvorani). Oni isti koji se sada smiju, ako su tada bili u Zagrebu, šutjeli su, prolazili mirno i bez prosvjeda na ulici mimo okupatorskih vojnika i ustaša i - da se poslužim riječima druga predsjednika suda - držali figu u žepu. Ali tko nije šutio, tko je javno prosvjedovao - bio je nadbiskup Stepinac! Htio bih vidjeti onoga, tko je na okupiranome području - ne izvan ovoga! - neposredno pred okupatorom i pred ustaškom vlasti onako otvoreno, energično i često prosvjedovao protiv svih nasilja okupatora i ustaša! Neka se, dakle, danas ne hvale i ne podsmijevaju onome, koji je se na djelu pokazao daleko junačkijim od njih!

Osporavati onaj pritisak i silu, umanjivati ga ili ne uvažiti, značilo bi demantirati sama sebe, osporavati uopće okupaciju i napose prikazati je manje okrutnom, nego što je uistinu bila ta najsvirepija od svih okupacija. Osporavati onaj pritisak i silu značilo bi okupatora i ustaše prikazati kao korektne gospodare, koji su od okupiranih primili samo ono što su im ovi dobrovoljno davali. Eto, do kakvih apsurdnih i protuslovnih zaključaka vodi inkriminiranje čina, koji su pod okupacijom bili neizbježivi ili pak izbježivi samo pod cijenu smrti i najvećih žrtava!

Kad je, dakle, nadbiskup Stepinac dne 12. travnja 1941. posjetio tzv. vojskovođu Kvaternika i 16. travnja tzv. poglavnika Pavelića, učinio je ono što je njegov položaj u tadašnjim prilikama iziskivao i što su analogno također drugi po svome položaju činili. U relaciji položaja to je jedno te isto. Pa kad se drugima takvoga šta ne zamjera, zašto se to jedinome nadbiskupu Stepincu ne samo zamjera, nego čak i predbacuje kao zločin? Kad se već spominju ona dva posjeta, zašto se ne istakne, da nadbiskup Stepinac nije prisustvovao dne 13. travnja onome dočeku Pavelića na kolodvoru, kamo su, nažalost i sramotu, Zagrepčani bili pohrlili u masama? Zašto se ne spomene, da odmah prigodom Pavelićeva dolaska nije odslužio uopće Te Deum, a napose ne u katedrali? Zašto se ne spomene, da je Pavelić zbog nadbiskupova stava prema

njemu kroz četiri godine okupacije jedan jedini put prisustvovao službi božjoj u katedrali, i to samo onda kad su Talijani godine 1943. priredili zadušnice za Vojvodu d'Aosta, a i taj jedini put nije ga na ulazu dočekao ni nadbiskup ni nitko od klera, nego samo obični sakristijan? Ponaša li se tako jedan nadbiskup prema tzv. državnom glavaru, kojega tobože priznaje, podupire i s njim surađuje?

Na raspravi bio je čitan jedan pasus iz okružnice, koju je nadbiskup dne 28. travnja 1941., dakle osamnaest dana nakon osnutka tzv. NDH bio uputio kleru nadbiskupije zagrebačke, ali je trebalo citirati i druge pasuse iste okružnice, kao npr. ovaj: "... molim Vas i pozivam, da svim silama nastojite i radite oko toga, da naša Hrvatska (ne dakle NDH) bude Božja zemlja, jer će samo tako moći izvršiti dvije bitne zadaće, koje kao država imade da izvrši u korist svojih članova." I zatim: "Moramo svuda upozoravati i učiti, da sveti zanos i plemenito oduševljenje u izgrađivanju temelja mlade Države Hrvatske (i opet ne NDH!) bude nadahnut strahom božjim i ljubavi za Božji zakon i njegove zapovijedi, jer će samo na Božjem zakonu, a ne na lažnim načelima ovoga svijeta Država Hrvatska moći biti izgrađena na čvrstom temelju." Zar ono, što je nadbiskup razumijevao pod Božjim zakonom i Božjim zapovijedima, nije u biti jednako najplemenitijim načelima svih uistinu kulturnih naroda, svega kulturnoga čovječanstva? Zar poziv na Božji zakon i Božje zapovijedi znači kolaborirati s neprijateljem, potstrekavati okupatora i ustaše u njihovim zločinima? Kamo sreće da su se oni, o kojima je ovisilo, držali nadbiskupova poziva! Teško da bi onda itko, kome je do stvari, a ne do forme, prigovorio tzv. NDH! Ali nadbiskup nije kriv, što je protiv njegovih riječi, volje i nastojanja sve pošlo protivnim pravcem. Više no govoriti, pozivati, karati, žigosati, spasavati i djelotvorno otklanjati veća zla nije bilo u njegovoj moći. Pa i oni, kojima se moć sastojala u oružju i u svim mogućim materijalnim sredstvima, uspjeli su da tek nakon četiri odnosno šest godina obore Hitlera i njegove ortake i tako učine napokon kraj njihovim zlodjelima.

Znatan dio optužnice sačinjava ono, što su razni svećenici radili po čitavoj državi tzv. NDH i za njihova djela okrivljuje se nadbiskupa Stepinca. Ovakvo okrivljavanje izvire iz nepoznavanja uređenja Crkve i kanonskoga prava. Ono se osniva na pogrješnom mišljenju, da nadbiskup ima vlast nad svim drugim biskupima. Međutim po kanonu 273. nadbiskup u vlastitoj diecezi ima ista prava i obveze kao i svaki drugi biskup u svojoj diecezi. Svaki je biskup kao ordinarij u svojoj diecezi potpuno samostalan i nadbiskup nema prava da se pača u njegovu nadležnost. Dosljedno tome svećenici iz drugih biskupija nijesu u ničemu podvrženi nadbiskupu ni ovisni o njemu. Nadbiskup na njihove čine ne može nikako prisilno utjecati. Zato, i bez obzira na to, da

nitko ne može odgovarati za čine drugih, nadbiskupu se nikako ne može upisati u krivnju ono, što su pojedini svećenici radili na području drugih biskupija izvan zagrebačke. Pa i na području potonje nema nadbiskup nikakve vlasti nad redovnicima (fratrima). Nad redovnicima franjevcima imao je vlast optuženi njihov provincial fra Modesto Martinčić, koji ipak nije optužen zbog onoga što su njegova braća franjevci radili i koji inače voli sasvim nekršćanski svaljivati vlastitu krivnju na nadbiskupa, iako ne može dokazati, da je za vrijeme okupacije učinio ma išta slična plemenitoj, spasavalačkoj, odvažnoj djelatnosti nadbiskupa Stepinca.

Od svećenika, za kojih se djela čini odgovornim nadbiskupa Stepinca tek se vrlo malen broj nalazio na području zagrebačke nadbiskupije, ali se ni za njih ne može dokazati, da su išta od onoga, što su počinili kažnjiva, počinili potstreknuti ili potaknuti po nadbiskupu. Sve, na što je nadbiskup pozivao sebi podređeno svećenstvo, posredno i neposredno, riječju i djelom, bilo je samo lijepo, moralno i u skladu s kršćanskom naukom, pa ako se unatoč tome pojedini svećenik udaljio od stalnog pokazivanog mu puta, jasno je da ne može to biti nadbiskupova krivnja, nego samo lična dotičnoga svećenika. Ako je koji svećenik propagirao ustašku ideologiju, sigurno nije toga naučio od nadbiskupa Stepinica, koji je naprotiv tu ideologiju pobijao. Ako je koji svećenik zaboravio ne samo da je svećenik, nego da je i čovjek, te činio nasilja nad savješću i tijelom članova hrvatskoga i srpskoga naroda, ni to ne može da bude krivnja nadbiskupa Stepinca, koji je po svojim riječima i djelima živa osuda i protivnost onakova postupka.

Kako svećenici tako i Katolička štampa spada također među one druge, za koje bi po stanovištu optužnice imao odgovarati nadbiskup Stepinac. Međutim većina listova, iz kojih optužnica citira i inkriminira pojedine pasuse kao dokaze protiv nadbiskupa Stepinca, ili izlaze na područjima drugih biskupija ili su redovnički. Tako je npr. "Anđeo čuvar" franjevački, "Glasnik sv. Ante" konventualski, "Vjesnik počasne straže srca Isusova" trećeredski, "Glasnik srca Isusova" isusovački, "Katolički tjednik" izlazi u Sarajevu itd. itd. Ali ni one listove, koji su izlazili na području zagrebačke biskupije, ne može se identificirati s nadbiskupom Stepincem, jer on nije bio njihov vlasnik ni izdavač ni urednik a najmanje rukovodilac. A optužnica baš na navedenome "vrhovnome rukovodstvu opt. Stepinca" nad svom katoličkom štampom osniva njegovu krivičnu odgovornost za njezino pisanje.

Ali u čemu se sastoji to vrhovno rukovodstvo? Javni tužilac nije ga označio, nije ga dokazao. Zar u tome što je optuženi Stepinac nadbiskup zagrebačke dieceze? No kako može to biti dokazom, da je nadbiskup Stepinac i rukovodio, stvarno rukovodio katoličkom štampom? Ako se pod rukovodstvom razumijevaju direktive, upute štampi, onda bi se one - i to samo

posredne - mogle naći jedino u okružnicama, pastirskim pismima i propovijedima - koje ću kasnije i pročitati - ali u ovima nema ni traga nečemu, što bi dotične pisce bilo moglo potaknuti na inkriminirano pisanje. Drugih, protivnih direktiva javni tužilac nije mogao dokazati, nije mogao jer ih jedinostavno nema! Pod rukovodstvom razumijeva se svakako pozitivna, aktivna radnja, ali kad bi, dato sed nom concesso - pod njom razumijevali i propust, konkretno propust nadbiskupa Stepinca, što nije posebno, naročito, izravno upozorio dotičnog urednika ili pisca da onako ne piše i zabranio mu takvo pisanje, ni onda ne bi nadbiskup Stepinac bio kriv, jer bez obzira na to, da mu to nije bila zakonska dužnost, on ne bi ni dospio, da bi bio u fizičkoj mogućnosti da nadzire onoliku štampu. Osim toga javni tužilac ovdje je javno izjavio, da on ne proganja nadbiskupa zbog njegove pasivnosti, nego zbog aktivnosti. A zar je propust eventualno dužnog nadzora i zabranjivanja aktivnost? Nije li to pasivnost? Kako se onda može pozivati nadbiskupa Stepinca na odgovornost zbog propusta, zbog pasivnog stava, bez obzira na to, što ni aktivnost u tom pogledu ne postoji niti je dokazana?

Iako je ovim mojim razlaganjem povučena u pogledu na katoličku štampu oštra granica između za nju neodgovornog nadbiskupa Stepinca i za nju odgovornih pisaca i urednika, ipak bi htio, ne sasvim, per superfluum, još nešto reći o toj štampi. Pasusi, koje je ovdje iz nje citirao javni tužilac, doista su vrlo nezgodni. Ove nezgodnosti, doduše, ne nestaje, ali se ona ipak umanjuje, ako se dotično pisanje promatra ne sa stanovišta današnjih prilika, nego sa stanovišta vremena kada se onako pisalo. Jedino ovakovo promatranje jest ispravno, jedino se s ovakvim promatranjem dobiva prava slika. A vrijeme, kada se onako pisalo, bilo je vrijeme okupacije, kada se na štampu vršio poseban pritisak, kada je ona bila dirigirana, rukovođena, diktirana po okupatorsko-ustaškoj vlasti, specialno po Uredu za tisak i promičbu. Postojala je tada preventivna cenzura, koja je bila više no stroga. Ona je ne samo brisala, nego i umetala pojedine riječi, rečenice pa i čitave alineje, čime je često sasvim iskrivila smisao dotičnog sastavka. Cenzura je bila više no cenzor; ona je često bila i pisac, ona je diktirala o čemu i kako ima da se piše; ona je znala slati redakcijama i čitave članke s nalogom da ih se uvrsti. To je sve javnosti bilo poznato i zato ona nije ni uvažavala ovu podjarmljenu, glajhšaltovanu štampu, koja iz istoga razloga nije mogla ni utjecati na javnost onako kako su to ustaški službeni rukovodioci htjeli. Kako svagdje u takvim prilikama, javnost je naučila čitati između redaka i razlikovati ono što je bilo diktirano, od onoga, što se uistinu htjelo reći odnosno što je cenzuri bilo izmaklo.

Javni tužilac je jučer s potpunim pravom žigosao ustaše, jer su - baš kao i Nijemci i Talijani - uveli kolektivnu krivičnu odgovornost. Ali ja pitam, ne sliči li kolektivnoj odgovornosti i to, kad javni tužilac okrivljuje jednu osobu,

nadbiskupa Stepinca, zbog onoga što su radile druge osobe, ostali svećenici, pisci i urednici katoličke štampe? Nije li takvo okrivljavanje baš nijekanje jedino ispravne individualne odgovornosti, koju jedinu i naši kazneni zakoni priznavaju? U našoj državi danas ne odgovara krivično sin za oca ni otac za sina ni uopće bilo koji član obitelji za drugoga člana iste obitelji. Sasvim u redu! Ali kad je tako s obitelji, koja predstavlja vrlo tijesnu, vrlo jakim vezama spojenu zajednicu, gdje bi se čak moglo baš zbog ovakve tijesne veze presumirati neko bliže ili dalje sudjelovanje svih članova obitelji u kažnjivome djelu samo jednoga člana, - kako se onda može ne samo presumirati nego upravo tvrditi da postoji sudjelovanje, da postoji odgovornost nadbiskupa Stepinca za članove tako brojne, široke, mjesno i vremenski odijeljene, uglavnome jedino uzvišenim naukom, kršćanskim, i pozivom vezane zajednice, kao što su svećenstvo i katolička štampa jedne ili čak i više biskupija? Jedva ima čovjeka, koga se na temelju tako shvaćene kolektivne odgovornosti ne bi moglo optužiti i kazniti.

A sada da vidimo jedan dio pozitivne djelatnosti optuženoga nadbiskupa Stepinca, da vidimo što je on govorio i naučao, na što je podsticao ne samo svećenstvo, nego i sve vjernike, sve Hrvate i Srbe, sve one, do kojih su dopirale njegove riječi i njegov uticaj! Budući da se javna djelatnost jednoga biskupa očituje posebno u njegovim propovijedima, navest ću ovdje iz njih tek neke, markantnije pasuse, jer da ih sve reproduciram, nemoguće mi je vremenski i fizički. Dakle da čujemo!

Na blagdan Krista Kralja 26. X. 1941. rekao je nadbiskup Stepinac u svojoj propovijedi između ostaloga i ovo: "Na jednu bi Vas stvar želio napose upozoriti, ako želite biti pravi podanici Krista Kralja, a to je ljubav prema bližnjemu, prema čovjeku bez razlike kako se zvao. U ovo zadnjih nekoliko decenija uspjele su razne bezbožne teorije i ideologije tako zatrovati svijet da je mržnja postala regbi glavnim pokretalom sviju ljudskih čina. Pogibelj je, da i oni, koji se diče katoličkim imenom, da ne rečem čak i duhovnim pozivom, postanu žrtva strasti, mržnje i zaborava na zakon, koji je najljepša karakteristika kršćanstva, zakon ljubavi ..." Nije li to jasna aluzija na Pavelića i ustaše, koji se dičili katoličkim imenom, a radili nekatolički, na svećenike - duhovnike, koji su zalutali i poveli se za ustašama u zločinima? Jesu li takve riječi potstrek na zločine, direktiva i rukovodstvo za inkriminirano pisanje katoličke štampe, sačinjavaju li one kolaboraciju s okupatorom? A pale su već u šestom mjesecu okupacije.

U propovijedi na procesiji Majke Božje Lurdske koncem svibnja 1942. rekao je: "A mislite li da je samo jedna ovakva umišljena veličina na svijetu?" Svatko je razumio, da je tu riječ o Hitleru i njegovim satelitima, uključivši i Pavelića. Zatim: "Bilo bi apsurdno govoriti o nekom novom poretku u svijetu, dolazio s koje mu drago strane, ako se u tom poretku ne bude poštivala

ljudska ličnost, neumrla ljudska duša, koja imade svoja neotuđiva prava, koja joj ni jedna ljudska vlast ne može i ne smije ograničiti. I bilo bi apsurdno i pomisliti, da bi, recimo, Katolička Crkva u obrani ljudske ličnosti i slobode savjesti poznavala straha pred ikojom ljudskom silom." Htio bi naći onoga, tko se usred okupiranoga Zagreba, u jeku okupacije, u šumi njemačkih i ustaških bajuneta, a sam bez oružja, ovako hrabro javno isprijećio tada još najmoćnijemu Hitleru, manje moćnome Mussoliniju i još manje moćnome Paveliću?

A evo mjesec dana kasnije, dne 29. VI. 1942., nadbiskupovih riječi iz propovijedi u katedrali na blagdan sv. Petra i Pavla: "Ne možemo biti u crkvi katolici, a na ulici napadati kao pogani odredbe Namjesnika Kristovog izdane za opće dobro, a koje možda ne konveniraju našem ličnom raspoloženju. Ne možemo danas, jer nam to možda konvenira, hvaliti Sv. Oca, a sutra u novinama crvenom olovkom križati njegove riječi i govore, izrečene samo u jednome cilju, dovesti ljude k Bogu."

Na blagdan Krista Kralja 25. X. 1942. veli nadbiskup Stepinac u svojoj propovijedi: "Što da sudimo dakle o onim pojedincima, koji oholo dižu glave, kao da ne postoji više Bog na zemlji ...?" Da su Führer, Duce i poglavnik oni, koji oholo dižu glave, bilo je odmah jasno svim tisućama slušatelja te propovijedi.

No u istoj propovijedi ide nadbiskup još dalje:

"Svi narodi i rase potječu od Boga ... Svaki narod i rasa, kako se danas odrazuju na zemlji, imade pravo na život dostojan čovjeka i na postupak dostojan čovjeka. Svi oni bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili Crnci ili uglađeni Europejci, bili omraženi Židovi ili ponosni Arijci, imadu jednako pravo da govore "Oče naš koji si na nebesima!" ... Zato je katolička Crkva uvijek osuđivala, a i danas osuđuje svaku nepravdu i nasilje, koje se počinja u ime klasnih, rasnih ili narodnosnih teorija. Ne može se istrijebiti sa lica zemlje inteligenciju. Ne može se istrijebiti sa lica zemlje Cigane ili Židove, jer ih se smatra inferiornom rasom ..." Ovo je glasna osuda Jasenovca, Jadovna, Dachaua, Auschwitza i svih onih nasilja, koja su počinili Hitler i Pavelić, a ponajviše osuda rasizma. Pače još više! Jer iz rasizma kao nauke, koja dijeli rase na niže i više i proglašuje Nijemce najvišom rasom, izvodio je Hitler i pravo Nijemaca kao Herrschervolka da podlože čitav svijet. To je, dakle, osuda tog porobljavanja i svih sredstava, s kojim se ono vršilo.

Veli javni tužilac, da je nadbiskup Stepinac bio samo za modifikaciju sistema, ali da nije bio proti sistemu kao takovu. Kad i ne bi bili dosadašnji citati dokaz protiv takve tvrdnje, našli bi sigurno taj dokaz u ovim riječima,

kojima je nadbiskup Stepinac završio propovijed pred katedralom prilikom pokorničke procesije dne 31. X. 1943.: "Vidimo konačno upit vas hiljada, koji ovdje slušate: a kakav onda poredak zastupa katolička Crkva, kad se danas cijeli svijet bori za novi poredak? - (To je, da nuzgredno umetnem, onaj Neue Ordnung!) - Mi, nastavlja nadbiskup Stepinac - osuđujući sve nepravde, sva ubijanja nevinih, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja sirotinjskih žuljeva, mi žaleći nevolje i boli sviju, koji danas nepravedno pate, odgovaramo ovako: Crkva je za onaj poredak, koji je toliko star, koliko i 10 zapovjedi Božjih. Mi smo za poredak, koji je napisan ne na raspadljivom papiru, nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga!"

Doista, poslije ovih riječi otpada potreba svakog objašnjavanja, da je nadbiskup Stepinac bio baš proti sistemu, a nipošto samo za njegovu modifikaciju. Samo svojom neustrašivošću, dakako, da nije bio kadar taj sistem oboriti, ali je s njom, pa svojom borbom proti njemu i svojim autoritetom uspio da učini najviše, što je bilo u njegovoj moći, a to je da sistem u praksi modificira. Taj maksimum mogućnosti on je i dostigao. Hiljade i hiljade Židova, Srba, Hrvata, Slovenaca, aktivista, komunista, antifašista i uopće ljudi bez razlike vjere, narodnosti ili političkog uvjerenja imadu baš nadbiskupu Stepincu zahvaliti svoje živote. Tko u onom očajnom stanju nije priznao takve modifikacije kao najveći uspjeh, koji se u ovim prilikama mogao postići? U onome savezu nekoliko država i naroda, milijuna i milijuna ljudi, od kojih nijedan nije mogao sam, nego tek u zajednici obarati i konačno oboriti Hitlera i družine, aktivnost nadbiskupa Stepinca bila je relativno dragocjeni udio.

Što da dalje citiram iz nadbiskupovih propovijedi? Ta one su svim Zagrepčanima, koji su imali nesreću za vrijeme okupacije biti u Zagrebu, vrlo dobro poznate, one su bile u onim teškim vremenima glavna utjeha, čvrst oslonac za ustrajnost u otporu, lijepa nada u propast ustaštva i fašizma, u bolju skoru budućnost. Na njih su hrlili ne samo vjernici, nego i oni, koji inače nijesu polazili crkve. Te se propovijedi onda širile, prepričavale, prepisivale i u hiljadama i hiljadama primjeraka širile među narod i dopirale čak na oslobođeni teritorij. Izgovorene javno one su postale podzemnom štampom, sredstvom uspješne propagande protiv ustaša, djelomičnim nadomjestkom opozicione štampe.

Kad se sada, u svjetlu tih brojnih propovijedi i ostale aktivnosti nadbiskupa Stepinca promatra sve ono, što optužnica navodi protiv optuženoga, onda to potonje gubi pripisani mu kolaboracionistički karakter i potpuno iščezava pred protuustaškom ideologijom i aktivnošću nadbiskupa Stepinca Šta onda može značiti npr. posjet Paveliću i Kvaterniku na početku okupacije? Ništa drugo, nego običnu neizbježivu konvencionalnost, jednu od onih kako ih

nazivlju "konventionelle Lügen", bez koje ne bi nadbiskup Stepinac nikada stekao mogućnost da spasava i da čini onoliko dobra za vrijeme okupacije. Nigdje i nikad se dobra svrha i rad za nju ne žrtvuju konvencionalnostima. Eto, vidimo na sadanjoj mirovnoj konferenciji, u kakve oštre sukobe, ne samo idejne, nego često i neposredno lične, dolaze delegati raznih država, ali kad koja delegacija pozove druge na banket, svi se delegati odazivlju i tu se međusobno ponašaju, kao da si nijesu nikakvi protivnici. Shvaća li itko te konvencionalnosti kao prestanak nesuglasja, kao priznanje protivničkog stanovišta, kao odustajanje od dosadanjeg stava? Slično je i sa raznim protestnim notama pojedinih država i odgovorima za njih, koje smo napose u zadnje vrieme imali prilike često čitati. I one odrazuju protivnosti, sadržavaju oštru kritiku, no ipak počinju i svršavaju s uobičajenim frazama najveće učtivosti i srdačnosti. Konvencionalnosti često ne odgovaraju činjeničnome stanju. Zato su one jedva kada kakav dokaz.

Jest, nadbiskup Stepinac dolazio je tu i tamo u dodir s Pavelićem. Ali, apstrahirajući od rijetkih konvencionalnosti, samo da intervenira kod njega u korist progonjenih, za obustavljanje i ukidanje zločina. Ako je ovo politička radnja, ali nije suradnja, kolaboracija, nego proturadnja, kontralaboracija. Sam javni tužilac citira u svojoj optužnici na str. 3. državnoga tajnika u Vatikanu kardinala Maglionea, kako je još godine 1942. preporučio u interesu crkve nadbiskupu Stepincu neka uspostavi "spretnije i iskrenije srdačno držanje prema ustaškim vlastima." Na samoj pak raspravi čuli smo iz ustiju tzv. maršala i vojskovođe Kvaternika, koga je kao svjedoka predložio javni tužilac, a ne ja!, da je nadbiskup Stepinac stalno bio "objekt mržnje Pavelića". Ta je mržnja bila tolika, da npr. Pavelić, unatoč tome što javni tužilac spominje neke bankete, nije nikada ušao u Nadbiskupski dvor. Ta mržnja bila je odlučna i za stav ustaša uopće proti nadbiskupa Stepinca. Ta mržnja nije bila nikakva tajna, jer je za nju znao čitav Zagreb, a neke dokaze za nju čuli smo jučer iz ustiju nekih svjedoka, među njima napose kanonika dr. Hrena i dr. Lončara, kojima je sam javni tužilac priznao protuustaštvo i vjerodostojnost. Ovi svjedoci, koji su pripadali najbližoj okolini nadbiskupa Stepinca, iskazali su nam tolike detalje o mislima i radu nadbiskupa, da ti detalji već sami po sebi isključuju bilo kakvo podupiranje ustaškog i okupacionog režima, bilo kakvu političku suradnju s okupatorom i ustašama. Glas o nadbiskupu, sasvim protivan onome kojim o njemu govori optužnica, dopire i do saveznika. Ja sam predao sudu nekoliko vijesti Londonske radio stanice[134] iz godine 1942-3,

---

[134] Isprava br. 6.10.

gdje se utvrđuje nadbiskupovo držanje protiv ustaša i povoljan odjek, što su ga tamo imali njegovi govori. Doprinio sam i izvješće Ustaškog promičbenog ureda[135] ustaškoj vladi, gdje se upozoruje ovu, kako saveznici iskorišćuju nadbiskupove govore protiv nje, protiv čitavog ustaškog režima. Među ispravama, koje sam predao sudu a koje nijesu čitane, nalazi se i jedno pismo Msg. Svetozara Ritiga, pisano koncem prosinca 1942 g., gdje dr. Ritig priznaje nadbiskupu njegov teški i mučni rad i položaj, velike žrtve što ih on doprinosi narodu, njegova dobročinstva napose narodu Hrvatskog Primorja te mu, čestitajući Božić, želi da sretno prebrodi svoj put između Scylle i Charibde.[136] Bi li dr. Ritig, koji je bio dobro informiran i vrlo sklon Narodnom oslobodilačkom pokretu, tako pisao, da je i malo sumnjao u nadbiskupovu nacionalnu ispravnost i u korist njegova rada za narod?

Kako je neugodan bio nadbiskup ustaškoj vladi i kako ju je napose pogodio njegov već spomenuti govor od 31. X. 1943. na završetku pokorničke procesije, vidi se iz načina, kako je usplahirena ustaška vlada na nj reagirala. U ime njezino napisao je njezin član, tzv. ministar dr. Julije Makanec članak[137] objavljen u ustaškom organu Hrvatski narod od 7. XI. 1943., gdje je žestoko napao nadbiskupa Stepinca, izvrgao ga ruglu i upozorio ga, da se ne miješa u politiku. A ta nadbiskupova politika sastojala se u osudi ustaških nasilja.

Spočitava se nadbiskupu, da je prisustvovao blagoslovu u Crkvi sv. Marka dne 23. II. 1942. prije otvorenja ustaškog tzv. hrvatskog sabora. Čuli smo svjedoka, koji je iskazao, kako se nadbiskup jedva dao nagovoriti na taj crkveni čin. Čitan je ovdje samo jedan dio njegova govora iz te prigode, ali nije čitan onaj glavni dio, u kojemu je sadržana prava nadbiskupova namjera. Taj dio glasi: "Neka (naime sabor) donosi zakone poštene, koji se neće kositi sa zakonom Božjim, da se osigura blagoslov Boga stvoritelja ... Neka donosi zakone pravedne: gdje su jednaki tereti, neka su jednaka i prava. Neka donosi zakone moguće, da se narodu ne navaljuju tereti, kojih ne može podnositi ... Neka vječni sudac, koji upravlja udesima naroda, svojom svemoćnom desnicom uzida u temelje hrvatskoga Sabora i ureže u srca sviju Vaših suradnika isto tako duboku svijest odgovornosti, da mogu Vas, glavara Nezavisne Države Hrvatske, uspješno pomagati u obnovi i podizanju drage nam domovine na vječnim temeljima evanđeoskih Kristovih načela!"[138] - Onom prilikom nije se dalo izbjeći da nazove Pavelića glavarom NDH, ali zato mu je onom željom jasno

[135] Isprava br. 6.11.

[136] Isprava br. 6.14.

[137] Isprava br. 6.9.

[138] HDA, Politeo str. 335.

spočitnuo njegove dosadanje nepoštene i nepravedne zakone, njegov manjak odgovornosti. Pavelić je taj govor vrlo dobro razumio, tako te je, prema iskazu dvojice svjedoka, koje smo ovdje čuli, nakon govora sav bijesan rekao svome pratiocu, "šta će ga ovaj balavac - naime nadbiskup - učiti politiku"! Prema istome iskazu svjedoka odnosi nadbiskupa i Pavelića, već dosad slabi, još se jače pogoršali. Moram također istaknuti, da taj ustaški sabor nije imao svoje prošlosti, tako da nadbiskup nije imao razloga, osim načelnog da su mu članovi bili imenovani i da to nije bio sabor jedne države, šta mu spočitnuti. Ali taj tzv. sabor imao je pred sobom budućnost, za koju se onda mnogi, makar pogrješno, nadali da će obuzdati samovolju Pavelića i ustaška nasilja, zbog čega je nadbiskup i zaželio tome saboru onakvu budućnost. Ipak, taj sabor, ma kakav bio, donekle je ispunio nade dobronamjernih. U njemu se počela stvarati jaka opozicija, zbog čega ga je Pavelić već nakon kratkog zasijedanja prestao uopće sazivati. Jedan od razloga bio je i taj, što su ga članovi sabora pok. dr. V. Prebeg i dr. Ljubić iz Banja Luke interpelirali, zašto drži interniranim dr. Mačeka. Još primjećujem, da je nadbiskup zabranio četvorici u sabor imenovanih svećenika da budu njegovi članovi. Dokaz u predočenom dopisu nadbiskupa od 8. II. 1942.[139]

Pročitan je ovdje dopis nadbiskupov, upućen Paveliću dne 8. III. 1943, povodom namjeravanih ponovnih progona Židova. Tu nadbiskup uzima u zaštitu Židove, pravoslavne i sve progonjene. Tu on spočitava otvoreno Paveliću, da goni katolike zbog židovskih žena, a na sebe samoga i na članove svoje vlade da ne primjenjuje taj tzv. arijski zakon. (Pavelić, naime, i njegov tzv. ministar Žanić bili su oženjeni sa Židovkama.) I onda, aludirajući jasno na Nijemce, piše u ovom dopisu: "Ako je pak po strani miješanje koje strane vlasti u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti. Katolička, naime, Crkva ne poznaje nikakvoga straha pred ikojom zemaljskom silom, ako se radi o obrani najosnovnijih prava čovjeka."[140]

Da vidimo, kako se još odnosio nadbiskup prema njemačkome okupatoru!

Nijemce su u Zagrebu predstavljala dva čovjeka: Kasche i general Glaise von Horstenau. Kasche, bivši trgovac staklom, bio je kod ustaške vlade tzv. poslanik Reicha. Bio je član nacističke partije i gorljivi zaštitnik ustaša. Glaise naprotiv kao pritajeni neprijatelj nacista (poslije atentata na Hitlera bio je maknut iz Zagreba), zazirući od ustaških zločinstava, nastojao je maknuti ih sa vlasti, zbog čega se nalazio u stalnome sukobu s Kascheom. Glaise je bio

[139] Isprava br. 6.3.

[140] Isprava br. 6.23.2.

Austrijanac, vojnik stare škole, protivnik pruskih junkera a u vojničkoj znanosti priznati stručnjak, po bečkom sveučilištu bio je promoviran kao doctor honoris causa. Ove protivštine između ta dva njemačka čovjeka bile su u Zagrebu opće poznate i u savezu s njima kolale su po gradu razne pričice. S Kascheom došao je nadbiskup kroz četiri godine okupacije otprilike tri puta u dodir, i to samo u slučajevima konvencionalnosti. Sa Glaiseom, doduše, nešto više, ali samo radi intervencije[141] u korist progonjenih bilo po ustašama bilo po njemačkoj soldateski. Ove su intervencije većinom uspijevale. Ima u Zagrebu čak komunista, koji svoj život imadu zahvaliti zauzimanju Glaisea. Na raspravi je pročitano par dopisa, koji dokazuju uspješno zauzimanje nadbiskupa kod Glaisea. Ovdje je preslušan i jedan svjedok, kako je Glaise preko nadbiskupa stao na put nasiljima njemačke vojske u nekim selima oko Jaske. Govorio je o tome i optuženi Marić. Kome je uistinu stalo do dobra, neka odgovori, sastoji li kažnjiva kolaboracija u spasavanju ljudi ili bi bilo bolje, da je nadbiskup otkonio dodir sa Glaiseom a ljude prepustio propasti?

Dok je saobraćaj nadbiskupov s Glaiseom bio rijedak i pokrenut jedino plemenitom namjerom spasavanja Hrvata i Srba, većinom antifašista, dotle saobraćaj s Talijanima nije bio skoro nikakav. Ilustriraju ga dopisi predani po meni sudu, napose onaj nadbiskupov tzv. talijanskom poslaniku Casertanu[142] od 27. III. 1943. Poznato je, da je Casertano kao i Pavelić mrzio nadbiskupa te ga u zajednici s Pavelićem nastojao maknuti iz Hrvatske.

Javni tužilac pročitao je na raspravi opsežno navodno izvješće nadbiskupa Sv. Stolici od 18. V. 1943,[143] iz kojega bi slijedilo da se je nadbiskup Stepinac zauzimao za ustaški režim, da je mrzio Srbe, da je lažno izvještavao Sv. Oca o položaju u NDH, da je četničke i ustaške zločine pripisivao partizanima. Vjerujem, da je čitanje tog navodno nadbiskupovog izvješća, napose popraćeno opaskama javnoga tužioca, koji ga je čitao, moglo izazvati loš dojam. Javni tužilac polaže osobitu važnost na to izvješće smatrajući ga autentičnim ili, točnije, smatrajući njegovu kopiju, koju on jedino ima u ruci, vjernim prijepisom izvora, za koji on zaključuje da je doista bio predan po nadbiskupu Sv. Ocu Papi. I ja polažem osobitu važnost na to izvješće, ali imam jakih razloga ne smatrati ga autentičnim, već smatrati ga ustaškim falsifikatom ili bar ustaškom tvorevinom, koja po nadbiskupu nije bila nikad upotrebljena. Povod takvome mome mišljenju jest potpuno protuslovlje tog izvješća-kopije sa čitavim dokaznim nazorima i djelima nadbiskupa. Daljnji povod jest taj, da

---

141 Isprava br. 6.15.2.

142 Isprava br. 6.25.

143 Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 808-823, također *Suđenje*, str. 298-306.

je nadbiskup, čim je na raspravi iz ustiju javnoga tužioca čuo prve pasuse izvješća, zanijekao odlučno da bi mu on bio autor. Za mene, doduše, kao branitelja ne moraju biti mjerodavnim tvrdnje branjenika, ali su one svakako putokaz za traženje i dokazivanje istine. Osim toga ja nadbiskupu vjerujem. Svoje uvjerenje o apokrifnosti izvješća potkrepljujem ovim činjenicama kao razlozima odnosno dokazima:

1. Kopija navodnog originala pisana je talijanskim jezikom, dok su sva izvješća, koja je nadbiskup slao Sv. Stolici, pisana latinskim jezikom.
2. Po javnome tužiocu pročitana kopija nađena je u arhivu ustaškog ministarstva vanjskih poslova, a ovome nadbiskup nije nikada slao kopije svojih izvješća. I doista, u istome arhivu nije nađena kopija nijednog drugog nadbiskupova izvješća. Naprotiv inkriminirane kopije nema u arhivu nadbiskupije, gdje se inače pohranjuju svi koncepti ili kopije sviju izvješća Sv. Ocu Papi.
3. Ja sam predao sudu originalno pismo Državnog tajnika u Vatikanu kardinala Maglionea od 17. VI. 1943.[144] u kojemu ovaj potvrđuje nadbiskupu da je primio njegovo izvješće i označuje odmah sadržaj tog izvješća: da u njemu nadbiskup opisuje djelatnost koju je razvio u prilog Židova i Srba u Hrvatskoj. Kopija navodnog izvješća nosi datum 20. V. 1943,[145] pismo Maglionea nosi datum 17. VI. 1943. Jedino izvješće, dakle, koje je nadbiskup u tom vremenu mogao podnijeti Sv. Ocu Papi, moglo je imati isključivo onaj sadržaj, koji kardinal Maglione u svome pismu navađa. A taj po kardinalu potvrđeni sadržaj izvješća u potpunoj je protivnosti sa sadržajem kopije i s onim, što javni tužilac na temelju nje nadbiskupu predbacuje.
4. Sva izvješća biskupa sastavljaju se u ustaljenome kurijalnome stilu. Ovaj se napose očituje u početku i svršetku izvješća. Formula, s kojom takva izvješća počinju, glasi:
   "Beatissime Pater! Aloisius Stepinac, Archiepiscopus Zagrabiensis ad pedes Sanctitatis Vostrae humillime provolutus, ea quae sequntur exponit:
   i sada slijedi sadržaj, predmet:
   Formula pak na završetku glasi ovako:
   Et Deus etc. ...

   Aloisius Stepinac,
   Archiepiscopus Zagrebiensis."

---

[144] Isprava br. 6.12.

[145] 18. svibnja 1943, Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 823.

Međutim svi smo čuli, da i svršetak i početak kopije, pročitano po javnome tužiocu, glase sasvim drukčije, što potpuno isključuje, da je nadbiskup autor te kopije odnosno njezina originala, ukoliko takav uopće postoji. Pa i čitav stil ostaloga sadržaja kopije nikako ne odgovara kurijalnome, nadbiskupu dobro poznatome stilu. Sadržaj kopije je vrlo opsežan i govori o stvarima, o kojima nadbiskup većinom nije mogao imati nikakvog znanja.

5. Na kopiji nema nikakve zabilježbe, je li, kada i po kome i kako original otpravljen niti se u arhivu ustaškog ministarstva našao ikakav podatak o tome.
6. U tekstu kopije spominje se nadbiskup kao Mitropolita Croatiae et Slavoniae a potonje nadbiskup nije niti se ma gdje takvim nazivao.

Kraj tako jakih razloga ja ne samo da ne mogu i ne smijem prihvatiti tvrdnju javnog tužioca o autentičnosti kopije izvješća, nego sam dužan, bar do daljnjega, do jačih protudokaza, smatrati ju ustaškim falsifikatom ili pokušajem falsificiranja. Kraj tako jakih razloga nijedna presuda ne može upotrebiti inkriminiranu kopiju kao dokaz proti nadbiskupu. Uzalud se kraj spomenutih razloga javni tužilac pozivlje na izvješća Rušinovića, tadašnjeg predstavnika tzv. NDH u Rimu, jer sva njegova izvješća ustaškom ministarstvu vanjskih poslova potječu iz godine 1942, tako da se, razumljivo, ne mogu nikako odnositi na navodno nadbiskupovo izvješće iz godine 1943. Uzalud se kraj onih razloga javni tužilac pozivlje na kneza Lobkowicza, papinskog komornika u Rimu i ujedno predstavnika ustaške vlade. Ako javni tužilac vjeruje tome ustaškome eksponentu, ja imam razloga ne vjerovati mu. Rušinović i Lobkowicz, ti ustaški "diplomate", ti diletanti u diplomaciji, koji se sami tuže, da ih svi omalovažavaju, morali su nekako opravdati svoj daleko ugodniji boravak u Rimu nego li u NDH, morali su pokazati neke uspjehe svojim gospodarima, pa kad takvih stvarno nije bilo, morali se udaljiti od istine. Uostalom, kad se pomnije rasčinjaju njihova izvješća, vidi se, da se je nadbiskup vješto uklanjao njihovim nagovaranjima, koja su oni pogriješno držali ili namjerno prikazivali kao uspješna.

Nevjerojatno je a bilo bi smiješno i naivno od nadbiskupa, da je mogao očekivati - a kamo li željeti! - da Sv. Stolica učini nešto u prilog tzv. NDH. Ta bilo je to u doba, kada je bilo sasvim sigurno da su Hitler i njegovi sateliti izgubili rat i da je prema tome slom njegove tvorevine NDH postao neizbježivim. Bilo je to u svibnju 1943., kad se Amerikanci već davno bili iskrcali u Africi, kad su Nijemci bili odbačeni od Staljingrada i prisiljeni na stalno uzmicanje, kad je Afrika potpunim porazom Rommelove vojske bila sasvim očišćena od Nijemaca i Talijana, kad se Anglo-Amerikanci spremali na upad u tzv. evropski bedem - i doista se, kako je poznato, oni naskoro,

dne 6. VI. 1943., iskrcaše na Siciliji. Kako se, dakle, može vjerovati da bi nadbiskup, koji je do onoga časa neosporno bio protivnik tzv. NDH i o njoj Papi samo nepovoljno izvješćivao, najednom baš sada, u najnezgodnijem času, u času potpunog preokreta ratnog položaja i jasno ocrtane budućnosti, najednom promijenio svoje dosadašnje držanje prema NDH i svoje dosadašnje mišljenje te se počeo zauzimati za NDH? Sjetimo se samo, da njegove najžešće propovijedi proti Hitleru padaju baš u godinu 1943! Papa ni prije nije htio priznati NDH, a kamoli da ga sada tko pokuša nagovarati na takvoga šta! Rim je bio vrlo točno informiran o svemu pa se nadbiskup, odan Sv. Stolici, prije ravnao prema njezinim informacijama i raspoloženju, nego li ona prema njegovim. Čak ni onda, kad bi navodno izvješće-kopija bilo autentično, ne bi ono moglo ništa koristiti NDH ni škoditi Narodnom oslobodilačkom pokretu.

Nakon što sam naveo za sada neoborive dokaze protiv autentičnosti izvješća-kopije, ne bi bilo potrebno niti se smatram dužnim razjasniti, kako je do tog ustaškog falsifikata došlo. Navađam samo onu kombinaciju, koju pretpostavljaju ovdašnji crkveni krugovi. Pročelnik u bogoštovnom odjelu ustaškog ministarstva bio je poznati ustaša fra Radoslav Glavaš. Vjerojatno je on zamislio pokušati nagovoriti nadbiskupa da podnese onakvo izvješće, doista ga sam sastavio i rekao to tzv. ministarstvu vanjskih poslova. Sad ili oni iz ministarstva nisu prihvatili njegov prijedlog ili je njegov pokušaj prema nadbiskupu neuspio ili je on već naslutio da neće uspjeti, ukratko, kopija je ostala ležati u arhivu ministarstva vanjskih poslova a original, dakako, nepotpisani, ostao je kod Glavaša. Ovu kombinaciju potkrepljuje i sadržaj kopije, jer u njoj ima vrlo mnogo povjesnog materijala, a Glavaš se mnogo bavio povješću Bosne, tako da ga se smatralo boljim povjesničarom, nego li teologom.

Još nešto: da je nadbiskup doista onakav, kakvim ga javni tužilac prikazuje, i da je doista autor onog izvješća-kopije, on bi to izvješće bio mogao vrlo lako sklonuti iz arhiva ustaškog ministarstva, dok je ovaj bio kod njega pohranjen. Ali nadbiskup Stepinac nije sposoban za onakvo sklanjanje ni za podnašanje onakvih izvješća. On je iskren i nema razloga bojati se istine.

Time bih svršio s točkom 1. optužnice. Točke 2. i 3., koje se tiču tzv. prekrštavanja i vojnog vikarijata, preuzeo je kolega dr. Natko Katičić i on će o njima govoriti. Zato ja prelazim odmah na točku 4. Ona se odnosi na inkriminacije iz druge polovice godine 1944. i iz početka godine 1945., dakle iz vremena neposredno prije sloma NDH.

Kod točke 4. optužnica spominje u prvom redu nadbiskupov govor održan navodno Domagojevcima dne 7. VII. 1944. Kraj svega traženja ja taj govor nisam mogao nigdje naći i prema tome ne mogu se o njegovoj

opstojnosti očitovati ni jesno ni niječno. No ako je taj govor doista izrečen, govor, u kojemu se ne govori o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, nego uopće o državi hrvatskoga naroda, koji bez sumnje ima pravo na svoju državu - i danas doista ima Republiku Hrvatsku - onda ga mogu tumačiti samo kao odgovor na poznate stalne grožnje četnika, da će istrijebiti čitav hrvatski narod i prema tome spriječiti ga da osnuje svoju državu.

Inkriminirani pasus govora sveučilištarcima dne 18. III. 1945.[146] uperen je protiv diktature proletarijata. No protiv ove bili su i ostali naši saveznici, zapadne demokracije, pa zar je to onda crimen kod nadbiskupa, i napose još u ono vrijeme? Ali optužnica nije citirala rečenicu neposredno prije inkriminiranog pasusa. Zato ću je ja citirati. Ona glasi: "Znači li mir to da veliki narodi i države snagom svog oružja narinu svoju volju malim narodima i onda objave svijetu: Sporazumili smo se?" - Nije li u ovoj rečenici izraženo ono isto stanovište, koje zastupa danas i naša jugoslavenska delegacija na mirovnoj konferenciji u Parizu, kad se protivi da joj četiri velike države tzv. velika četvorica, nametnu mir kakav ona neće, kad se svom snagom bori protiv toga da Jugoslaviji budu istrgnute iz njezina živa tijela Trst i znatan dio hrvatsko-slovenske Istre i Gorice? Zašto se nadbiskupov govor sveučilištarcima ne tumači i po ovoj njegovoj rečenici, a eventualno i po ostalome njegovu sadržaju, a ne samo po inkriminiranome pasusu?

Dolazimo do inkriminirane poslanice sa biskupskih konferencija dne 24. III. 1945.[147] Ja ne poričem izvjesnu vezu između ustaške vlade i te biskupske konferencije, ali poričem vezu poslanice s ustaškom vladom, a ukoliko je ta veza i postojala, nadbiskup je nije htio niti je nje bio svjestan. Veza s konferencijom postojala je u toliko, što je nadbiskup na ponudu Cankija pristao da mu ustaška vlada pruži tehničku pomoć da se konferencija u onim teškim saobraćajnim prilikama uzmogne održati. Tako je iskazao Canki, koji je također kazao, da je konferencija sazvana na želju, na iniciativu nadbiskupa. Ja vjerujem više iskazu Cankija, nego li protivnim iskazima Mandića i biskupa Šimraka, jer je stari Mandić, pri kraju svojih fizičkih i duševnih sila, iako predsjednik vlade, bio vrlo slabo upućen i bez ikakvog utjecaja na rad ustaške vlade, dok je Šimrak bio onaj trojanski konj, s kojim su se ustaše, a napose Bogdan, poslužili da poslanici sa biskupske konferencije podmetnu onaj sadržaj, koji su oni htjeli. Što je Bogdan bio u vezi sa Šimrakom i dao mu svoj koncept poslanice, da ga prokriomčari na konferenciji, tome Nadbiskup nije kriv, jer nije znao za te zakulisne razgovore Bogdana sa Šimrakom, a

[146] *Propovijedi*, str. 257-260.

[147] Isprava br. 11.2.

osim toga ovdje smo upoznali nadbiskupa kao čovjeka, koji si od ustaša ne da diktirati. Uostalom, sam javni tužilac priznaje, da su osim Bogdanova koncepta postojala još tri, među njima i Cankijev, ali da poslanica nije po tekstu najbliža Bogdan-Šimrakovom konceptu, nego Cankijevu. Dakle dokaz da Bogdan i Šimrak nijesu uspjeli. Ja nisam čitao nijedan koncept, a napose ne Cankijev, a da bih mogao prosuditi tu navodnu sličnost njegova koncepta sa stvarnim tekstom poslanice, ali kad bi je i bilo, to ne bi bilo dokazom, da je ustaška vlada nametnula konferenciji svoj tekst, jer je Canki bio u toj vladi ministar pravosuđa i bogoštovlja, koji je zbog naravi svoga resora morao dolaziti više puta u dodir s nadbiskupom pa nije isključeno da su izmijenili misli o predmetu konferencije, naime o navodnom sustavnom ubijanju i mučenju hrvatskih svećenika i vjernika. Nije isključeno, da je Canki nadbiskupa o tome informirao, a u ono vrijeme dolazilo je mnogo sličnih vijesti i putem izbjeglica iz oslobođenih krajeva. Ustaška štampa bila je onih dana puna najpretjeranijih vijesti o ubijanju svećenika i vjernika. Osam dana prije biskupske konferencije bila je održana po vladi priredba, baš kao komemoracija za poginule svećenike, kojom prigodom je tadašnji rektor hrvatskog sveučilišta Horvat održao opširan referat o istoj temi. Ako je nadbiskup povjerovao tim vijestima, ako je podlegao tolikoj propagandi i ako je tim povodom sazvao konferenciju i u zajednici s drugim biskupima izdao inkriminiranu poslanicu, onda to može biti njegova zabluda, ali ne zločin. Nadbiskup nije mogao spriječiti ustašku vladu, da iskoristi poslanicu u svoje svrhe i da je čak falsificira (u tekstu poslanice stajalo je "Hrvatska", što su ustaše izmijenili u "Nezavisna Država Hrvatska").

Inkriminira se nadalje nadbiskupu, da je u svome dvoru sakrio arhiv ustaškog ministarstva vanjskih poslova u dogovoru s Pavelićem. Ovdje je po javnome tužiocu pozvani svjedok bivši ustaški ministar vanjskih poslova Alajbegović iskazao, da između Pavelića i Stepinca nije bilo nikakvog dogovora i da je on, Alajbegović, zamolio nadbiskupa da se taj arhiv pohrani pred opasnošću od bombardiranja, a ne da se sakrije.[148] I doista nadbiskup ga nije skrivao, nego ga je već početkom lipnja 1945. iz vlastite pobude prijavio narodnim vlastima, što sam dokazao izvornom potvrdom Vjerske komisije od 13. VI. 1945.[149] Doprinio sam i Promemoriju nadbiskupskog tajništva od 6. VI. 1945.[150] kao dokaz, da je nadbiskup osim toga i usmeno izvijestio predsjednika vlade NRH dr. Bakarića o svemu, što je bilo kod njega

[148] Vrhovni sud NRH stup 6/1946, str. 936.

[149] Isprava br. 6.33.

[150] Isprava br. 6.34.

pohranjeno. Za gramofonske ploče s govorima Pavelića nije nadbiskup uopće znao, kako je to potvrdio i suoptuženi Šalić, koji je te ploče i prijavio.

Nerazumljivo je, bar sa pravnog stanovišta, zašto optužnica čini odgovornim nadbiskupa Stepinca za pokušaje Pavelića, Rupnika i Rožmana, da u zadnjim časovima okupacije spase sebe. Ako su spomenuti pri tome pravili kombinaciju sa Stepincem i te mu kombinacije predlagali, odakle on za tu njihovu akciju može biti kriv? Odlučno je, da on u te kombinacije nije ulazio, da ih je, ukoliko su mu bile predložene, sve odbio. Odbio ih je ne u pregovorima, nego a limine. Nema tu nikakve aktivnosti Stepinca, kako to veli optužnica, nego samo pasivnosti. Jest, nadbiskupu je po Paveliću ponuđeno regenstvo, preuzimanje vlasti, ali on je to smjesta odbio, prvo s načelnog stanovišta, da se ne pača u svjetovne stvari, drugo jer od Pavelića nije htio ništa primati, i treće jer je stajao na demokratskom stanovištu, da narod - a ne Pavelić, ne ustaše - daje vlast. Svjedok Alajbegović je i iskazao, zašto je baš nadbiskupu Stepincu ponuđena vlast. Zbog njegova velikoga autoriteta i povjerenja, koje je uživao u javnosti - iskazao je Alajbegović. Ali taj autoritet, to povjerenje zaslužio je i stekao nadbiskup baš svojim korektnim, protuokupatorskim držanjem za čitave četiri godine okupacije! Neposredno pred Oslobođenjem postojala je pogibelj krvoprolića, ne dakako sa strane Narodno-oslobodilačke vojske, nego sa strane njemačke vojske, za koju je izgledalo da će htjeti braniti Zagreb, i sa strane ustaša, koji su prijetili da će prije uzmaka poklati 40.000 zagrebačkih građana (a djelomice su tu svoju groznu prijetnju i izveli). Potaknut namjerom, da spasi Zagreb od takvog krvoprolića, iskoristio je nadbiskup poziv Bulata i Alajbegovića da pođe Mačeku. Pošao je dr. Mačeku s ustaškim generalom Moškovom, jer inače ne bi bio mogao doći do njega, budući da je dr. Maček bio interniran, a ključeve Mačekova stana držao je Moškov. I tu opet kao i uvijek nalazimo nadbiskupa Stepinca u stalnoj akciji spasavanja i spasavanja, pomaganja i otklanjanja većega zla, koliko je to u konkretnim prilikama bilo moguće. Nadbiskup Stepinac poriče, da mu je dr. Maček rekao, da će bježati, tvrdi naprotiv da mu je kazao, da će ostati u Zagrebu. Svakako, nadbiskup Stepinac ostaje u Zagrebu i nakon što je sve moguće poduzeo da ne dođe do krvoprolića, čeka mirne savjesti Oslobođenje.

I došlo je Oslobođenje. Dana 8. svibnja 1945. Time smo dospjeli i do 5-te točke optužnice gdje se inkriminira djelatnost nadbiskupa Stepinca poslije Oslobođenja, u novoj Jugoslaviji.

Tu se sa mnogo riječi opisuje nadbiskupa Stepinca, kao najaktivnijeg neprijatelja naroda i države, kao podstrekača svih križarskih, ustaških i terorističkih akcija, kao provođača sistematskoga plana akcije za povratak

Mačeka, ustaša, reakcije i Kralja Petra. I kao dokaz za sva ta strašna okrivljenja šta se navodi?

Navodi se, da je nadbiskup negdje peti mjesec nakon Oslobođenja primio Lisaka, Lelu Sopijanec, nekog ustaškog studenta emigranta iz Salzburga i dva pisamca ili cedulje ustaškog generala Moškova i da je sudjelovao na biskupskoj konferenciji, sa koje je dne 20. rujna izdana poznata poslanica od 20. rujna 1945.[151]

Evo, to su svi dokazi odnosno činjenice, koje se već kao takve inkriminiraju i iz kojih se izvodi opisana navodna protunarodna i protudržavna djelatnost nadbiskupa Stepinca.

Doista, ne bi bilo potrebno raščinjati te malobrojne i - osim pastirskog pisma - sitne činjenice odnosno dokaze, jer se već na prvi pogled vidi, da one ne mogu ni izdaleka dokazati onako teške optužbe. Ja ću se ipak potanje osvrnuti na svaku od njih.

Nesporno je, da je nadbiskup Stepinac dana 24. rujna 1945. primio prvooptuženog Lisaka, ali je isto tako nesporno, da ga nije primio kao Lisaka, nego kao nekog njemu nepoznatog Petrovića. U tome se slažu svi iskazi: i oni dr. Franolića, biskupa Lacha, Ostojčića, Lisaka i suoptuženog Šalića, pa i nadbiskupa. Postoji tek jedna vrlo mala nijansa kao razlika između iskaza Šalića i iskaza nadbiskupova. Dok nadbiskup veli, da je prepoznao u tobožnjem Petroviću Lisaka tek onda kad je ovaj već bio pred njim i skinuo naočale, dotle Šalić tvrdi, da je neposredno prije nego je nadbiskupu ušao u sobu, u kojoj ga je čekao tobožnji Petrović, on, Šalić, rekao nadbiskupu, da je netom prepoznao u Petroviću Lisaka. Ja vjerujem nadbiskupu i držim, da se Šalić vara. Ali kad bi i stajalo ono, što iskazuje Šalić, još uvijek to ne bi dokazivalo, da je nadbiskup htio primiti baš Lisaka. Razlika je tek u vremenu od par sekundi. Nadbiskup je već bio pristao da primi Petrovića i uputio se u sobu, gdje ga je taj Petrović čekao, i u taj zadnji čas, tik pred vratima te sobe, doznaje navodno od Šalića, da Petrović nije Petrović, nego Lisak. Svakome se čovjeku može dogoditi da u onome iznenađenju učini nešto, što bez iznenađenja sigurno ne bi učinio. Tako je bilo i s nadbiskupom Stepincem onoga časa. Ako je istina što veli Šalić, onda se u onoj iznenadnoj nadbiskupovoj odluci da primi čovjeka, koji ga tu eto iza vratiju čeka, ne može nazrijevati namjera, volja, dobra volja da primi Lisaka. Može se nazrijevati eventualno nelagodnost, koja proizlazi iz nadbiskupove dobrote i pristojnosti, da odbije čovjeka, kome je - pod krivom pretpostavom - već bio obećao, da

151 Radi se o Pastirskom pismu katoličkih biskupa Jugoslavije izdanom 20. rujna 1945, isprava br. 12.3.

će ga primiti. I samo zato i tako prima ga protiv volje. Razgovaraju 20-30 minuta. Što su razgovarali znamo samo po iskazu njih dvojice. Ti se iskazi u glavnom slažu. Prema tim iskazima govorio je samo Lisak, dok je nadbiskup šutio, prekinuvši šutnju samo sa dva pitanja: što je s izbjegličkom djecom u tuđini i što je sa svećenikom Tisom, bivšim predsjednikom slovačke vlade? Lisak je izrijekom rekao nadbiskupu, da ne dolazi u nikakvoj terorističkoj ili političkoj akciji, jer da je prolijevanja krvi bilo dosta. Ovome se može vjerovati, jer je činjenica, da se je nadbiskup, čim je Lisak izašao, primio za glavu, što mu taj Lisak dolazi i naredio Šaliću, neka ga više nikada ne primi! I nije ga primio.

Neosporno je, dakle, da je Lisak došao nepozvan, da se je nadbiskupu ušuljao pod krivim imenom, da nadbiskup do zadnjega časa nije znao da je Petrović Lisak, da je nakon kratkog razgovora s Lisakom prekinuo svaku vezu s njime, da je jasno izrazio svoje žaljenje, što se je dao iznenaditi i tako ga primio, i da od tako iznuđenog kratkog razgovora nije bilo nikakvog rezultata. Ovo što se nadbiskupu s Lisakom dogodilo, moglo se dogoditi svakome. Sve je to poteklo izvan volje nadbiskupa.

Kad je riječ o primanju Lisaka po nadbiskupu, onda se sjećam onih prizora iz Hugoovih "Les Miserables", gdje dobri francuski biskup prima robijaša Jeana Valjeana i posjećuje starog revolucionarca, člana Konventa, ateistu, koji živi sasvim osamljen i koga svi izbjegavaju. Nijedan čitatelj ne vidi u tome odnosu katoličkog biskupa prema zločincima i od društva odbačenima, odnosu biskupa koji slijedi primjer Krista u susretu s Magdalenom i onda na križu s razbojnikom - nitko ne vidi u tome ništa zazornoga. Pa da je zagrebački nadbiskup i primio Lisaka znajući da je Lisak, zar bi se o njemu onda moralo drukčije suditi nego o Hugoovu biskupu? Ali zagrebački nadbiskup zazire od politike, od konspiracije i spletki, od svega što bi u danom momentu moglo škoditi crkvi i državi, i zato neće da primi Lisaka odnosno kad ga prima povodom Lisakove varke, odbija da ga bilo kada još primi.

Lela Sopijanec? Tolike hiljade muškaraca i žena bile su kod nadbiskupa, da se ni kraj najbolje memorije ne bi mogao sjetiti svake osobe. Sjeća se tek jedne žene, da je došla iz Trsta s krunicama. Sjeća se i jednog studenta emigranta iz Salzburga, ali samo zato, jer je ovaj počeo govoriti o političkim stvarima, našto ga je nadbiskup odmah prekinuo.

Kako rekoh, ono što se dogodilo nadbiskupu u opisana tri slučaja, može se svakome dogoditi. Nadbiskup nije kriv, ako se ustaše i razni emigranti varaju u shvaćanju nadbiskupova držanja, ako se u toj zabludi i u očaju zbog svog položaja kušaju približiti nadbiskupu. Njihovi pokušaji jesu njihova djela, a ne nadbiskupova. Tek odbijanje sa strane nadbiskupa jest njegovo djelo. Pa

zar je to odbijanje kažnjivo? Nije li baš ono dokaz, da on neće imati i nema nikakvih veza s ilegalnim radom ma kakve vrste?

Slično je i s pisamcima odnosno ceduljama Moškova. Ona i nijesu upućena nadbiskupu, što se vidi iz adrese (Stephano - dakle Lackoviću!) i iz iskaza dr. Gulina. A kad i mimo toga budu predana nadbiskupu, on već kod prvih redaka prekida čitanje i daje ih baciti u koš. Kome se od nas ne može dogoditi, da mu Moškov, Pavelić, Luburić i slični upute pisma, pisma k tome kriminalnoga sadržaja, sadržaja protivnoga onome bezazlenome Moškovljevih ceduljica? Pa zar da se nas onda zbog toga okrivi? Odlučno je, kakva je naša reakcija na pisma. A mi smo vidjeli reakciju nadbiskupa na pisamce Moškova. Nikakva odnosno u koš!

I sad pitam, kako se može na tim trim neželjenim posjetima, na isto tako neželjenim pisamcima, na uopće činima trećih konstruirati neka suradnja nadbiskupa s križarima, teroristima, s reakcijom nutarnjom i vanjskom itd? Uvaženjem takve konstrukcije nitko od nas ne bi bio siguran od slične optužbe i osude.

Ozbiljnija je svakako stvar zadnja inkriminacija 5-te, posljednje točke optužnice. To je pastirsko pismo biskupske konferencije od 20. rujna 1945. Pismo je svakako djelo nadbiskupa, ali ne samo njegovo, nego još i svih ostalih 17 biskupa Jugoslavije, koji su pismo potpisali uz posebnu opasku, da za nj nosi odgovornost cjelokupni episkopat DF Jugoslavije. Ogledajmo malo to pastirsko pismo!

U njemu biskupi prije svega izrazuju zahvalnost Bogu, što su napokon prestale žalosne bratoubilačke borbe. Time, dakle, nadbiskup Stepinac zajedno s ostalim biskupima potvrđuje načelo bratstva naroda Jugoslavije.

Što je potaklo biskupe na to pastirsko pismo? Ono odgovara doslovce: briga za duhovno dobro sviju vjernika! U kojoj je namjeri ono izdano? Odgovor u pismu: da se poratne prilike u našoj zemlji što prije srede!

A u čemu vide biskupi nesređenost poratnih prilika?

- U ostavljanju neriješenih spornih pitanja između Crkve i Države.
- U brojnim osudama tolikih nevinih i bez mogućnosti obrane na smrt osuđenih svećenika.
- U obustavi katoličke štampe.
- U onemogućenju upotrebe sjemeništa.
- U najavljenom ukidanju, privatnih, katoličkih, srednjih škola.
- U zatvaranju najvećeg dijela crkvenih internata.
- U načinu obučavanja vjeronauka na srednjim školama.
- U sprječavanju vršenja vjerskih dužnosti.
- U obvezatnosti civilnoga braka.

- U postavljanju povjerenika nad "Karitas".
- U načinu provađanja agrarne reforme prema Crkvi.
- U pravljenju neprilika katoličkim ženskim redovima.
- U postupku s nekim grobovima.
- U postupku u logorima.
- U širenju materijalističkog i bezbožničkog duha.

Neke tvrdnje u savezu s gornjim prigovorima jesu istinite, kao npr. o obustavi katoličke štampe, o obvezatnosti civilnoga braka, postavljanju povjerenika nad Caritas itd. Druga je stvar, da li su prigovori dotičnim činjenicama opravdani, osnovani. To je već pitanje mišljenja, da se npr. civilni brak morao urediti samo onako, kako se uredio, ali je slobodno predstavnicima Crkve imati i drugo mišljenje. Iako prigovor biskupa u pogledu civilnoga braka izgleda reakcionaran i proti slobodi savjesti, stvar ipak dobiva drugi izgled nakon što smo ovdje na raspravi čuli nadbiskupovu izjavu.[152] On je, naime, ovdje izrazio mišljenje, da se civilni brak mogao urediti primjerice onako kako kao u Sjedinjenim Američkom Državama, tj. da se svakome prepusti, neka po svojoj volji obavi ili crkveno vjenčanje ili pred državnom vlašću a voditelji crkvenih matica da su dužni prijaviti obavljeno vjenčanje državnim matičarima. Da li je opravdano što je katolička štampa obustavljena, to je druga stvar, ali činjenica je da je obustavljena, a shvatljivo je, ako biskupi imadu o tome drugo mišljenje nego li javni tužilac. Ova, dakle, gravamija jesu stvari, o kojima se može imati različito mišljenje, o kojima se može raspravljati pa ako se, obzirom na slobodu štampe, javno iznesu to nije kažnjivo. Ono što se mora smatrati neistinitim jesu npr. tvrdnje o ubijanju navodno nevinih svećenika, o logorima i o grobovima, bar ja ne mogu o tome doprinijeniti nikakav dokaz, a ono, o čemu se nema dokaza, ne smije se ni tvrditi. Ali iz onoga, što je nadbiskup ovdje govorio o tome, vidi se, da je on ipak dobivao takve informacije, na temelju kojih su on i biskupi sastavili dotične dijelove pastirskih pisama. Nije, dakle, nadbiskup ono pisao sa sviješću da je to neistina, s namjerom da kleveće. Njegova je krivnja u tome, što je povjerovao krivim informacijama, smatrajući ih pravim. No takva krivnja nije dolus. Ako su autori pastirskog pisma iz dijelom istinitih i dijelom neistinitih tvrdnja izveli pogrješan, pa recimo i neistiniti zaključak da se "današnje stanje Katoličke Crkve u Jugoslaviji razlikuje, po našem mišljenju, samo imenom od stanja otvorenog progonstva crkve", onda se taj zaključak mora promatrati kao i svaki drugi zaključak sa subjektivnog stanovišta. To je samo jedno mišljenje, a mišljenje, makar s objektivnog stanovišta i krivo, ne mora biti uvijek i kažnjivo.

---

[152] Isprava br. 2.

Što se tiče posebno presuda, tko može tvrditi da su sve presude nepogrješive? Svaka je presuda izraz uvjerenja dotičnog suda, koji ju je izrekao, a to uvjerenje može da bude razno, već prema osobi suca, njegovu tadašnjemu raspoloženju i ostalim okolnostima. Ta ne događa li se, da razna vijeća istoga suda donesu o istome pitanju različita rješenja? Nije li sudovanje manje više puno protuslovnih osuda? Zašto onda netko ne bi smio posumnjati u osnovanost ili nepogrješivost izvjesnih presuda, napose ako ima o tome informacija, koje su možda krive, ali ih on smatra točnim? Takve sumnje mogu nastati napose u revolucionarnim vremenima, kada se ne može suditi ni tako hladno ni tako polako i oprezno kao u vremenima mira. Pa i sam zakon pretpostavlja pogrješnost čak i pravomoćnih presuda pa u svrhu njihova ispravljanja stavlja na raspolaganje reviziju postupka, zahtjev javnog tužioca na zaštitu zakona, pomilovanje itd. Kritika, dakle, presuda sama po sebi, učinjena iz dobrih pobuda i s dobrom namjerom budućnost učiniti boljom, stalnijom, ne može biti kažnjiva.

Kad nadbiskup Stepinac zajedno sa ostalih 17 biskupa pod konac pastirskog pisma jasno postavlja zahtjeve, koji se svi tiču samo Crkve - osim općeg zahtjeva za potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava - i te zahtjeve označuje kao uvjete za sređenje prilika u našoj državi i za ostvarenje trajnog unutrašnjeg mira, onda to doista ne može imati i nema nikakvog posla ni s križarima ni s odmetnicima ni s ustašama ni s vanjskim i nutarnjim neprijateljima naše zemlje pa zato okrivljenja iz optužnice u tom pravcu smatram neosnovanim.

Pastirsko pismo, kraj svih svojih izvjesnih netočnosti i pretjeranosti, ipak nije takvo, da bi ikoga moglo navesti i - kako je više puta na raspravi rečeno - gurnuti na pogrješan put ili na protudržavnu djelatnost. Suoptuženi franjevački provincijal dr. Modesto Martinčić nastoji, doduše, nekršćanski sebe ispričati zlim utjecajem, što ga je na nj tobože vršilo pastirsko pismo, ali ne valja zaboraviti, da je on svoja krivična djela počinio mnogo prije pastirskog pisma, da tijekom okupacije nije pokazao ništa sličnoga karitativnoj, spasavajućoj i hrabroj protuokupatorskoj djelatnosti nadbiskupa Stepinca i da sam napokon ja ovdje na raspravi predočio neosporno njegovo pismeno priznanje, da pastirsko pismo nije ni drugi mjesec nakon njegova izdanja uopće pročitao a po onome, što je čuo o njemu, da mu nije pripisivao nikakvu političku tendenciju.[153]

Kod prosuđivanja pastirskog pisma pa i mnogog ostalog valja, Vrhovni narodni sude, imati pred očima, da je nadbiskup Stepinac najizrazitiji

[153] Isprava br. 6.30.

predstavnik Katoličke crkve i Katoličke vjere u Hrvatskoj pa i u čitavoj Jugoslaviji. A što znači katolička vjera za hrvatski narod i kako je on s njom srasao, neka posluži kao dokaz ovaj primjer sa pok. Stjepanom Radićem. Kad bi taj mrtvi vođa hrvatskoga naroda i najbolji poznavalac njegove duše držao svoje skupštine, otvarao bi ih sa pozdravom "Hvaljen Isus i Marija", a ako bi za vrijeme njegova govora zazvonilo sa crkve podne, on bi skinuo šešir na molitvu i u tome bi ga slijedili svi skupštinari, kojih je znalo biti i na desetke hiljada. Zato se može još i danas reći, da nadbiskup Stepinac, kadgod se zauzimlje za interese Katoličke Crkve i vjere, ima za sobom ogromnu većinu hrvatskoga naroda. Preko toga ne može se prijeći.

Ne smije se prijeći ni preko onoga pasusa pastirskoga pisma od 20. IX. 1945, gdje se veli, da biskupi nipošto ne žele izazivati borbu s novom državom, nego naprotiv traže sporazum, u svrhu kojega već su više puta - nadbiskup je rekao: oko 15 puta - pismenim putem nastojali upoznati mjerodavne vlasti s gledištem Katoličke Crkve. Konačnu riječ o svim pitanjima, koja zajednički zanimaju crkvu i državu, da ima Sveta Stolica. Dodajem i nadbiskupovu tvrdnju, da je on o svemu tome i usmeno govorio s Predsjednikom Savezne vlade Maršalom Titom i predsjednikom NRH dr. Bakarićem prigodom svoje audijencije kod njih odmah nakon Oslobođenja.[154]

Toliko o pastirskome pismu od 20. rujna 1945.

Prije nego završim, želio bih se osvrnuti još na neke detalje iz ovoga procesa.

Ja sam se tijekom procesa pozvao, među ostalim, i na poznati govor[155] predsjednika hrvatske vlade dr. Bakarića u Narodnoj Skupštini od 24. III. 1946, kada je g. predsjednik izrijekom priznao, da se visoki i službeni funkcionari klera sve do početka g. 1945 nijesu angažirali za Nijemce i NDH. Na taj dokaz odgovorio mi je g. javni tužilac, da predsjednik vlade nije onda znao za isprave iz arhiva ministarstva vanjskih poslova. Ja, dakako, nisam mogao pretpostavljati da g. predsjednik još u ožujku 1946. nije znao za isprave iz arhiva, koji je vlada primila već u lipnju o. g. (1945.), ali uza sve to ja primam odgovor javnoga tužioca, što se tiče dr. Bakarića, lojalno na znanje. Ali javnome tužiocu moram odgovoriti i to, da je on svoju optužnicu osnovao na inkriminacijama odnosno stvarima, koje nije doznao tek iz arhiva, nego koje su mu i inače već prije bile poznate. Isprave iz arhiva iznio je g. javni tužilac mimo optužnice istom tijekom rasprave, a ja sam, mislim, danas iznio dosta jakih razloga protiv autentičnosti tih isprava. Dakle moje pozivanje na

[154] U Zagrebu 4. lipnja 1945.

[155] Isprava br. 6.31.

govor predsjednika g. dr. Bakarića vrijedi i dalje za inkriminacije iz optužnice, koje se odnose na vrijeme do početka godine 1945, a tih je inkriminacija najviše.

Zastupnik javne optužbe rekao je tijekom procesa više puta o nadbiskupu Stepincu da laže, a jedanput mu je dobacio i da je lažac. Teška riječ, koja se kaže samo o čovjeku, koji namjerno govori neistinu. Kao potkrijepu te teške riječi naveo je javni tužilac javni odgovor nadbiskupa Stepinca od 17. XII. 1945.[156] na izjavu predsjednika dr. Bakarića u dnevnoj štampi. U tome odgovoru da je nadbiskup lagao, kad je napisao, da Lisak nije bio kod njega. Tko pomno pročita nadbiskupov odgovor, vidjet će da nadbiskup toga nije rekao. Nigdje on u tome odgovoru nije rekao, da Lisak nije bio kod njega. Da su i drugi ispravno shvatili nadbiskupov odgovor, a ne onako, kako ga tumači javni tužilac, doprinio sam kao dokaz Vjesnik, organ Narodne fronte, od 11. I. 1946., gdje je izašao čitav članak[157] proti nadbiskupu Stepincu, u kojem članku pisac komentira dotični odgovor nadbiskupa Stepinca na taj način, da u njemu nadbiskup Stepinac baš priznaje, da je Lisak bio kod njega. I s tim priznanjem, s tom tvrdnjom nadbiskupa Stepinca da je Lisak bio kod njega, pisac operira u cijelome članku proti nadbiskupa. A kako novinar Vijesnika, tako su i svi drugi shvatili odgovor nadbiskupa Stepinca - osim g. javnog tužitelja.

Kad smo već kod novina, onda se moram osvrnuti i na drugi zagrebački dnevnik, a to je Narodni list, koji je dva puta objavio članak proti nadbiskupa Stepinca potpisan po nekom dr. J. R. Tu se objeđuje nadbiskupa Stepinca, da nije ni prstom maknuo za 5-oricu slovenskih svećenika, zatvorenih i zatim ubijenih u Jasenovačkom logoru, a među njima napose za svećenika Rihara. Rihar da je je zbog tog navodnog nadbiskupova nemara toliko bio ogorčen, da je neposredno prije strijeljanja dao piscu članka svoj brevijar s ironičnom porukom neka ga preda nadbiskupu u znak hvale za nadbiskupovo zauzimanje. Bez obzira na to, što pisac tog klevetničkog članka nije izvršio zadnju molbu pok. Rihara, što nije predao ni brevijara ni poruke nadbiskupu, što nije uvažio poznato duševno raspoloženje skoro svih uhapšenika, da naime žale, da bi se čitav svijet pokrenuo za njih, a misle, da se nitko ne brine, bez obzira i na karakter pisca - imam reći ovo: Ja sam predao na raspravi sudu četiri isprave,[158] koje nepobitno dokazuju, da se nadbiskup i te kako zauzimao za svih 6 slovenskih svećenika, a posebno za Rihara, i da je, saznavši za neuspjeh

[156] Okružnica svećenstvu br. 8976/45 od 17. prosinca 1945, usp. ispravu br. 6.32.

[157] Isprava br. 6.32.

[158] Isprave pod br. 6.18.

zauzimanja i za smrt Rihara, ogorčen uputio Paveliću vrlo oštro pismo, u kojemu među ostalim, dobacuje Paveliću, da je taj slučaj - citiram doslovce - "sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitavi Jasenovac za NDH". Narodni list nije priopćio poslani mu ispravak i tako je dopustio, da javnost vjeruje onakvim lažima o nadbiskupu. Uopće nikada nije nadbiskupu bila dana mogućnost da se brani u novinama od napadaja protiv njega iznesenih u istim novinama.

Isto tako nije na ovoj raspravi dana meni odnosno obrani nadbiskupa Stepinca mogućnost, da dokazima opovrgnemo i potpuno oborimo sve ono, što je javni tužilac iznio ovdje protiv nadbiskupa Stepinca u vezi s djelovanjem društva Karitas. Čitavome Zagrebu a i izvan Zagreba poznato je, kolika je dobročinstva nadbiskup Stepinac preko ove ustanove iskazao siromasima bez razlike vjere, narodnosti i mišljenja, koliko je djece - napose pravoslavne i partizanske, sa Kozare oko 7000! - spasio, koliko je plemenitih antifašističkih građana okupio oko ove ustanove. Požrtvovni rad nadbiskupa preko "Karitasa", s kojim bi se on, da nije previše skroman, mogao s pravom ponositi, pronio mu je glas i slavu jednako kao i njegove propovijedi, njegov otpor proti okupatoru. Unatoč tome po svima, prijateljima i neprijateljima, priznatome radu pokušao je javni tužilac ovdje na raspravi s nekim izjavama pok. ravnatelja "Karitasa" Dumića prikazati "Karitas", a preko ovoga i samoga nadbiskupa u najlošijem svijetlu. Ja sam naprotiv ovdje ponudio svjedoke kao dokaz, da je one izjave dao sada već pok. Dumić u neuračunivom stanju, kratko vrijeme prije smrti, da ih je pri potpunoj svijesti opovrgao, ponudio sam zatim obilan dokazni materijal s ispravama i svjedocima, koji je imao prikazati rad "Karitasa" i nadbiskupa u najljepšemu, pravome, istinskome svijetlu i time opovrći sve tvrdnje i navodne dokaze javnoga tužioca - ali ti moji dokazi nijesu pripušteni. Kod upućene javnosti, koja je tijekom okupacije imala prilike neposredno pratiti rad nadbiskupa, to doduše, neće škoditi, ali svakako smatram to nepripuštanje dokaza bitnim propustom suda, tim više što je ovaj sud jedina i konačna instancija, nad kojom nema više instancije, a da bi se kod nje moglo pravnim lijekom pobijati sve ništine u postupku.

Držim, da je ova optužnica djelomice i posljedica predrasuda, koje su o nadbiskupu bile stvorene još u šumi. Šuma je podržavala, doduše, vezu s okupiranim područjem, ali je uz točne informacije primala dosta i netočnih. Šuma predstavlja junački otpor naših naroda okupatoru, ali ljudi, koji su se borili, nijesu imali ni prilike ni vremena da upoznaju nadbiskupa onako, kako ga je upoznalo na stotine hiljada građana u okupiranom Zagrebu. Teško je i treba mnogo vremena za razbijanje predrasuda, ali je ne samo teško, nego upravo nemoguće kod stotine i stotine hiljada članova hrvatskoga naroda u

Zagrebu i izvan Zagreba pokvariti i potamniti onaj visoki i svijetli pojam što ga oni imadu o svome nadbiskupu. To neće moći učiniti ni ovaj proces.

Javni tužilac rekao je o nadbiskupu, među ostalim, i to da je neskroman i megaloman. Uistinu je nadbiskup živi kontrast tim slabostima. Poznato je npr., koliko se on otimao da ne ostane nadbiskupom. Ovdje smo čuli, kako je odbijao sve ponuđene mu časti, regenstvo, preuzimanje vlasti - ne samo iz načela, da su saecularia nespojiva s njegovim svećeničkim položajem, nego i iz skromnosti. Njegova okolina najbolje znade, koliko se kloni sjaja i svečanosti, kako su mu neugodni javni nastupi, kako se prijateljski odnosi i prema najbjednijima, kakvim skromnim, upravo asketskim životom on živi. Ni najveći neprijatelji nijesu mu mogli ništa prigovoriti u svećeničkom pogledu. Pa zar da takav čovjek bude zločinac?

Još ću jedan, ali karakterističan detalj o njemu spomenuti. Kad smo ga mi branitelji prije rasprave u zatvoru posjetili, rekao nam je da nije uopće čitao novinska izvješća o procesu proti Šaliću. Mi mu vjerujemo, a to nam je potvrdila i njegova najbliža okolina. Tako može postupati samo čovjek mirne i čiste savjesti. Da se je i malo osjećao krivim, zar ne bi čitao izvješća, već zato, da uskladi svoj budući iskaz s iskazima Šalića i drugih i da tako predusretne onim makar nevažnim razlikama u iskazivanju?

Nadbiskup je u istrazi ovdje javno izjavio da priznaje narodne sudove, da ne prisvaja sebi nikakvu eksteritorijalnost, da priznaje Ustav, ukoliko se ne kosi s moralnim načelima crkve, da priznaje uopće narodnu vlast i da želi sporazum Crkve s Državom. I ovo je jedan dokaz više, da on nije kadar počinjati zločine proti narodu i državi.

Uvaživši objektivno sve to, a napose dokazni materijal, od kojega sam ovdje naveo samo jedan dio a ostali je dio sudu i onako poznat, savjest mi ne dopušta da se složim s konačnim prijedlogom javnoga tužioca. Novine su zadnjih dana priopćile i brojne brzojave, kojima se traži osuda nadbiskupa Stepinca. Javni tužilac pozvao se ovdje na te brzojave. A ja njima suprotstavljam ne možda samo sudu predanu izjavu[159] 150 zagrebačkih svećenika, koji osporavaju optužbe protiv nadbiskupa, nego i molitve hiljade i hiljade vjernika hrvatskoga naroda, koji u crkvama i u svojim domovima već nekoliko dana neprekidno pa i u ovome času, a u uvjerenju o nevinosti svoga nadbiskupa, mole od Boga njegovo oslobođenje, kao najpravedniju presudu. I ja kao branitelj predlažem, da Vrhovni narodni sud izvoli optuženog nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca osloboditi od optužbe.

HDA, OP POLITEO, str. 254-270

---

[159] Isprava br. 6.36.

9.

8. listopada 1946.

Završna riječ branitelja dr. Natka Katičića na temelju 2. i 3. točke optužnice koje su se odnosile na optužbu za vjerske prijelaze i vojni vikarijat.

Po službenoj dužnosti branim ovdje nadbiskupa dr Alojzija Stepinca. Moje je da se osvrnem na drugu i treću točku optužnice:

Takozvano prekrštavanje Srba i vojni vikarijat. Te točke obuhvaćaju strašna djela i doživljaje, čija potresna slika obnavljala se djelomično ovdje pred našim očima, dok su se redali svjedoci optužbe dovedeni iz raznih krajeva, koji su pripovijedali o tim događajima. Iznosile se te stvari ovdje u vezi s nasilnim prekrštavanjem pravoslavaca. Posljedice toga bile su strašne, s obzirom na mrtve i na žive: na mrtve, jer su stradali, a na žive, jer je ostao žalac. Postupci su bili zločinački, vodili su do razjarivanja strasti i imali samo jednu svrhu: koristiti okupatorskim vlastima. Kao branilac ureda radi, bez odobrenja štićenikova, dužan sam da doprinesem činjenice i poglede, da pomognem događaje osvijetliti, sve u okviru pronalaženja materijalne istine.

Pitati se: koja je veza nadbiskupa Stepinca s ovim strašnim stvarima.

Postupak Crkve i crkvenih vlasti u stvari takozvanog prekrštavanja Srba možemo dijeliti na četiri periode.

Čim je osnovana NDH, nastupio je u Hrvatskoj strašan teror. Ne možemo nijekati, da je među silnicima bilo i svećenika. No oni su se sami tim duhovno izdvojili od svoje Crkve i njezinoga duha. Znalo se točno, tko je kakav i komu pripada: ovaj je od ovih, a onaj od onih. Odmah u početku teroristi su postavili pitanje prekrštavanja. Motivi njihovi nisu bili vjerski, služili su se sredstvima prisile, strašenja, tjeranja pravoslavaca, da traže prijelaz.

Kakva je bila reakcija crkvenoga vodstva u toj prvoj periodi? Ono što je Crkvi svojstveno: ogledala se odmah, da vidi kanonske propise. Ali čini se, da je to imalo karakter dobivanja vremena, to jest zatezanje. Od maja 1941. izlaze brojne okružnice o propisima prelaženja. Meni se čini, da se u njima ispoljava stara praksa Crkve: dobiti na vremenu. Slaže se to s oznaka reakcije, koja si nastoji pomoći ovako ili onako. Takovo držanje Crkve bilo je kroz godinu 1941. do kraja.

Tu činjenicu utvrđuju i mnogi primjeri, koje smo imali pred sobom ovdje na raspravi. Čuli smo kako se kotarski predstojnik Velike župe Livac-Zapolje u Požegi tuži crkvenim vlastima, kako se malo mari za pitanje prijelaza pravoslavnih na katolicizam, stavljaju zapreke i stvar odugovlači. To je tipičan primjer izvjesnog zavlačenja sa strane Crkve. Drugi primjer imamo u pismu Dragutina Kambera, župnika iz Bosne, koji se u pismu na Pavelića 1941. tuži,

da ovaj postupak prelaženja Srba na katolicizam sporo ide, da bi trebalo odabrati neki brži način. I Vatikan šalje opomene, da se pravoslavne Srbe i imovina ne smiju uzimati po katolicima, osim u slučajevima, kada svi ili velika većina dotičnih pravoslavaca prijeđe na katoličku vjeru.

II. Perioda. Taktika zavlačenja stvari dobra je pod pretpostavkom, da se nalazimo u mirnim prilikama. Ali ja vas molim, da se duhom prenesete u ona vremena. Crkva čeka, da će ustaše odustati od proganjanja Srba. U međuvremenu, osnovana je od ustaških vlasti takozvana Ponova. Ista je slala misionare, svećenike na teren, da obavljaju posao prevođenja Srba na katolicizam. Sada je crkvena vlast počela stvar prelaznika uzimati u svoje ruke, išlo se zatim, da se ta Ponova razjuri, ili da se njezino djelovanje normalizira, kontrolira, da to bude u dostojnijoj formi.

Ovo se držanje može tumačiti na dva načina: ili, kako ga tumači optužba: kao pristajanje na ustaška nasilja nad pravoslavnima, ili kako tumačim ja, kao zavlačenje i ublaženje. Zašto u slučaju sumnje izabrati najgore tumačenje? Ima toliko svećenika, koje narod voli i poštuje, zašto pretpostavljati, da su i ovi sudjelovali u zločinačkim nakanama ustaša u pogledu Srba u Hrvatskoj. Izjavu o tom dao je i sam branjenik nadbiskup Stepinac, kad je izjavio, da prijelaz na silu nije nikakav prijelaz i da se išlo za tim, kako bi se našao stanoviti modus.

III. Perioda. Glave pravoslavnih Srba padaju, ljudi navaljuju, zaklinju: otvorite nam vrata. Svuda velika zabuna, kaos. Nitko se pravo ne snalazi u onom što se zbiva. Pokazalo se, da metoda odugovlačenja ovdje ne pomaže. Zato Crkva pristaje na prelaze, s namjerom da pomogne ljudima. Uz to se napreže, da te prelaze dovede u sklad s kanonskim propisima. Evo, na pr., kako govori okružnica od 2. III. 1942. o primanju u katoličku Crkvu.

"Prelaznik treba da vrši prijelaz sa čistom nakanom, bez nečasnih motiva, s vjerom u istinitost katolicizma. To ima da bude prvi i glavni motiv prijelaza. Postoje li u prelazniku i drugi sporedni motivi, u koliko nijesu grešni, ne će smetati izvršenju prijelaza".[160] Dakle, Crkva traži stanovito uvjerenje prelaznika, ali na neki način veli dušobrižnicima, neka ne smetaju onima, koji traže prijelaz.

Sada dolazi četvrta perioda u kojoj sve to pada, i oni koji su prešli na katoličku vjeru, ipak budu proganjani, ubijani, bježe mnogi u šumu, jača se otpor srpskoga naroda.

Kakav je bio stav nadbiskupa Stepinca u predmetu prekrštavanja pravoslavnih Srba? Sve ono, što se zbivalo, srušilo se na ljude kao lavina, prvi mah

[160] Okružnica br. 2865, *Katolički list* br. 10/1942, str.117.